

**KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI AİLE DANIŞMANLIĞI ANABİLİM DALI
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**7-12 YAŞ ARALIĞINDAKİ ÇOCUKLAR VE ANNELERİNİN BOŞANMA
SONRASI EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ**

Aslı SAĞLIK

Yüksek Lisans Tezi

**KONYA
Ağustos 2022**

7-12 YAŞ ARALIĞINDAKİ ÇOCUKLAR VE ANNELERİNİN BOŞANMA
SONRASI EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Aslı SAĞLIK

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hatice YALÇIN

Konya
Ağustos 2022

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dâhilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

☐ Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.¹

☐ Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 6 ay ertelenmiştir.²

☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.³⁴

16.08.2022

Ashı SAĞLIK

¹ MADDE 6(1) Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

² MADDE 6(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

³ MADDE 7(1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

⁴ MADDE 7(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Doç. Dr. Hatice YALÇIN danışmanlığında tarafımdan üretilen bu tez çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

16.08.2022

Ashı SAĞLIK

Aileme

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim ve tez yazım süreci boyunca bana teorik anlamda bilgi ve tecrübe kazandıran, desteklerine hiç esirgemeyen çok değerli danışman hocam Sn. Doç. Dr. Hatice YALÇIN'a

Lisansüstü eğitimim boyunca bana teorik anlamda bilgi ve tecrübe kazandıran KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Yüksek Lisans Programı öğretim üyelerine,

Tezimi gerçekleştirmem için çalışmama katılarak kendini açan annelere ve çok değerli çocuklarına,

Yüksek Lisans eğitimim boyunca aile danışmanlığı unvanını layığıyla taşıyacağımı gönülden hissettiren ve destekleyen meslektaşlarım Sosyal Hizmet Uzmanlarına,

Yüksek Lisans eğitimim boyunca benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen canım aileme,

Hayatımdaki her gelişmede beni sevgi ve saygı ile destekleyen, işlerimi kolaylaştıran sevgili eşime çok teşekkür ederim.

Ağustos 2022

Aslı SAĞLIK

ÖZET

Aslı SAĞLIK

7-12 Yaş Aralığındaki Çocuklar ve Annelerinin Boşanma Sonrası Ebeveyn – Çocuk İlişkilerine Yönelik Görüşleri
Yüksek Lisans Tezi

Konya, 2022

Aile birliğinin yapısal, duygusal ve ruhsal açıdan bölünmesine neden olan boşanma, ailedeki tüm bireyler için özellikle de çocuklar için karmaşık olan yeni bir durumun başlangıcıdır. Boşanma sonrası çocuk ve ebeveynlerde çeşitli psiko-sosyal sorunlar görülebilmektedir. Tüm bu davranış problemleri, sistemdeki sorunlar aile danışmanlığı alanında hizmet veren profesyonelleri yakından ilgilendirmektedir. Bu çalışmada 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşleri incelenmiştir. Araştırmaya; 7-12 yaş aralığında çocuğu olan resmi olarak boşanmış 20 anne ve 20 çocuk katılım sağlamıştır. Araştırmadaki kişilere kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Araştırma görüşmelerden elde edilen verilerin yorumlanmasını kapsayan nitel bir çalışma olmakla beraber probleme ilişkin araştırmacının öznel görüşleri sunulmuştur. Bu bakımdan “yorumlayıcı araştırma” olarak yorumlayabiliriz. Veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu”, yarı yapılandırılmış “Görüşme Formu” ve “Aydınlatılmış Onam Formu” hazırlanıp kullanılmıştır. Katılımcılarla görüşmeler önce telefon ile sonra da yüz yüze şeklinde katılımcıların kendi yaşam alanlarında yapılmıştır. Kimi zaman da online olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler anneler ile ortalama 40 dakika, çocuklar ile 30 dakika kadar sürmüştür. Araştırmadaki nitel verilerin çözümlenmesinde yarı yapılandırılmış görüşmelerin temaları ve alt temaları tümdengelsel analiz uygulanarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcı çocukların çoğunluğunun ebeveynlerin boşanmasından memnun oldukları, boşanmadan sonra onlarla daha iyi geçindikleri, boşanma sonrası ailenin geleceği ile ilgili yaşanabilecek endişelerin büyük bir oranda ebeveynler tarafından giderildiği, çocukların her iki ebeveynin ailesi ile beraber vakit geçirdiği, boşanma sonrası sosyal çevre ile çatışmaların azaldığı, ebeveynlerinin bir araya gelmelerini büyük oranda istemedikleri, annelerin çocukla yakından ilgilendikleri ancak bu yakınlığın babayla aynı olmadığı, ebeveynleri tarafından büyük oranda sevildiğini hissettikleri, boşanma süreci ve sonrasında ebeveynleri arasında taraf tutma zorunluluğu hissetmedikleri, boşanma sonrası sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinde değişiklik yaşanmadığı, boşanma sonrası aile ile ilgili üzücü bir durum yaşayanların ve yaşamayanların oranlarının neredeyse eşit olduğu, çocukların boşanma sonrası eskisine göre daha az eleştirildiği, boşanma sonrası ebeveynler ile olumlu iletişimin arttığı, aile bireylerinden annelerin kendi sorunlarını anlayabildiği ancak babaların büyük oranda anlayamadığı, yakın olmak ve sarılma konusunda anneleri ile rahat oldukları sonuçları çıkmıştır. Son olarak araştırma bulguları alanyazın kapsamında tartışılmış olup araştırmacılara ve alanda çalışanlara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Boşanma, çocuk, ebeveyn-çocuk ilişkisi, güvenli bağlanma.

ABSTRACT

Aslı SAĞLIK

The Effects of Divorce on 7-12 Years Children and the Role of Secure Attachment in
Parent-Child Relationships

Master's Thesis

Konya, 2022

Divorce, which causes the structural, emotional and spiritual division of the family unity, is the beginning of a new situation that is complex for all members of the family, especially for children. Various psycho-social problems can be seen in children and parents after divorce. All these behavioral problems and problems in the system are closely related to professionals working in the field of family counseling. In this study, the views of children aged 7-12 and their mothers on post-divorce parent-child relationships were examined. To research; 20 officially divorced mothers and 20 children with children between the ages of 7 and 12 participated. The people in the research were reached through snowball sampling. Although the research is a qualitative study covering the interpretation of the data obtained from the interviews, the subjective views of the researcher on the problem are presented. In this respect, we can interpret it as "interpretive research". "Personal Information Form", semi-structured "Interview Form" and "Informed Consent Form" were prepared and used as data collection tools. Interviews with the participants were made first by telephone and then face-to-face in the participants' own living spaces. Interviews lasted an average of 40 minutes with mothers and 30 minutes with children. In the analysis of the qualitative data in the research, the themes and sub-themes of the semi-structured interviews were evaluated by applying deductive analysis. When the research findings are evaluated in general, it can be seen that the majority of the participating children are satisfied with the divorce of their parents, they get along better with them after the divorce, the worries about the future of the family after the divorce are largely resolved by the parents, the children spend time with the families of both parents, the social environment after the divorce Conflicts with parents have decreased, their parents do not want to get together to a large extent, mothers are closely interested in the child, but this closeness is not the same with the father, they feel that they are loved by their parents to a large extent, they do not feel obliged to take sides between their parents during and after the divorce process, and there is no change in their relations with their social environment after the divorce, The ratio of those who experienced and did not experience a sad situation with the family after the divorce was almost equal, the children were criticized less after the divorce than before, after the divorce. It was concluded that positive communication with parents increased, mothers from family members could understand their own problems, but fathers could not understand them to a large extent, and they were comfortable with their mothers in being close and hugging. Finally, the research findings were discussed within the scope of the literature and suggestions for researchers and those working in the field were presented.

Keywords

Divorce, child, parent-child relationship, secure attachment.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
BİLDİRİM	i
ETİK BEYAN	ii
AİLEME.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	7
2. KONUYLA İLGİLİ BİLGİLER.....	8
2.1.Boşanma.....	8
2.1.1.Boşanma Nedenleri.....	10
2.1.2. Evlilikte Romantik İlişki ve Bağlanma.....	11
2.2. Bağlanma.....	14
2.2.1. Bağlanma Kuramı.....	15
2.2.2. Anne Bebek Arasındaki Bağlanma Süreci.....	18
2.2.3. Baba Bebek Arasındaki Bağlanma Süreci.....	22
2.2.4. Bağlanma Sürecini Etkileyen Faktörler.....	23
2.2.5. Bağlanma Stilleri.....	24
2.2.6.Okul Döneminde Bağlanma Süreci.....	27
2.2.7. Yetişkin Bağlanma Stilleri.....	28
2.2.8. Bağlanma Teorisinin Evlilik İle İlişkisi.....	32
2.3. Ebeveyn – Çocuk İlişkisi	34
3. YÖNTEM.....	37
3.1. Araştırmanın Modeli.....	37

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	37
3.3. Araştırma Verilerinin Toplanması	41
3.4. Veri Toplama Araçları.....	43
3.5. Veri Toplama Yöntemi.....	48
3.6. Verilerin İşlenmesi ve Analizi.....	48
4. BULGULAR, TARTIŞMA VE SONUÇ.....	50
4.1. Çalışma Grubundaki Anne ve Çocuklara İlişkin Bulgular ve Tartışma.....	43
4.1.1. Birinci Ana Tema (Güvenli Bağlanma).....	51
4.1.2. İkinci Ana Tema (Boşanmanın Etkileri).....	67
4.1.3. Üçüncü Ana Tema (Anne - Çocuk İletişimi).....	82
4.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	43
4.3. Sonuç.....	
4.3.1. Öneriler.....	
KAYNAKLAR	100
EK 1. DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU ÇOCUK.....	125
EK 2. DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU ANNE.....	125
EK 3. AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU	125
EK 4. ÇOCUK GÖRÜŞME FORMU.....	128
EK 5. ANNE GÖRÜŞME FORMU.....	130
ETİK KURUL/KOMİSYON İZNİ/MUAFİYETİ.....	125
ÖZGEÇMİŞ	132

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Bağlanma sürecini olumlu ve olumsuz etkileyen faktörler	23
Tablo 2. Çalışma grubundaki çocukların demografik değişkenleri	38
Tablo 3. Çalışma grubundaki annelerin demografik değişkenleri	39
Tablo 4. Çalışma grubundaki annelerin evlilik durumu ile ilgili değişkenleri	40
Tablo 5. Nitel bulgularla ilişkili temalar ve alt temalar	50

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. TÜİK 2010-2019 yılları arasındaki evlenme-boşanma sayıları.....	8
Şekil 2. Cinsiyete göre ortalama ilk evlenme yaşı, 2001-2020 yıllar arası	9
Şekil 3. Bağlanma stilleri	25
Şekil 4. Araştırma Süreci	43

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
DSM	Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı / The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu / United Nations International Children's Emergency Fund

1. GİRİŞ

Evlilikte aile içi etkileşimin çocuklar üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalarda tüm yaş gruplarının olumsuz aile ikliminden etkilendiğine ve çocuklarda yetişkinlik dönemlerine geldiklerinde bile bu olumsuz etkilerin sürdüğüne ilişkin sonuçlar bulunmaktadır (Stanley, Markman & Whitton, 2002; Morin, 2021; Yarnoz-Yaben, 2010; Wieselquist vd., 1999). Kriz ortamı içerisinde çocuğa uygun bir açıklama yapılmadan bir ebeveynin evden gitmesi ya da sürekli aile ortamında çatışmaların yaşanması çocuğun kaygılanmasına, olaylara kendi başına anlam vermeye çalışmasına, kafasının karışmasına ve kendisini yalnız hissetmesine neden olabilmektedir (Işınsoy, 2003).

Boşanma bir aile için zor bir dönem olabilmektedir. Ebeveynler sadece birbirleriyle ilişki kurmanın yeni yollarını keşfetmekle kalmamakta, aynı zamanda çocuklarına ebeveynlik yapmanın yeni yollarını da öğrenmektedirler. Ebeveynler boşandığında, boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri kalıcı olmaktadır (Bane, 2011). Bazı çocuklar boşanmaya doğal ve anlayışlı bir şekilde tepki verirken, bazıları ise yeni yaşam şartlarına geçişle mücadele etmeye odaklanmaktadır, ebeveynlerle ve boşanma danışmanlığına başvuran çocuklarla görüşerek ebeveyn boşanmasının etkisini incelemiş ve boşanma öncesinde yaşanan aile içi şiddetin süresinin uzunluğunun, çocuğun kaygı bozukluğu düzeyini artırdığını vurgulamıştır. Klinik değerlendirmeler, evlilikleri bozulmuş ailelerin çocukları hakkında çok fazla bilgi sağlasa da bu değerlendirmelerin sonuçlarında genellikle evliliğin sonlanmasının ardından çocuklardaki davranış sorunlarına yönelik çözümler ele alınmamaktadır (Eyo, 2018). Karşılaştırmalı çalışmalar genellikle evlilikte çatışma yaşayan aileler ile boşanma yaşamayan ailelerden gelen çocukları karşılaştırmaktadır; bu çalışmalar genellikle akademik başarı, duygusal uyum ve benlik saygısı gibi nesnel, ölçülebilir değişkenleri testlerle veya anketler aracılığıyla incelemektedir (Fitzgerald, 2010). Bununla birlikte, bu araştırmaların çoğunda ayrılık ve boşanmanın ebeveynler ve çocuklar tarafından öznel olarak nasıl deneyimlendiği ve yorumlandığı konusundaki çözüm önerileri de yetersizdir (Halpern- Meekin ve Turney, 2016).

Aile danışmanlığı alanında çoğu davranış probleminin temelinde çocukluk dönemlerindeki güvenli bağlanmanın etkileri ele alınmaktadır (Moran, Diamond & Diamond 2005). Çocuklukta, ergenlik ve yetişkinlik döneminde, bağlanma figürüyle (ebeveyn veya partner) ilgili olarak bireyin güvenliğini sarsabilecek zorluklar ortaya

çıkabilir: terk edilme veya bağlanma düşüncelerin hem çocuklukta hem de sonraki dönemlerde davranış problemlerinin nedeni olabilmektedir (Feder ve Diamond, 2016). Yaşamın ilk aylarından itibaren şekillenen bağlanmanın, ileride karşı cinsle olan ilişkileri, eş seçiminden, evlilik doyumuna ve eşe karşı tutumları etkileyip etkilemediği, pek çok teorisyenin ve araştırmacılarının üzerine eğildikleri bir mühim bir konu olmuştur. Erken bağlanmanın romantik ilişkilerdeki kaderi belirleyen temel bir etmen olduğundan söz edilmektedir (Waters vd., 2002: 242). Yapılan araştırmalar, çocukluk dönemindeki bağlanma kalitesinin kişinin yetişkinlik yıllarında kuracağı ilişkilerinin ne kadar kaliteli olacağını belirleyen bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir (Feeney, 1999; Banse, 2004). Bakım veren ile bebek arasındaki bağlanma ilişkisi olumluysa, yetişkinlikte kurulan yakın ilişkilerin de olumlu olduğu, erken dönemde bebek ile annenin kurduğu bu bağ negatif yönde ise büyüyecek olan çocuk yetişkinlik yıllarında yakın ilişkilerinde sorunlar yaşadığına dair kanıtlar bulunmaktadır (Waters, Merrick, Albersheim ve Treboux, 2000). Güvenli bağlanan çiftlerin evliliklerinde mutluluk fazla iken; güvensiz bağlanan çiftlerin evliliklerinde mutsuzluk görülmektedir (Neff ve Beretvas, 2013). Mutsuzluk yaşayan güvensiz bağlanmış çiftler başka mutluluklar ve doyumlar aramak için boşanmayı tercih edebilmektedirler (Knoke, Burau & Roehrl, 2010). Aile danışmanlığı alanında profesyonel hizmet sunanların sık ele aldığı konulardan biri de boşanma konusudur ve boşanmanın temelinde yer alan güvenli bağlanma ile ilişkili davranışların bilinmesi önemlidir.

Çocukların yaş gruplarına ve gelişim özelliklerine göre sürekli gelişim ve değişimden kaynaklanan temel ihtiyaçlarının karşılanamadığı durumda veya çocukların temel ihtiyaçları başarılı bir şekilde giderilemediğinde istenmeyen davranışlar ortaya çıkabilmektedir (Keskin ve Çam, 2007). Erken yaşlardan itibaren kendini güvende hissedemeyen çocukların akademik başarılarında, sosyal ilişkilerinde, duygusal yaşantılarında olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilmektedir (Allen, Moore & Kuperminc, 1998). Özellikle çatışmalı şekilde yaşanan boşanma hem erken yaşta hem de ergenlik döneminde olumsuz sonuçlar oluşturmaktadır. Sağlıksız aile içi iletişimi ortamında büyüyen bir çocuğun ileriki hayatında sosyal becerilerinde ve duygu durumunda problemler sık görülmektedir (Lopez ve Brennan, 2000). Dolayısıyla güvenli bağlanmanın ebeveyn-çocuk ilişkileri açısından önemli bir yeri vardır.

1.1.Araştırmanın Problemi

Aile birliğinin yapısal, duygusal ve ruhsal açıdan bölünmesine neden olan boşanma, ailedeki tüm bireyler için özellikle de çocuklar için karmaşık olan yeni bir durumun başlangıcıdır. Bu olumsuz durumdan en fazla zarar görenler çocuklardır. Boşanma sonrası çocuk ya da ergende düşük benlik saygısı, okulda başarısızlık, terk edilme kaygısı, yoğun korku ve kaygı, değersizlik hissi, birlikte olduğu ebeveynini suçlama ve ona karşı saldırganlık, az soru sorma ve az oyun oynama, suça yönelme, gelecekte evlilik yapma ve çocuk sahibi olma konusunda olumsuz duygu ve düşüncelerin taşınması gibi çeşitli psiko-sosyal sorunlar görülebilmektedir (Erdim ve Ergün, 2016). Tüm bu davranış problemleri, aile danışmanlığı alanında hizmet veren profesyonelleri yakından ilgilendirmektedir. Aile danışmanları boşanmanın her yaş grubundaki çocuklarda ve bireyler üzerindeki etkilerini ve ebeveyn-çocuk ilişkisini olumsuz hale getiren durumlara yönelik çözüm önerileri üretmek için bu konularda bilgi sahibi olmalıdır. Aile danışmanlarının boşanma sonrası dönemlerde yaşanan duygusal travmalarda çözüm önerileri sunabilmesi ve birey ve aileye yönelik profesyonel destek verebilmesi için boşanmanın çocuklara etkileri ve ebeveyn-çocuk ilişkisine yönelik etkileri konusunda araştırmaların yapılması gün geçtikçe önemli hale gelmektedir.

Dünyada ve Türkiye’de boşanma oranları incelendiğinde farklı ülkelerde ve toplumlarda farklı oranların olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2020 yılında yapılan boşanma oranlarının sonuçlarına göre boşanan çiftlerin sayısı 2019 yılında 156.587 iken 2020 yılında %13,8 azalmış 135.022 olmuştur. Boşanmaların %35,3’ü evliliğin ilk 5 yılında ve %20,7’si ise evliliğin 6-10 yılı içinde gerçekleşmektedir. Boşanma davaları sonucu çocukların velayetinin çoğunlukla anneye verildiği görülmektedir. Çocukların velayetinin 2020 yılında %75,8’i anneye, %24,2’si babaya verilmiştir. Velayete verilen çocuklara 18 yaş altı çocuklar ile engelli çocuklar da dâhildir. Boşanmış ebeveynleriyle birlikte yaşayan çocukların psiko-sosyal davranışları üzerine ise net oranların sunulduğu çalışmalara ihtiyaç vardır. Çünkü boşanmanın tek ve ayrı bir olay olmadığını anlamak önemlidir. Boşanma, ilişkisel çatışmayı ve duygusal dengesizliği artıran ve kaçınılmaz olarak partner ilişkisinin ve bir zamanlar var olan orijinal ailenin çözülmesini içeren devam eden bir çift ve aile sürecidir. Bu perspektiften bakıldığında danışanlar sürecin herhangi bir noktasında terapiye girebilmektedirler. Amato (2010) danışmanlık hizmetlerinde en fazla travma yaşayan çocuklara yönelik

tekniklerin geliştirilmesi önemli olduğunu belirtmektedir. Boşanmanın çeşitli aşamalarında zorlukları ve ayarlamaları anlayan aile danışmanları hem boşanan çiftlerin hem de çocukların ihtiyaçlarına uygun şekilde yanıt verebilmelidir. Aile danışmanları, erken yaşlardan itibaren güvenli veya patolojik bağlanma gerçekleştiren çocukları tanımak, boşanmanın bu çocuklara etkilerini fark etmek, çocukların güvenli bağlanmayla ilişkili psikopatolojilerini tanıyarak çözüm önerileri üretmek için daha fazla kapasiteye sahip olmalıdır (Aral ve Sağlam, 2012; Demulder, Denham & Schmidt, 2000).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerinin incelenmesidir. Ebeveynleri boşanmış çocukların yaşadıkları duygusal, sosyal problemlerin belirlenmesi ve bu çocukların güvenli bağlanma veya patolojik bağlanma durumlarının ebeveynleri ile iletişimlerini etkileme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Araştırmanın problemi “7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşleri” sorusundan oluşmaktadır.

Alt Problemler

- ✓ Boşanma sonunda ebeveynleri ile çocukların iletişimleriyle ilişkili görüşleri nelerdir?
- ✓ Boşanma sürecinde yaşanan olumsuzluklar ve tartışmalar, çocukların güven duygusunu ne ölçüde sarsmakta ve zedelemektedir?
- ✓ Duygusal, sosyal ve fiziki açıdan etkilenen çocuğun kaygı durumu ne düzeydedir?
- ✓ Boşanma sonunda yoğun kaygı yaşayan çocukların, hayatı ne ölçüde etkilenmektedir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Toplumsal bir gerçeklik olan boşanma, en büyük etkisini çocuklar üzerinde göstermektedir. Okul çağı çocuğu olarak da adlandırılan 6-12 yaş aralığı fizyolojik, sosyal ve bilişsel gelişmenin hızlı olduğu ve yaşam boyu sürececek davranışların kazanıldığı bir dönemdir (Lieberman, Doyle & Markeiwicz, 1999). Bu dönem; çocukların anne babaları ve sosyal dünya ile ilişkilerinde de önemli değişikliklerin yaşandığı kritik bir gelişim dönemidir. Bowlby'ye (2012) göre çocuklarıyla güvenli bağlanma ilişkisi

kuran ebeveynler, aynı zamanda onlara değerli oldukları, güvende oldukları ve sevildiklerine ilişkin güvence vermiş olurlar. Bu güvence altında gelişen çocuklar bir taraftan başarı için gerekli olan özgüveni kazanırken diğer taraftan da psikolojik sağlıklarını korurlar. Bu bakış açısıyla değerlendirilirse bağlanma, doğuştan gelen ve biyolojik uyuma yönelik güdüleme özelliği olan temel bir sistemdir (Paktuna-Keskin, 2012). Bu sistem çocuğu kendine bakım verenle seçici bir biçimde ve az sayıda bireyle bağlanma ilişkisi kurmaya yöneltmektedir (Bowlby, 2014). Çocuk güvenlik ve rahatlık ihtiyacını karşılayan, psikolojik olarak kendisiyle uyum halinde olan, yakınlık ve temas ihtiyacını karşılayan figür olan bakım veren kişi ile yakınlaşmaya yönelmektedir. Erken dönemdeki bağlanma gelişimi, en çok benlik algısı aracılığıyla ileriki dönemlerdeki farklı bilişsel, duygusal ve davranışsal alanlara taşınmakta ve yetişkinlikte de yakın ilişkide olduğu insanlarla olan etkileşimini etkilemektedir (Çelebi ve Odacı, 2018). Orta çocukluk döneminde (7-12 yaş) çocukta benlik ve başkalarına ilişkin kavramlar, kapsam ve derinlik açısından artmaktadır. Bunun yanında bu dönemdeki çocuklar; davranışları genelledebilmektedirler ve kişilik özelliklerine odaklanmaya başlarlar. Bu durum erken yaşlardaki güvenli bağlanma gelişimi ile ilişkilidir ve yetişkinlik dönemine de aktarılmaktadır. Erken yaşlardaki bağlanma davranışları yetişkinlikte kişinin romantik ilişkilerinde ve duygu düzenleme stratejilerinde de etkilerini göstermektedir. Erken yaşlarda kurulan güvenli bağlanma hem kişinin duygusal dengesi hem de gelecekte kuracağı yakın ilişkilerin kalitesi bakımından kritik önemdedir (Joel, MacDonald & Shimotomai, 2011).

Dwyer (2005) çocukların ebeveynlerinin amaç, güdü ve duygularını orta çocukluk döneminde daha iyi anladıklarını ve kendi bağlanma davranışlarını ebeveynlerinin durum ve amaçlarına göre yeniden düzenleyebildiklerini belirtmektedir.

Çocukluktan orta çocukluğa geçişte bilişsel beceriler pekişmekte, benmerkezci düşünce ve davranışlar azalmaktadır. Çocuk yetişkinlerin bakış açısını daha kolay alabilmekte ve boşanma gibi çocuk için travmatik bir duruma göre stratejiler geliştirebilmektedir. Dandurand, Bouaziz ve Lafontaine (2013) bu sürecin kaçınan bağlanma geliştiren çocuklarda davranış problemleriyle birlikte ilerlediğini belirtmektedir.

Hazan ve Shaver'a (1994) göre birey romantik ilişkide bulunduğu kişiyle, çocuklukta ilgi gösteren ve çocuğun bakımını üstlenen kişiyle kurduğu ilişkiye benzer bir bağlanma

ilişkisi kurmaktadır. Güvenli bağlanan bireylerin, güvensiz bağlanan kişilere göre romantik ilişkileri hakkında daha iyimser görüşleri bulunmaktadır. Aynı şekilde güvenli bağlanma gösteren bireyler başkalarıyla daha istikrarlı ilişkiler kurmakta, daha fazla ilişki doyumu yaşamakta, ilişkide bulundukları kişilere daha çok ilgi ve destek göstermekte ve onlarla sağlıklı iletişim kurabilmektedirler (Bretherton, 1992; Orta ve Sümer, 2016; Yıldız, 2008). Ancak güvensiz bağlanma yaşayan çocukların sosyal ve duygusal davranışlarında yetersizliklerin görülme oranı artmaktadır (Cassidy, Kirsh, Scolton & Parke, 1996). Özellikle boşanma sonrası ebeveynleriyle ilişkilerinde bozulma ve ebeveynlerin duygusal desteğini kaybetme, okul başarısında düşüş yaşama, kaygılı olma, ekonomik güçlüklerle karşılaşma ve depresyon çocukların yaşayabileceği bazı problemlerdendir (Buğa, 2009). Bunun yanında boşanmış aile çocukları akran gruplarıyla da belli başlı sorunlar yaşayabilmektedir. Güvensiz bağlanma yaşamış ve okul döneminde ki bir çocuk arkadaş grubu içerisindeyken kendini dışlanmış ve yalnız görebilmekte, boşanmayla ilgili sorular sorulduğunda kendini rahatsız hissedebilmektedir (Dwyer, 2005). Bu açıdan bakıldığında patolojik bağlanma geliştirmiş olan çocukların sosyal ilişkilerinin ileriki yaşamında çok önemli olacağı ve yetişkinlik döneminde de ebeveyn ile ilişkilerinin de etkileneceği görülmektedir. Bu süreç, çocukların ileriki yaşamlarında sosyal becerilerinde sorunlar oluşmasına neden olabilmektedir. Güvenli bağlanma ile demografik özelliklerin arasındaki ilişkinin bilinmesi bu risk faktörlerinin çocuğun ileriki yaşamında sosyal becerilerinin olumlu olması açısından önemlidir. Aile danışmanlığı hizmeti veren profesyonellerin bu konuda duyarlı olmaları ve boşanmış ailelerde büyüyen çocukların güvenli bağlanma geliştirmeleri ile ebeveyn ilişkileri arasındaki sürecin farkında olmaları gerekmektedir.

Bu araştırmanın; 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşleri belirlenerek literatüre katkıda bulunacağı öngörülmektedir. 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerine yönelik nitel bir çalışmanın; bu yönde danışmanlık programı geliştirilmesi, aile danışmanlığı alanındaki çalışmalara kaynaklık etmesi, yapılacak yeni araştırmalara ışık tutması ve literatürdeki bilgi açığını bir ölçüde gidermesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları aşağıdaki gibidir.

- Alan araştırması sonucunda görüşme kayıtlarının araştırma için sağlıklı sonuçlar verecek biçimde yanıtlandığı,
- Katılımcıların görüşme sorularını doğru anlayıp, herhangi bir yanıltıcı unsur olmaksızın doğru biçimde yanıtladıkları,
- Görüşme sorularının araştırma amacına uygun olduğu,
- Alanyazın ile desteklenen yorumların araştırmanın amacına ve sonuçların tespitine uygun olduğu, araştırmanın temel varsayımlarıdır.

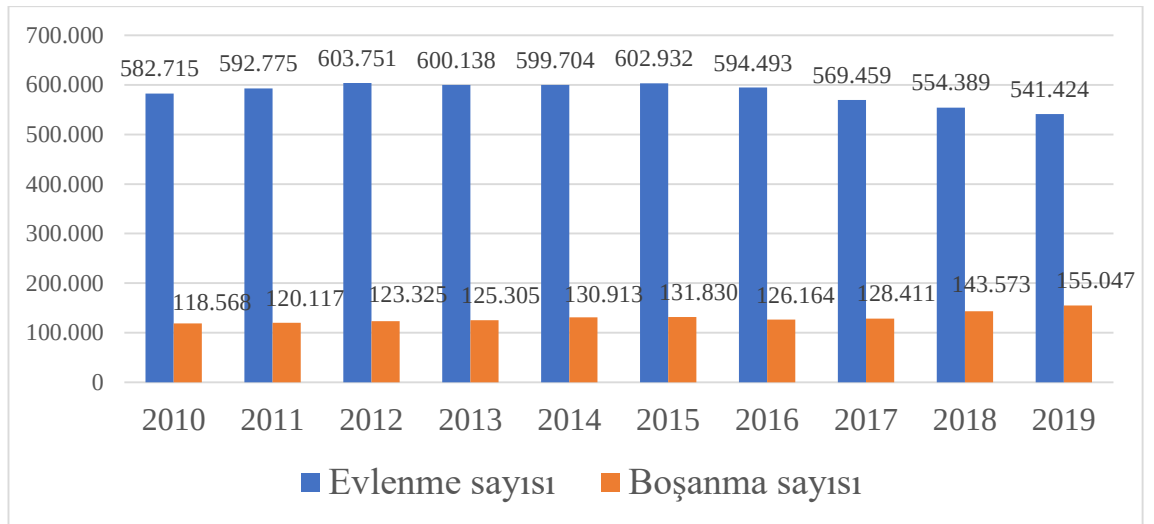

2. KONUYLA İLGİLİ BİLGİLER

2.1. Boşanma

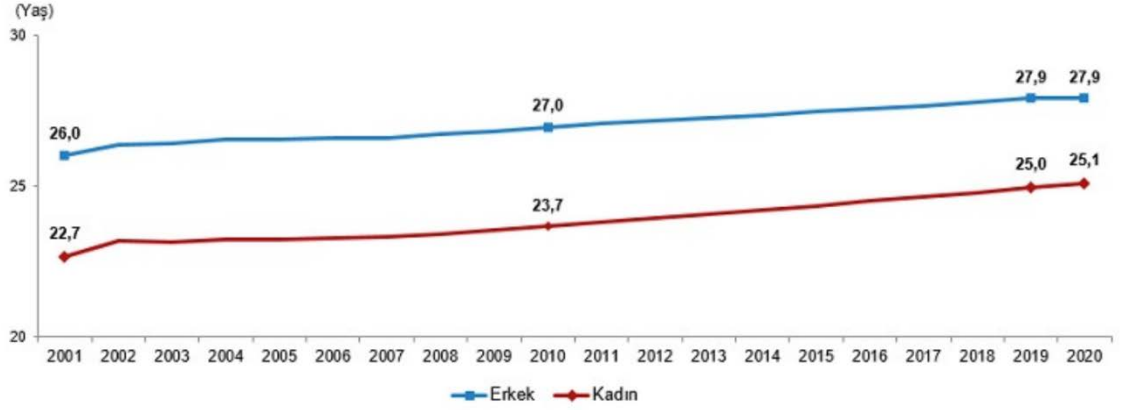
Boşanma Medeni Kanun’da evli olan kadın ve erkeğin, yeni bir evlenme yapabilecek şekilde birbirinden ayrılması ve hukuki bir karar ile evlilik birliklerini tamamen sona erdirmesi olarak tanımlanmaktadır. Boşanma, evlilik kadar eski bir kurumdur. Farklı toplumlarda bazı geleneklerle boşanma kısıtlansa da tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Aile ve evlilik kurumunun çözülmesine neden olarak önemli derecede sosyal ve psikolojik durumların meydana gelmesi bu sosyal durumun, tüm yönleriyle birlikte nedenlerini incelemek, romantik ilişkiler, evlilik ve aile üzerinde çalışma yapma ihtiyacını doğurmuştur (Yıldırım, 2004: 60).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2020 verilerine göre Türkiye’de boşanan çiftlerin sayısı 2018 yılında 143.573 iken 2019 yılında %8 artarak 155.047 olmuştur. Aynı şekilde TÜİK (2021) bilgilerine göre 2020 senesinde Türkiye’de 135.022 boşanma olayı meydana gelmiştir. Bu artışın durağanlaştığı ihtimali düşünüldüğünde evlilik birliğinin sona erme hızı yaklaşık altı sene içinde Avrupa Birliği ortalamasına eş değer olacağı öngörülmektedir (Kıral, 2018). TÜİK (2020) verilerine göre 2010-2019 yılları arasında ülke genelinde evlenme sayıları ile boşanma sayıları Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1. TÜİK (2020) verilerine göre 2010-2019 yılları arası evlenme-boşanma sayıları

TÜİK 2021 verilerine göre 2001-2020 yılları arasında ortalama ilk evlenme yaşı incelendiğinde, her iki cinsiyette de ilk evlenme yaşının arttığı görülmüştür. Ortalama ilk evlenme yaşı 2020 yılında erkeklerde 27,9 iken kadınlarda 25,1 olarak gerçekleşmiştir. Erkek ile kadın arasındaki ortalama ilk evlenme yaş farkın ise 2,8 yaş olduğu belirlenmiştir.

Şekil 2. Cinsiyete göre ortalama ilk evlenme yaşı (2001-2020), (TÜİK 2021)

Boşanma olgusu üzerinde çalışan araştırmacılar Türkiye ve Avrupa’da boşanma oranlarında artışın görüldüğünü ifade etmişlerdir (Salman ve Uzunboylu, 2011; Yarnoz-Yaben, 2010: 219). Boşanmanın yorumlanmasında bireylerin kişilik özellikleri ve şahsi değişiklikler boşanma nedenleri içerisinde gösterilmektedir. Bu nedenler arasında şahısların göreceli evlilik beklentileri ve karşılıklı iletişim sorunları yer almaktadır. Kobak ve Hazan (1991) araştırmalarında iletişimin evlilik ilişkisindeki değerinin altını çizmektedirler. Bu aşamada kişisel nitelikleri, bağlanma şekillerini, yetişkin bağlanma stillerini, bu özelliklerin boşanma ile ilişkisi açısından yorumlamak ve çıkarımlarda bulunmak önemlidir. Evlilikte bağlanma stilleri ve çiftlerin bireysel bağlanma stillerinin birleşiminden çıkan sonuçlarda; iletişim, sadakat, ilişki devamlılığı ve boşanmaya dair dikkat edilmesi gereken mühim işaretler vardır (Kobak ve Hazan, 1991).

Evlilik sürecinde meydana gelen tartışma ve sorunların tamir edilmemesi, mevcut sıkıntıların birikmesi ve giderek katlanması çiftler arasında birliğin zarar görmesine ve netice olarak boşanma olgusunun meydana gelmesine neden olmaktadır (Yaşa ve Yıldırım, 2019: 268).

Boşanma olgusu kişileri ve toplumu; psikolojik, sosyal ve ekonomik yönlerden negatif etki etmektedir. Salman ve Uzunboylu (2011) araştırmalarında boşanmaya neden olan etkenlerin geniş ve çeşitli boyutlardan oluştuğuna dikkat çekerek iktisatçıların boşanmaya neden olan ekonomik sebepleri incelerken, psikologlar davranış bozuklukları konularına eğilim gösterdiklerini belirtmektedirler.

2.1.1. Boşanma Nedenleri

Boşanmanın sebepleri araştırıldığında; toplumun boşanma konusuna dair görüşlerindeki değişimler, ailedeki ekonomik dengeler, çiftler arasındaki iletişim problemleri, çiftlerin birbirinden ve evlilikte beklediklerinin gerçekleşmemesi ve yaşadıkları ortamın kültürü gibi etmenler ortaya çıkmaktadır (Erbay, Gök, & Kardeş, 2015: 154). Boşanma olgusu, boşanan bireylerin psikolojik sağlamlığına olumsuz etki etmekte ve ruh sağlığında olumsuz sonuçlar doğurabilmekte hatta patolojik pek çok hastalığa sebebiyet vermektedir. Aile de çocuk varsa boşanma sebebiyle ebeveyn – çocuk ilişkisinde oynamalar, bağılılıkta zayıflamalar nedeniyle çocukların psikolojik bütünlüğüne gelen zarar, toplumsal yapıyı da temelden sarsabilmektedir (Akyüz, 1978: 6). Weil (1975) yaptığı çalışmalarda boşanma nedenlerinden çiftlerin hayallerindeki evliliğe dair isteklerinin gerçekleşmemesi ve iletişim sorunlarının; evlilik doyumuna direkt etki etmesine, başka ilişki doyumlarına yönelmeye yol açtığına vurgu yapmaktadır. Evlilikte beklediği doyumu alamayan ve başka ilişkilerde doyum arayan evliliklerde ilişkilerin aldatma ile dolayısıyla da boşanmalara kadar gitmesine neden olmaktadır. Aldatma ve boşanma sonucu biten evliliklerden geri kalan çocuklar ise bu durumdan oldukça kötü etkilenmektedir. Çiftlerin boşanma sonrası çocukların anne ve babalarından biri ile ayrılması, diğerini daha az görme durumu çocuklar üzerinde yer edici hasarlara sebebiyet verebilmektedir (Öngider, 2013: 161). Ebeveynleri boşanmış veya anne babası birlikte yaşamayan çocuklar, aile birliği olan çocuklara göre güvensiz bağlanma modeline uygun bir bağılılık geliştirmektedirler (Sardoğan, Karahan, Dicle, & Menteş, 2007). Boşanmış aile çocukları; boşanmanın getirdiği zorluklarla beraber ebeveynleriyle görüşme sıklıkları, anne babanın yeniden barışması, barışıp yeniden ayrılması gibi durumlara şahit olmaktadır. Bu olaylara şahit olan çocuklarda ayrılma endişeleri gelişmekte ve yetişkinlik dönemi romantik ilişkilerine, bağlanma stillerine de etki etmektedir (Scott vd., 2013).

2.1.2. Evlilikte Romantik İlişki ve Bağlanma

Yakın ilişkiler, insanlar için kendilerini tanımlamaya yardımcı olan ayna görevi gören yaşantılardır. Hayatımızı kusursuz bir şekilde düzenlemeye çalışan yakın ilişkilerin içerisinde aile ve akran ilişkilerinin yanında romantik ilişki de yer almaktadır. Nefes aldığımız her an ihtiyaç duyduğumuz bağ, kurduğumuz romantik ilişki, aile ve akran ilişkilerine oranla hayatımızda daha özel bir pozisyonadadır. Büyükşahin'in (2006) yaptığı bir çalışmada insanların romantik ilişkilerinin, diğer tüm ilişkilerden daha fazla mutluluk verdiği ve romantik ilişkilerini mutluluk kaynağı olarak gördüklerini ifade ettiğini belirtmektedir. Araştırmada duygusal anlamda yakın olunan ilişkilerin seviyesini tespit etmek için yönelttiği sorulara yetişkinlerin cevapların yarısı en yakın ilişki olarak romantik ilişkilerini gördüklerini belirtmektedirler.

Romantik ilişkilerde bağ duygusunu hissetmek ve kavrayabilmek adına birlikte yaşama, flört, nişanlılık, evlilik gibi pek çok ilişki türünde mühim bir konu olmuştur (Kelley vd., 2002). Erikson'un yetişkinlik dönemine ait önemli gelişimsel görevlerinden olan karşı cinsle bağlılık ve romantik ilişki kurma becerisi de insan yaşamında ilişki kurmanın önemine işaret etmektedir.

Erikson, erken yetişkinlik dönemi ilişki kurma davranışının kişilerin ileriki yaşamlarında ruh sağlığını etkilediğini ifade etmiştir. Bahsedilen kuramlara göre insan ilişkilerindeki bağlılık konusu fark edilmiş, bununla kalmayıp bağlılığın ilişkilerde hangi durumları etkilediğine yönelik pek çok araştırma yapılmıştır (Arslan, 2008).

Bebeklikteki ve yetişkinlikteki bağlama stilleri bireylerin romantik ilişkilerini büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla kişilerin duygusal ilişkilerinde oluşturdukları bağlanma şekilleri ilişkide ilişki doyumunu da iletişim bozukluklarını da getirmektedir. Hatta iletişim bozukluğunun yanı sıra aldatma gibi farklı eğilimlere de etki etmektedir. Bireylerin partnerleri ile kurduğu romantik ilişkiler, evlilikteki bozulmalar ve ayrılımların etkisi üzerine alan yazında pek çok çalışma bulunmaktadır (Banse, 2004; Kobak ve Hazan, 1991).

Romantik ilişkiler insan yaşamında önemli bir yere sahiptir ve güvenli bağlanma özellikleri bu ilişki türüne önemli ölçüde etki etmektedir (Schaffhuser, Allemand &

Martin, 2014). İnsan yaşamında bu denli önemli bir yere sahip olmasına rağmen yakın ilişkilerin sürdürülememesi, flört ilişkilerinin kolaylıkla sonlandırılması, evliliklerin dikkat çekici seviyede boşanmayla bitmesi araştırmacıları daha farklı bir çalışma alanına çekmiştir (Buğa, 2009). Teorisyenler ve bu konu üzerinde çalışan araştırmacı gruplar ilişkilerin sürekliliğini sağlayan aşk duygusunu incelemek yerine, partnerlerin mevcut romantik ilişkilerini devam ettirme yahut bitirme niyetine yönelik etmenler üzerinde durmuşlardır (Le ve Agnew, 2003). Eşler arasındaki aşk hissiyatı önemlidir ancak aşk duygusunun tükenmesi durumunda bedensel yakınlık ve ilişkiden alınan doyumun bitme noktasına gelmesi de kaçınılmaz bir hal alabilir. Nitekim farklı ailelerde büyümüş yetişkin bireylerin sağlıklı, doğru romantik bir ilişki oluşturmaları ve bu ilişkiyi çeşitli etmenler içerisinde mutlulukla sürdürebilmesi zor bir sorumluluktur. Partnerlere yaşam enerjisi vererek mutlulukla başlayan ilişkiler, ne yazık ki kurulan hayallerin sona ermesi ile bitebilmektedir. Aile danışmanlığı ve aile terapilerinde bazı ilişkilerde devamlılık ve mutluluk, uyum mevcut iken diğer ilişkilerde ayrılık söz konusu olmasının nedenleri araştırılması gereken önemli bir konudur (Moran, Diamond & Diamond, 2005). Evlilik kurumunun devamlılığında romantizmi incelemek yerine ilişkideki ortak doyum ve bu doyumun istikrarı konusuna odaklanmak gerekmektedir (Halat, 2009).

Evli çiftlerin romantik ilişkilerindeki özellikleri, ilişkileri içerisinde iken yetişkinlerin duygu ve davranışlarını, ritüellerini etkilemektedir. Bunun yanı sıra ilişki içindeki bağlanma şekilleri de mevcut ilişkinin çiftler üzerindeki sorumlulukları belirleyen bir kriterdir. Bebek dünyaya geldiği ilk andan itibaren annesi ile kurduğu bağlanma stili, çocuğun ileri hayatında romantik ilişkisinde de aynı bağı kuracağı ve bağlanma stili annesiyle kurduğu stil ile aynı olduğu görülür. Bağlanma stilleri ise bireylerin evlilik ilişkisinde eşine ve ilişkisine yüklediği manayı etkilemektedir. Ardından eşiyile olan iletişim ve davranışları hususunda belirleyici bir unsur olmaktadır (Gündoğan, 2015).

Bağlanma stillerinin temelinde iki ana faktör bulunmaktadır: kaygı ve kaçınma (Brennan, Clark, & Shaver, 1998). Bağlanmanın bu iki boyutu ve bağlılık arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmalar endişenin insanların bağlanma taktiklerini yoğun bir şekilde harekete geçirmelerine, devamlı olarak eşlerinin kendilerine karşı sevgisi konusunda onaylanmaya gereksinim duymalarına neden olur. Bunun akabinde kaçınmanın ise tam ters biçimde bireylerin bağlanma taktiklerini daha az harekete geçirmelerine, kendi varlığıyla yeterli

olmaya çalışmasına yol açar. Bağlanma ile ilgili bireyin kendisini tehdit etmesine, istekleri karşısında umursamaz davranmalarına ve ilişkide uzak ve samimiyetten yoksun bir şekilde davranış göstermelerine sebep olduğunu belirtmişlerdir (Joel, MacDonald, Shimotomai, 2011; Dandurand, Bouaziz & Lafontaine, 2013). Bunlara ek olarak alan yazında kaçınma davranışının, e e karşı daha az ba lılık hissetmeye, evlilik ilişkisinde daha az güven duymaya, mevcut ilişkiye, eşine ve e iyle ilgili olan her şeye daha az yatırım yapmaya ve eşine karşı yakın olmaktan ho lanmama ile alakadar olduğu gösterilmiştir (Schindler, Fagundes & Murdock, 2010). Bu konu üzerinde araştırma yapanlar endişe seviyesinin yüksek olduğu erkeklerin evlilik öncesi flört dönemlerinin daha kısa sürdüğünü, endişe seviyesinin fazla olduğu bireylerin daha çabuk ba  kurduklarını savunmuşlardır (Joel, MacDonald & Shimotomai, 2011). Bu görüşün karşısında duran bazı araştırmacılar ise endişe seviyesinin evlilik süresinin daha kısa olmasına ve bu nedenle geneli kapsayan ba lılık ile ilgili negatif bir ilişkinin olduğunu savunmuştur (Feeney ve Hohaus, 2001). Ollendick ve Byrd, (2001). Kaygılı bireylerin diğer insanlara oranla daha sık romantik ilişkiler yaşadıklarını, bu ilişki içerisinde mevcut iletişimi korumak amacıyla kendini olması gerekenden fazla açtığını belirtmektedirler. Bu kimselerde ba  kurma ile ilgili saplantılı davranışlar görülebilmektedir. Kaygılı ba lanan bu bireyler ilişkilerini uzun bir süre devam ettiremezler ve dolayısıyla kısa süren ilişkileri sebebiyle ba lılığa dair aralarında olumsuz bir ilişki vardır (Feder ve Diamond, 2016).

2.2. Bağlanma

Bağlanma kavramı, bireylerin doğum anından başlayan gelişim evreleri içinde önemli yeri olan bir kavramdır (Güleç ve Kavlak, 2013). Bağ sözcüğünün anlamı, bir göreve bağlılık ya da bir görevi yerine getirmektir. Bowlby “bağlanma“ terimini iki kişi arasındaki güçlü bir bağ olarak tanımlamıştır (Kavlak ve Şirin, 2009).

Bağlanma kavramı, bireylerin kendileri için önemli gördüğü insanlara karşı geliştirdikleri kuvvetli duygusal bağlar olarak tanımlanmaktadır (Köse, Çınar & Alınkaynak, 2013). İnsan hayatında önemli etkilere sahip olan bağlanma, kendimiz için önemli gördüğümüz insanlara karşı mutlu bir halde iken güzel vakit geçirerek keyif aldığımız, problemlili bir haldeyken hüznümüzü paylaşarak hafiflememizi sağlayan güçlü bir duygusal sistemden oluşmaktadır (Ainsworth,1991). Bağlanma, belirgin somut bir şeye karşı genellikle stresli olay anlarında o figüre yönelik yakınlık arama ve bu eğilimi sürdürme olarak nitelendirilmekte ve bu düzenli, sürekli duygusal bağa verilen addır (Bowlby, 2012). Güneş’e (2014) göre bağlanma, kişinin kendine yakın gördüğü, güvendiğı bir bireye yahut bakım verenine karşı duygusal olarak teslim olabilmesidir. Bağlanma; kişinin çevre ile ilişkisini ve duygusal değişimlerini, gelişimlerini içeren çok yönlü bir durumdur. İnsan yaşamında ilk anlarda biçimlenmeye başlayıp kişinin hayatı boyunca sürecek olan güvenlik duygusunun temelini atıldığı, bağlanma örüntülerinin bireyin gelecekte kuracağı ilişkileri etkileyebilecek özellikte olduğı ifade edilebilir (Çelebi ve Odacı, 2018).

Bağlanma, yaşamın ilk yıllarında gelişmektedir. Bebeklik dönemi çocuğun, bedensel, zihinsel ve duygusal yönden en yoğun ilerleme kaydettiğı bir dönemdir. Bu yaş aralığında çocuğun yalnızca bedensel ihtiyaçlarının karşılanması yeterli değildir. Daha yeteneklerinin yeterince olgunlaşmaya ermediğı evrede bebeğin, tüm bakımını sağlayan bireye karşı bağımlı olduğı görülür. Bebeğin bakıma muhtaç olduğı bu bağımlı süreçte anne yahut diğeri bakım vereni ile kurduğı ilişki, onun duygusal ve zihinsel gelişimi açısından oldukça önemlidir. Bebeğin bedensel olarak yetersizliğı kriter alındığında, bakım verenine karşı bağımlı olması kaçınılmaz bir durum haline gelmektedir. Bağlanma kavramı, bebeklerin anne-babaları ya da bakım verenleri ile arasında kurduğı, duygusal olarak pozitif ve destek sağlayıcı bir ilişkiyi anlatır (Öztürk, 2002).

Keskin ve am (2007), bağlanmaya dair ilişkilerin temelindeki özellikler ve gelişimler bebeğin bakım vereni olan anne ile ilişkisinden doğduğunu belirtmişlerdir. Anne-bebek ilişkisindeki ilk gelişim, a ve uykusuz olma, susuz kalma gibi fizyolojik ihtiyaçların karşılanması ile başlar. Bu ihtiyaçların karşılanmasının akabinde anne ile bebeğin nasıl bir süreç geçirdiği önemlidir. Bebeğin sosyal, fiziksel ve duygusal açıdan ilerleme kaydetmesi, hali hazırdaki bağın güçlenmesi bebeğe bakım verenin yani annenin çocuğa karşı son derece duyarlı bir tavır takınmasından geçmektedir (Demulder vd., 2000, Isabella 1993). Duyarlı tavır, yeteri kadar gösterildiğinde anne ile bebek arasındaki ilişki güçlenir ve iletişimin niteliği artmaktadır (Gander ve Gardiner, 2004).

Bakıma muhtaç durumda olan bebeğin, bu süreçte sosyal ihtiyaçlarını dengelemek amacıyla yardım alacağı kişi kendisine bakım veren kişilerden oluşur ki, bu kişilerden en birincil olanı ise annedir. Bebeğin primer bakım vereni olan anne, bağlanma ihtiyacı duyan çocuğunun duygularını tatmin ettiği bir "teki" olarak da isimlendirilebilir. İlk zamanlarda anne ile kurulan bu bağ, çocuğun yetişkinlik hayatındaki kişilik yapısını büyük oranda etkilemektedir. Kişiliğinin önemli ve temelini oluşturan bağlanma konusu çocuğun yetişkinlik döneminde değişim söz konusu olduğunda direnci oluşturmaktadır (Carver, 1998).

2.2.1.Bağlanma Kuramı

Gelişimsel araştırmalar içerisinde bağlanma teorisi zamanla önemli bir konu haline gelmiştir. Bağlanma davranışının süreç içerisindeki durağanlığı ile alakalı gözlemler başlamış ve bağlanma derecelendirmesi ile bio-psikososyal fonksiyonlar arasındaki (toplumsal, kognitif, bedensel ve ruhsal sağlık) ilişki üzerine önemli bir seviyede veri aktarılmıştır. Bağlanma teorisi üzerinde yapılan çalışmalar ile alana büyük katkı sağlayan Bowlby'nin anne ve bebek arasındaki bağlanma üzerine oluşturduğu kuramı, bağlanmanın ömür boyu devam eden bir konu olduğunu belirtir (Kirkpatrick ve Davis, 1994). Yapılan deneyler, yaşamın ilk anlarından başlayıp erken dönem bebeklikte devam eden anne-bebek ilişkilerinin farklı alanlardaki ve zamanlardaki gelişime, değişime tesir ettiğini ortaya koymaktadır. Çocukluklarında güvenli bağlanmış olan çocuklar, toplumsal, duygusal ve kognitif alanlarda daha yapıcı oldukları ve güvensiz bağlanmış

çocukların mevcut alanlarda güvensizlik duygularının yoğun olduğuna dair mühim çıktılar bulunmaktadır (Ranson ve Urichuk, 2006).

Bağlanma teorisi, kişiler arası farklılıkları anlamak, bireylerin yakın duygusal bağ kurma ihtiyacının varlığına dayanan bir kuramdır. Aynı zamanda salt anne- bebek ilişkisinden oluştuğundan evrensel bir kuram olduğu da söylenebilir (Sümer, 2006; Bowlby, 2012; 2014). Bağlanma teorisinde ilişkilerin yapısı göz önüne alındığında; okul öncesi çocuklarla gerçekleştirilen deney çıktılarından bazı önemli sonuçlar çıkmıştır. Ebeveyni ile güvenli bağlanma ilişkisi kurmuş olan çocuklar, kendi yaşıtlarına oranla toplumsal meziyetlerinin yüksek, pozitif duygulanımlarının negatif duygulanıma oranla daha yoğun seviyede olduğu, yetişkinler ile işbirliği ve uyumlu bulunabildikleri fark edilmiştir. Güvensiz bağlanmış çocukların, genel manada, negatif sosyal yeterlilik gibi daha kavgacı, daha mualif, daha içe kapanık, daha bağımlı kimseler oldukları bulunmuştur (Sakman, 2011).

Anne ve bebek arasında oluşan bağ ilişkisinde çocukların ileri dönemdeki yaşantılarında bilişsel gelişimlerine etki edeceği yönelik bulgular yer almaktadır. Araştırmalar, bağlanma temsillerinin beynin gelişimini, akademik başarıyı ve kavramayı (obje devamlılığı ve problem çözme) etkileyebileceğini göstermiştir. Araştırmalara göre, güvenli ebeveyn-çocuk bağlanma sınıflandırmasında olan çocuklar, iyi akademik, bilişsel ve dil becerileri gibi yüksek bilişsel işlevselliğe sahiptirler (Ruppert, 2011).

Bağlanma kuramı; çocukların bakım verenlerine karşı gösterdiği duygusal bağın nasıl oluştuğunu, çocuğun kişilik yapısındaki gelişimin, kişiler arası ilişkilerin, bu dönemdeki bağlanma ilişkisinden nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Bowlby, ebeveynleri tarafından yoğun ilgi altında kalan çocukların şımarık olduğunu düşüncesini taşıyan annesini günde birkaç saatten fazla görmeden büyümüştür. Bowlby, daha dört yaşındayken kendi bakıcısının evden ayrıldığı anı; daha sonra, kendisi için bir bağlanma figürü olan bakıcısının kaybını bir travma olarak tanımlamakta ve bağlanmanın kişilerarası ilişkilerin yanı sıra çocuğun hayat boyu devam eden çalışmaya iten motivasyonun temelini ve büyük bir kısmını olduğu belirtmektedir (Bowlby, 2012). Bunların yanı sıra özellikle bağlanma kaynaklı oluşan sorunların bir nesilden diğer nesile nasıl aktarıldığı konusuyla ilgilenmiştir. Bu konular üzerinde çalışan Harlow'un

maymunlar üzerinde gerçekleştirdiği deney, bu düşünceyi desteklemektedir (Bowlby, 2012). Bowlby'nin yaptığı çalışmalara göre bağlanma teorisinde çocuk açısından yaşamsal bir değer vardır. Hayvanlar üzerinde yaptığı deney ve gözlemler sonucu anneye yapışma veya anneyi takip etme davranışı bebeğin hayatta kalma şansını arttırdığı sonucuna varmıştır. Buna göre bireylerdeki bağlanma davranışı bunun ötesinde bir işleve sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bireylerin hayatındaki bağlanmanın üç temel görevi vardır; dünyayı keşfetme esnasında geriye dönülebilecek güvenli bir liman olma, insanların fiziksel gereksinimlerini karşılama, yaşama dair güvenli bir duygu geliştirebilme ihtimalidir. Bowlby'e göre bu üç temel işlev gerekli seviyede karşılanmadığı zaman, çocuğun ruhsal dünyasında bulunan öz benlik algısıyla ilişkili olarak patoloji oluşabileceğini dile getirir. Bu süreci ise, "çalışma modelleri" olarak isimlendirdiği ilkeye dayandırır. Bu ilke aslında, Mahler, Kohut ya da Horney'nin vurguladığı süreçlerden farklı değildir, mevcut sürece göre; anne tarafından belli miktarda karşılanan güvenlik duygusu çocuğun dış dünyayı, çevreyi, yaşamı algılayışını belirler (Eder, 1997; Orhan, 2010). Özellikle bağlanma kaynaklı oluşan sorunların bir nesilden diğer nesile nasıl aktarıldığı konusuyla ilgilenmiştir. Bu konular üzerinde çalışan Harlow'un maymunlar üzerinde gerçekleştirdiği deney, bu düşünceyi desteklemektedir (Bowlby, 2012).

Bağlanma kuramının gelişmesine çalışmalarıyla katkı sağlayan Mary Ainsworth, bebeğin çevresini keşfetme aşamasında keşfini yaparken güvenli üs olarak "bağlanma figürü" kavramına ilavelerde bulundu. "Annesel duyarlılık" kavramına katkı verdi. Bunlara ek olarak anne-bebek bağlanma stilinin geliştirilmesinde annenin bebeğin belirtilerine duyarlılığını ve annesel duyarlılık rollerini tanımladı (Bretherton, 1992). Ainsworth çalışmalarında duyarlı bir anneyi şu maddeler ile tanımlamaktadır:

- Anne bebeğinden gelen işaretleri dikkatli bir şekilde hızlıca algılar.
- Anne, gelen sinyalleri bebeğin açısından uygun bir şekilde tabir eder ve örneğin bir ağlamanın acıktığı için mi yoksa altını ıslattığı için mi, acı ya da hastalıktan mı meydana geldiğini bilir.
- Çocuğun işaretlerine uygun şekilde karşılık verir.

- Çocuğun kırılganlıklarında, onun tolere edebileceği bir süre zarfında yanıt verir (Ruppert, 2011).

Bu deneyde bebekler, anneleri yanlarında olmak üzere oyuncakların bulunduğu bir müşahade odasına bırakılmıştır. Anne bir kenarda oturup bekler ve o sırada bebeğin odayı keşfetmesini bekler. Bebek 2 dakika kadar edilgin kaldıktan sonra anne ortama müdahale ederek oyunu başlatır. 3. dakika bitince gözlem odasına bebeğin tanımadığı birisi girer. Bir dakikalık sessiz kalındıktan sonra yabancı kişi bir dakika kadar bebeğin annesi ile konuşur ve akabinde bebeğe yakınlık göstermeye başlar. Yabancı odaya girdikten 3 dakika sonra anne 3 dakika kadar odanın dışında kalır. Anne geri geldikten hemen sonra ise bebeğin yabancı olarak bildiği kişi gider. Sonra anne tekrar odadan dışarı çıkar ve bebek 3 dakika odada tek başına kalır. Yabancı birey bebeğin bulunduğu gözlem odasına tekrar girer ve 3 dakika (ya da daha az) sonra anne odaya geri döner, Ainsworth, "yabancı ortamda" bulunan bebeklerin üç karakteristik biçimden birinde davrandıklarını bulmuştur. Çocukların birçoğu güvenli bağlanmıştır. Bu çocuklar annelerini etrafı keşfetmede güvenli bir üs, güvenli bir temel olarak kullanırlar. Şüphe yaşasalar da yabancı bir insanı reddetmez kabuk ederler, annelerinin gitmesine üzülmüşler ve geri geldiğinde ise mutlu ve rahat davranışlarını sürdürürler. Bu çocukların dışındakiler ise güvensiz bağlanma belirtilerini taşırlar. Odayı kuşkuyla araştırır, karşı dururlar. Ortama bir yabancı geldiğinde ise annelerine sarılma davranışı gösterir, anneleri ortamı terk ettiğinde sıkıntı içine girer ve anneleri geri döndüğünde sakin kalıp anneyle eski bağ kurma da güçlük çekerler. Diğerleri de kaçınanlardır. Onları diğerlerinden ayırtıran şey odaya döndüğünde annelerinden kaçınmalarıdır. Kimi bebek annesi yerine yabancı kişiyi seçer. Oyun oynama ve rahatlama için anneden çok yabancıya yaklaşırlar. Ainsworth ise "Yabancı Durum" olarak adlandırdığı bu yöntem güvenli, kaçınmacı ve kaygılı-kararsız bağlanma stillerinin temelini oluşturmuştur (Bartholomew ve Horowitz, 1991).

2.2.2. Anne-Bebek Arasındaki Bağlanma Süreci

Bağlanma kuramı bebeğin biyolojik güven ihtiyacı neticesinde erken zamanda anne ile bağ kurması ve ebeveynin bebeğin ihtiyaç ve talepleri, etkileşimleri karşısında ulaşılabilir olup olmadığı, bebeğe gösterdiği reaksiyon ve geri dönütün bebek gözünde ne şekilde değerlendirildiği hakkında bilgileri vermektedir. Bowlby, bebeklerin anne ile olumsuz

gelişen bağın psikopatolojik bir davranış arasında bir ilişki olduğunu dile getirmiştir. Bowlby, bağlanma dizimini oluşturan öğelerin; keşfetme, kaygı, merhamet ve bakım verme ile ilişkili evrimsel birtakım davranışlarla alakalı olduğundan bahsetmiştir (Bowlby, 2012). İnsan yaşamındaki bağlanmaya dair temellerin bebeğin doğduğu, yaşamın ilk yıllarından bu yana temellerini oluşturan ebeveyn-bebek bağlanma ilişkisinin sağlam bir şekilde oluşturulamaması, bireyi hayat boyunca negatif etkileyebilmektedir (Lau, Beilby, Hennessey, 2012). Alanda yapılan araştırma ve deneyler, ebeveyn ile bebek arasındaki bağın temeli aslında antenatal dönem içerisinde değil, gebelik dönemi içerisinde atıldığını göstermektedir (Üstünsöz, Güvenç, Akyüz, Oflaz, 2012; Yılmaz ve Beji, 2010)

Ailede bebeğe bakım verenlerin bebek ile bağlanma süresi kademe şeklinde gerçekleşmektedir. Sırasıyla aşamalara bakacak olursak en başında bebeğin anne karnından başlayan gebelik, doğum ve lohusalık dönemleridir. Bebeğin bakım vereni ile bağlanması annenin gebe kaldığı ilk anlardan itibaren başladığı düşünülmektedir (Soysal, Bodur, İşeri & Şenol 2005). “Anne Rolü Edinme” kuramı adına gerçekleştirdiği deneyler sonucunda 2004 ‘te revize ettiği Ramono T. Mercer, annelik kimliğinin elde edilmesinin ilk basamağının bebeğin anne ile ilk bağlarını kurduğu gebelik süreci olarak belirtmiştir. Anne fetüs bağlanması, aynı zaman bağı kuracak anne ve bebeğin sağlığı açısından önemli bir dönem olduğunu düşünmektedir (Mercer, 2004: 226).

Çocuğun ileriki yaşamında fizyolojik, psikolojik sağlığı ve gelişimi üstünde tesir etmesi sebebiyle ebeveyn- fetüs bağlanmasını belirleyen etmenlerin neler olduğunun ortaya çıkarılması mühimdir (Üstünöz, 2010). Yapılan çalışmalara göre, anne adaylarının yaşının (Üstünöz, 2010; Lindgren, 2001, Yılmaz, 2010) ve o güne kadar yapmış oldukları doğum sayısının (Üstünöz, 2010; Yılmaz, 2010: 108) prenatal bağlanmayı negatif yönde etkilediği belirtilirken, öte yandan ebeveyn eğitiminin (Üstünöz, 2010; Lindgren, 2001, Yılmaz, 2010) fazlalaşması prenatal bağlanmayı pozitif etkilediği bildirilmektedir. Çocuğun psikososyal gelişimi için gebelik izlemi boyunca sağlık çalışanlarının aile –fetüs bağlanmasına etki eden etmenlerin yorumlanması oldukça dikkat edilmesi gereken bir meseledir (Üstünöz, 2010).

Prenatal dönem hamileliğin başladığı andan doğumun ise gerçekleştiği ana kadar olan dönemi içine alır. Bu süreçte bebek oluşur ve gelişmeye başlar. Doğum öncesi bağlanma dediğimiz süreçte (prenatal attachment) anne ve babanın doğmayan bebek işe aralarında kurduğu duygusal bir bağ vardır. Bu bağ özellikle annenin gebe kalmasına yönelik duyduğu pozitif duygular ve olumlu davranış ile oluşmaya başlar. Bu bağı pozitif duygular ile dolduran anne bebeğinin de kendisini duyduğunu, ona tepkiler verdiğine olan inancını diri tuttuğunda başlar. Bunlara ek olarak anne bebeğinin biyolojik, fiziksel ve duygusal olarak tüm ihtiyaçlarının kendisi üzerinden karşılandığı içi kendisine bağımlı olduğuna inanır. Bebeğinin doğduğunda kime, neye benzeyeceğini, nasıl hareket edeceğini ve yaşamı boyunca nasıl bir değişim sergileyeceğini hayal eder. Bağlanma dair tüm bu hisler gebe olan annenin bebeğine karşı sevgi ve merhamet göstermesine, gelecek tehlikelerden bebeğini korumasına, karnı acıktığında emzirmesine, tüm davranışlarına karşılık verip ilgilenmesine, olumlu olumsuz tüm hislerine duyarlı olmasını destekler (Ryan, 2010).

Muller (1994) ebeveyn ve bebek arasındaki bu ilişkiyi, “maternal sevgiyle bağlanma, anne ve bebeği arasında büyüyen ve ömür boyu sürececek olan eşi benzeri bulunmayan bir sevgi ilişkisi, sevgiyle bağlanma maternal rol adaptasyonunun mühim bir ögesidir” diye ifade etmiştir. Maternal bağlanma, anne adayının anne olmaya yönelik hisleri, annenin gebelik sonrası olumlu tutum ve davranış göstermesi için önemli bir hazırlık sürecidir (Mercer, 2004). Postpartum döneminde bağlanma, gebelikteki annenin bebeğine konuşması, dokunması ve şefkat ile muamele etmesi ile desteklenir. Sevgiyle ve güvenle bağlanma maternal rol uyumunun bir üyesidir ve her şey yolunda gittiğinde bebekte anneye karşı güven duyguları oluşur (Kavlak ve Şirin, 2009). Doğum anından hemen sonra yeni olan anne ve dünyaya gelen bebek için gelecek süreçlere uyum ve ikisi arasındaki güvenli duygusal bağlanma açısından mühimdir. Doğumun akabinde gelen ilk 60-90 dakikalık süreç genellikle en hassas ve duyarlı süre olarak kabul edilir. Bu duyarlı dönem boyunca anne ve bebeğin birbirinden ayrı olmaktan ziyade yan yana olmaları olumlu etki edeceği bildirilmektedir (Can, 2010).

Bağlanma için gerekli olan anne-bebek arasındaki sürecin özellikleri aşağıda verilmiştir (Ainsworth 1991, Bowlby 2012);

- Erken ve zamanında karşılıklı ilişki ile mümkündür. Henüz anne karnında olan bebek, annesi ile erken dönemde bir iletişim içine girer. Bahsedilen bu süreç ortalama yedi ayda ortaya çıkmaktadır. Ve bu karşılıklı erken dönem bağı, birincil bağlanma ilişkisidir ve süreklilik niteliği taşır.
- İlk toplumsal ve etkileşim nesnesi olan annenin duyarlı tepkisel özellikleri çok önemlidir. Anne bebeğin tepkilerine duyarlı olup karşılık vererek davranışlarının gelişmesini sağlar. Anne bebeğine ruhsal ilerlemesine katkı sunacağı, taleplerinin karşılık bulduğu, kendisi için müsait ortamın oluşturulduğu alan açarak bebeğin temel alanlarını bebeğe sunar. Bebeğe sunulan bu alan kendisini geliştirebileceği tüm temellerin olduğu anlamına gelir.
- Erken dönemde bebek ve anne ayrışması: Birbirine bağlı olan bu ilişkide bebeğin bağımsız hareket edebilmesini deneyimleyebilmesi için uygun şartların oluşturulması ve bebeğin kendini tartmasına izin verilmesi manasına gelir.
- Erken güvenli tutumun oluşması: Bebeğin yaklaşık 1. Yaşına tekabül ettiği dönemde emekleme ve yürüme davranışlarının olduğu hareketlenme süreci ile başlar. Fakat bahsedilen bu eylem, hareketlilik başlamadan önce bebeğin beyinde bilişsel düzeyde meydana gelir. Yaşadığı evi ve ortamı tanınması, ebeveynin kendisine verdiği cesaretlendirici tavırları beklemesi, annenin bebeğin tepki ve ikazlarına cevap vermesi ve annenin oyunlarda bebek tarafından kullanılmasını ifade eder.
- Ayrılık protestosu: Bebeğin 12 ay ile 30 ayları arasına tekabül eder. Bahsedilen aylardan önce de tespit edilebilir. Bebeğin anneden ayrılma sürecinin başlaması ile anne ile bu birliğin dağılmasını kabul edememe ve akabinde anneyi devamlı olarak ilişkiye çağırma davranışını ifade eder. Anneden ayrılan bebek için bu eylem dayanılmazdır. Yoksunluk duygusu içerisinde ayrılmanın yerine bir başkasını koymak isteyerek “yakınlık arayışı” içine girer. Söz edilen ayrılık eylemlerinin gerçekleştiği zamanlarda “ayrılık protestosu” ortaya çıkar ve bağ kurulan kişiye yönelir. Bağlı nesnenin ortada olmaması kendisi için hüznü durumunu oluşturur ve bu sancılı süreç protestoya sebep olur.
- Güvenli-temel tutumun pekişmesi: Birinci yaşına varan bebekte davranış netleşmiştir. İkinci yaşa geçtiğimizde bebekte görülen ayrılık protestosu geriler, üçüncü yaşta ise ötekine, hedefe yönelik yönelim söz durumu vardır. Bağlanma,

güven ilişkisini ortaya çıkarır. Güven ilişkisinin oluştuğu bebeklerin merak etme ve araştırma içgüdüleri aktive olur. Dolayısıyla araştırmacı bir bebeğin güvenli bağlanma ile mümkün olduğu ifade edilebilir.

- Diğer kimselerle ilişkinin olgunlaşması evresinde bebeğin güvenli tutumu anne harici başka kimselere yönelmesi ve o kimselerden aynı güvenli tutumun karşılığının alınmasıdır. Anne ile kurulan bağın oluşturduğu içsel bir modeldir ve bu model bebeğin yetişkinlik döneminde kuracağı tüm ilişkilere model olarak gidişatı belirleyecektir.
- Güvenli-temel tutumun anneden hariç diğer kimselere iletilmesi. Bağlanma davranışı bebeklik ya da çocukluk ile sınırlı değildir. Bu nedenle ömür boyu sürer. Bağımlılıktan ayrılığa, tam bağımlılıktan "Olgun bağımlılığa" ulaşılır (Ainsworth 1991, Bowlby 2012, Tyrrell ve Dozier 1999). Bebeklikte atılan tohumlar, bebek yetiştikçe, diğer bireylerle yaşantılarından da gelişerek, tek bir birey olma ile ait olma arasındaki dengeyi kurarak devam eder (Keskin & Çam, 2007).

2.2.3.Baba ile Bebek Arasında Bağlanma Süreci

Bebekle biyolojik olarak bağlı olan anne haricinde baba adayı da bu gebelik döneminde çocuğu ile güvenli bir bağlanma gerçekleştirebilir. Hamileliğin başladığı ilk andan, doğum anına kadar gebelik süresi boyunca eşi ile bu dönemleri izleyen baba, doğum sonrası bebekle ilgilenerek, bakımını karşılayıp severek baba olma rolünü benimsemeye başlar (Kavlak ve Şirin, 2007; Balkan-Kaya, 2009). Üstünöz ve diğer araştırmacıların (2009) 144 anne ve baba adayları ile gerçekleştirdikleri çalışmada baba adaylarının, anne adaylarına oranla daha düşük seviyede bebeğe bağlandığını belirtmişlerdir (Üstünöz, 2010: 9). Bunlara sebep olarak doğum sonraki hastane sürecinde bebeğin daha çok anne ile teması sonrası hemşireler tarafından hastane bakımı altında kalması sayılabilir. Anne hastanede yattığı süre boyunca baba bebeği belirli aralıklarda görmekte ve yeterli bağlanma süresi için oldukça azdır. Dolayısıyla baba ile güvenli bağlanma için ebeveyn olan babanın da anne kadar bebeği ile vakit geçirmesi gerekmektedir. Baba adayları fiziken bebeğe bakma ve sevme duygusunu, bağlanmayı daha çok bebek doğduktan sonra geliştirebilirler. Bebek dünyaya geldikten sonraki müddette bağ için babanın bebek ile fiziksel temas ve yakın bir duygusal ilişki kurması gereklidir (Kavlak ve Şirin, 2007).

2.2.4.Bağlanma Sürecini Etkileyen Faktörler

Anne-çocuk bağlanması, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için çok önemli olan en önemli ilişki kalıplarından biridir. Bağlanma, çocuk ile annesi veya bakıcısı arasında iki yönlü bir etkileşim olarak kabul edilir ve yaşamın ilk yılında gelişir. Bağlanma teorisi, bağlanma figürüne yakınlık koruma ve psikolojik bir güvenlik duygusu sağladığından, çocuğun optimal gelişimi için tutarlı bir birincil bakıcının gerekli olduğu savunulmaktadır. Bağlanma süreci hamilelik sırasında başlamaktadır ve çocuğun doğumundan sonra da belirginleşmeye devam etmektedir. Çocuk ve anne arasındaki bağlanma, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi, olumlu ebeveynlik davranışları ve gelişmiş bilişsel yeteneği için gereklidir. Bazı ebeveyn-çocuk ilişkilerinde bu bağ, ilerleyen çocukluk ya da ergenlik dönemlerinde de yoğun şekilde devam edebilir. Bağlanmanın saplantılı ve korku içeren stiline bulunduğu ilişkilerde özellikle boşanma gibi travmatik olaylar, davranış bozukluğu ve olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisini tetiklemektedir (Jazayerinezhad, Bostani-Khalesi & Niknami, 2018). Tablo 1’de bağlanma sürecini olumlu ve olumsuz etkileyen faktörler verilmektedir.

Tablo 1. Bağlanma sürecini olumlu ve olumsuz etkileyen faktörler

Bağlanma sürecini olumlu etkileyen faktörler	Bağlanma sürecini olumsuz etkileyen faktörler
• Planlanmış gebelik • Gebe kalmaya hazır olma • İstenilen cinsiyet • Gebeliğin sağlıklı ilerlemesi • Doğuma hazırlık • Kolay doğum • Komplikasyon olmaması • İyi beslenebilme • Sağlık personelinin desteği Bebeğin hayal ettiğine yakın olması • Sağlıklı bir doğum ve sonrası • Emzirme ve emzirme niyeti	• İstenmeyen gebelik, • Zorlu bir gebelik ve doğum, • Gebelik sürecinde stres, • Hasta ya da anomalili bebek, • Anestezi, • Anne ve bebeğin aynı odada kalmaması, • Destek sistemlerinin yokluğu, • Olumsuz yorumlar, • Maternal komplikasyonlar, • Bebekten ayrılma, • Katı prosedür ve rutinler

2.2.5.Bağlanma Stilleri

Bağlanma davranışı güçlü ve sağlam ilişkiler kurabilme, bu ilişkileri sürdürebilme yeteneği ile alakalıdır. Bağlanma kavramı ebeveyn ile bebek arasında pozitif, duygusal, karşılıklı bir dayanışma içeren bir ilişkinin inşa edilmesini anlatır. Ebeveyn ile doğru ilişki işlendiğinde, yetişkin ve bebek arasında karşılıklı ipuçları anlaşılır ve karşılık bulur. Ebeveyn bebeğin ihtiyaçlarına karşılık verir, bebeğin davranışlarına hoşnutluk ile tepki veren bakım veren için geri bildirim olarak işlenir. Bu zaman zarfında bebek ve ebeveyn arasında güven gelişir, karşılıklı iyi duygular oluşur (Gander ve Gardiner, 2004). Bağlanma kuramı temelde psikanalitik İngiliz John Bowlby'nin bağlanma ve nesne ilişkileri kuramına dayanmaktadır. Bağlanma kuramı anne-bebek arasındaki bağa ve bununla alakalı olarak yetişkinlikteki duygusal ilişkilerin gidişatına eğilir. "Bağlanma stili" kavramı ile yapılan deneyler insan duygularını nasıl şekillendirdiğini, stresle yönetimini, ilişki tatmini ve depresyona kadar çoğu konuda anlamlı ipuçları vermektedir (Lopez ve Brennan, 2000). Bowlby tarafından 1969'ta tanımlanan bağlanma teorisi, Ainsworth ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir (Ainsworth 1989). Ainsworth yabancı durum testi ile farklı bağlanma stillerinden, güvenli ve güvensiz bağlanma örüntülerini (attachment patterns) değerlendirmeye almış ve farklı bağlanma stilleri, çocuğun konfor halinin çabalanması, güven duygusunun hissettirilmesi sırasında ebeveynlerin çeşitli tepkiler göstermesi ile belirleneceğini açıklamıştır (Deniz vd 2005, Kirkpatrick ve Davis 1994).

Aile danışmanlığı alanında bireylerin bağlanma stilleri dikkate alındığında, ebeveyn ve çocuk açısından çocuğun güvenli bağlanması koruyucu bir faktör olarak kabul edilmektedir. Çocuk, bağlanma gelişiminin hassas döneminde bakıcısı tarafından sürekli, yeterli ve duyarlı bakım görürse güvenli bir bağlanma stili geliştirilebilmektedir. Ebeveyn duyarlılığı, çocuğun duygusal ve davranışsal ifadelerini doğru bir şekilde tanımlamak, ilgili ihtiyaçları yorumlamak ve zamanında ve yeterli tepki vermek anlamına gelir. Güvenli bağlanan çocuklar, kendileri ve çevrelerindeki kişiler hakkında, işlevsel duygu düzenleme stratejileri geliştirebilirler. Ancak boşanma gibi çocuk için travmatik olan durumlarda güvensiz ve düzensiz bağlanma gerçekleşir. Güvensiz bağlanma duygusal ve davranışsal bozuklukların habercisi olarak görülmektedir (Zhu, Sun, Hao, Chen, Jiang, 2014). Bağlanma stilleri Şekil 3'de özetlenmektedir.

Şekil 3. Bağlanma stilleri

Kaynak: Kim, M. J., Bonn, M., Lee, C. K., Kim, J. (2019). Effects of employees' personality and attachment on job flow experience relevant to organizational commitment and consumer-oriented behavior. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 4,156-170. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.09.010>

Duygular ve bunların düzenlenmesi hakkında bilgi ve yeterliliklerin kazanılması, büyük ölçüde bakıcı-çocuk etkileşiminin kalitesine bağlıdır. Boşanma gibi kaygı düzeyinin arttığı durumlarda annenin duyarsızlığı, annenin duygu düzenlemesinin başarısızlığı artabilmektedir. Bu durum çocuğu da etkilemektedir. Boşanmış annelerin çocuklarında, boşanmamış annelerin çocuklarına göre duygusal ve davranışsal problemlerin daha yaygın olduğu gösterilmiştir (Eyo, 2018). Boşanma gibi durumlarda bağlanma stilleri, problemlerle başetme becerilerini de etkilemektedir. Bağlanma stilleri; güvenli, kaygılı-kararsız, kaçınmacı ve dağınık/yönü belirsiz bağlanma olarak 4 gruba ayrılır.

2.2.5.1. Güvenli bağlanma

Bebek bağlandığı kişiden ayrı kalma halinde huzursuz, yabancı kimselerin varlığında durulma gösterse de ayrılmadan sonra kavuşma esnasında ebeveynine sarılır, yapışır ve sevinme davranışı gösterir. Bunun harici durumda ise bebek mutlu, huzurlu, sakin ve

uyumludur. (Ruppert, 2011; Paktuna Keskin, 2012). Güvenli bağlanmış çocuklar, öğretmenleri ve akranlarıyla samimi ilişkiler kurma ve sürdürmede güvensiz bağlanma yaşayan çocuklara göre daha başarılıdırlar. Güvenli bağlanma, psikolojik, duygusal iyilik hali, kendine güvenme davranışı ve sağlamlık gibi ruh sağlığının pozitif göstergeleriyle olumlu yönde ilişkilidir. Güvenli bağlanan çocuklar sorunlarıyla baş etme mekanizmaları gelişmiştir (Thompson, 2006). Korkularını kontrol altında tutabilen, gerektiği yerde duygularını dile getirmekten kaçmayan, kolaylıkla düşüncelerini ifade edip hayır demeyi bile, vicdani duyguları olgunlaşmıştır (Şahin, 2015).

2.2.5.2.Kaygılı kararsız bağlanma

Ebeveynine kaygı ile bağlanmış ve aynı zamandan kaçınmış olarak sınıflandırılan çocuklar modellerde ortalama %20'dir. Özellikle kaygılı kararsız bağlanmış bebekler ikinci kısa ayrılıktan sonra gerçekleşen yeniden birleşme anında kaçınmayı yaşarlar. Bu bebekler annesi dışındaki diğer kimselere kendi annesine gösterdiği samimi davranışlardan daha yakın bir tavır takınırlar (Bowlby, 2012). Kaygılı kararsız bağlanma stiline sahip bebekler anneleri bulunduğu ortamdan gittiğinde oldukça yoğun sıkıntı kaygı ve kızgınlık duyguları içinde olurlar ve bu duyguları gösterirler. Anneleri odaya tekrar döndüğünde bu bebeklerin negatif duyguları devam eder, kolaylıkla durulmaz ve başka faaliyetlere katılmada hevesiz ve mutsuz olurlar. Anne geri geldiğinde anneye bakmama, sırt çevirme, küs olma hali görülebilmektedir (Akçakaya, 2015). Bu bağlanma stiline sahip olan bebeklerin ebeveynlerinde çocuklarının ihtiyaçları ve tepkileri karşısında onlara daha az yanıt verdikleri gözlemlenmiştir. Önemli bir an olan bebeklerin ağlama hallerinde ise annelerin bebeklerine daha geç sürede ilgilidikleri, daha az kucaklarına alıp sevdikleri belirlenmiştir. Bu bebeklerin gün içinde güvenli bağlananlara göre daha fazla ağladıkları, ayrılıkları daha az protesto ettikleri ve anneleriyle yeniden bir araya geldiklerinde onları ağlayarak karşıladıkları gözlenmiştir (Orhan, 2010, S:65-79).

2.2.5.3.Kaçınmalı bağlanma

Ainsworth ve ark., 1978; Park ve ark., 2004; Waters ve ark., 2002'e göre, gerilimli kaçınmacı bağlanan bebekler, anneleri yahut bakım verenlerine karşı ilgili ve araştırmacı bir tavır takındıkları halde bu kimse ile duygu durumunu paylaşmamaktadırlar. Annenin odadan gidiş gelişlerinde hiçbir duygusal etkilenme yaşamayıp mevcut durumuna devam

ederler (Akt. Soysal ve diğ., 2005). Kaygılı bağlanan bebekler yetişkinlik döneminde birey oldukları dönemde bağlanmaya dair tüm duygusal konularda ileri seviyede tetikte ve hassas olurlar. Kaçınan bağlanma stiline sahip yetişkinler ise stresli ve zor koşullar mevcutken bağlanmaya dair his ve düşüncelerini bastırabilme yeteneğine sahiptirler (Sakman, 2011). Bu kaçınmacı bağlanan bebek ebeveynin odadan gitmesi dolayısıyla rahatsız olmamış gibi gözükse de annenin dönüşünde onunla yakın olmaktan kaçınır, durgun ya da ilgisiz görünürler. Anne ile fiziksel temas kurarak rahatlama ihtiyacı duymazlar (Arslan, 2008).

2.2.5.4.Dağınık yönü belirsiz bağlanma

Bu bağlanma şekli, bebeğin kaygılı zamanda kendini kontrolde ve tutarlı bir stratejinin yoksun kalması ile belirginlik kazanır ve kaçınmacı-kararsız eylemlerin bir karışımı olarak meydana gelir. Bu bağlanma şekline sahip bebeklerin bakım verenleri genelde depresyon gibi patolojik bir rahatsızlığı olduğunda ya da bebeğe karşı istismar edici bir şekilde davrandığında meydana geldiği düşünceleri bulunmaktadır (Hazan ve Shaver, 1994: 2).

2.2.6.Okul Döneminde Bağlanma Süreci

Bağlanma, bebeğin doğum anıyla beraber gelişmeye başlar ve ebeveyni ile kurduğu bağlanma stiline göre geri kalan yaşamını pozitif veya negatif açıdan etki ederek diğer ilişkilerinin temelini oluşturan bir etmen haline gelir. Ergenlikten önce, bağlanma şekli kendisini tehlike altında ya da rahatsız hisseden çocuk aslında varlığını koruma taktiği olarak kullanırdı ancak daha sonra çocukluktan ergenliğe geçtiğinde kurduğu ilişkiler ve benliği koruma stratejileri üzerine şekillenir (Lapsey vd 2000). Çocuğun bakım vereni ile arasındaki samimi, doğru ve yeterli bir ilişki, ergenin ileri dönemdeki arkadaşlarıyla daha sağlam ilişki oluşturmaya ve duygusal yönden doyuma ulaşmasını sağlar. Travma, göç, ebeveyn depresyonu gibi negatif olaylar yaşayan çocuk anne ile kurduğu güvensiz bağlanma sebebiyle ileri dönemlerde kendisinde de depresyon oluşabilmesine ve ergenlik döneminde daha fazla davranış problemleri yaşamasına sebep olabilmektedir (Allen, vd 1998, Brown vd 1999).

Okul dönemindeki çocukların gelişimleri incelendiğinde bu dönem bağlanma ilişkisinde bariz bir farklılıkların meydana geldiği bir süreçtir. Bu farklılık çocuğun güvenli yaşaması ve yaşamı öğrenmesi gereken, diğer bireylerle bağını kurabilmesi için gerekli bir değişimdir. İçsel çalışma modeline göre, davranışlarında yakınlık arama, zorluklarla başa çıkma ve duygusal süreçlerinde algılamalar, yorumlar, beklentiler çocuğun bağlanma stilinden etkilenir. Çocuklarda içsel çalışma modeli ise çocuğun bağlanmayla ilgili zihinsel sürecini, kişiler arası ilişkilerini yansıtır ve yaşamı boyunca değişmeden kişi üzerinde etkinliğini sürdürür (Meeus vd 2002: 106). Çocuk birbirinden farklı stresle karşılaştığında sorunlarıyla mücadele edebilmek için güvenli bağlanmanın getireceği çeşitli uyum mekanizmalarını ortaya çıkarır. Ebeveynleri ile uygun, sağlıklı ilişki kurmamış ve güvensiz bağlanmış olan ergen ilişkilerinde tutarsızlıklar göstererek, akranlarıyla problemler yaşar (Lieberman vd, 1999). Annesi ya da bakım vereni ile güvensiz bağlanmış ergende agresyon, ani sinir halleri oldukça sık görülmektedir. Yıkıcı davranışları ve agresyonu olan güvensiz bağlanmış çocuğun ebeveynleri, bağlanmanın temellerinin atıldığı süreçte çocuğa karşı çekingen tavırlar sergilemiş, çocuğun talepleri geri çevirmiştir (Waters vd 2000). Bu çocuklar pek çok gelişimsel alanda çeşitli problemler yaşarlar; duygusal yönden sıkıntı içindedirler, sosyal hayatlarında sorunlar ile baş ederler ve genellikle kişilik bozuklukları vardır (Brennan, Clark & Saver, 1998).

2.2.7.Yetişkin Bağlanma Stilleri

Bağlanma üzerine yapılan araştırmalar eskiden sadece bebek ve çocuklar üzerinde dururken son zamanlarda yetişkinlikteki bağlanma biçimlerine yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Hatta bu alanda yapılan az sayıda çalışma nedeniyle teorisyenler, bağlanmanın yaşam boyu gelişimi sağladığı düşüncesiyle yaşlılık dönemi bağlılık biçimleri konusunda da araştırma ve çalışmalar yapılmıştır (Büyükşahin, 2006). Main ve arkadaşları, yetişkinlerin, kendi bağlanma dönemlerine ilişkin değerlendirmelerinin şimdiki fonksiyonellikleri için faydalı olabileceği düşüncesinden hareketle bir ölçek geliştirilmiştir. Yetişkin Bağlanma Görüşmesi adı verilen bu ölçekte yetişkinler için hali hazırda duygusal ilişkilerinin genel bir tanımlamasını, bu yetişkinlerin çocukluklarına ve anne babalarının çocukluklarındaki davranışları hususunda bazı özgül hatıraları ve yetişkinlerin anne babalarıyla mevcut yakınlıklarının sorgulandığı, yarı yapılandırılmış soruları olan ve bağlanmayla alakalı bireylerin zihinlerindeki benimsedikleri temsilleri

meydana çıkardığı düşünülmektedir (Van Uzendoorn, 1995). Ainsworth'un derecelendirmesiyle de tutarlı olan, Güvenli- Yetişkin Bağlanma (otonom), kayıtsız, saplantılı ve çözümlenmemiş-dezorganize olmak üzere 4 yetişkin bağlanma kategorisi ortaya çıkarmışlardır (Main, 1996).

2.2.7.1. Güvenli bağlanma modeli

Dörtlü Bağlanma Modeli'ne göre güvenli bağlanan kişiler kendi öz benlikleri ile barışık, değerli ve sevmeye layık bulurken diğer kimseler de ulaşılabilir ve duyarlıdır. Güvenli bağlanmış olan bu yetişkinlerin öz benlik saygıları yüksektir, başkalarıyla samimiyet kurmaktan kaçınmazlar ve özerktirler. Güvenli kişiler, başkalarının güvenilir, ihtiyaç duyulduğunda destek veren, ulaşılabilir ve iyi niyetli olduğu beklentisine sahiptirler. Bu özellikleri, onlara başkalarıyla yakınlık kurma konusunda rahat olmalarını sağlarken aynı zamanda özerk kalmalarına yardımcı olur. Bu tanımlama, Hazan ve Shaver'in (1987) tanımladığı güvenli bağlanma stili prototipine uymaktadır. Diğer üç bağlanma stili ise kendilik ve diğerleriyle alakalı olarak negatif bir içsel çalışan model bulunmaktadır ve diğer üçü de güvensiz bağlanma altında değerlendirilmektedir.

2.2.7.2. Saplantılı bağlanma modeli

Saplantılı Bağlanma Stilinde kendini değersiz bulan yetişkin kendi dışındakileri olumlu ve değerli olarak bulmaktadır; bu nedenle diğer insanların onayı ve kabulünü almaya çalışırlar. Genel olarak bu kimseler ilişkilerle aşırı meşgul olurlar. Bu bireyler çoğunlukla diğer insanlarla samimi ilişkiler kurmayı hayal etmekle birlikte, onlarla bir arada çalışırlar. Yapışkan tarzda ilişki kurmalarından kaynaklı diğer insanlardan kendilerini uzaklaştırma durumlarına yol açabilirler (Çalışır, 2009). Bu kişilerin ilişkilerine dair beklentileri pek de gerçekçi değildir ve gerçekçi olmayan beklentilerinin, doğal olarak, istedikleri düzeyde karşılanmaması nedeniyle sürekli olarak ilişkileriyle takıntılı bir tutum sergilerler (Balkan- Kaya, 2009).

2.2.7.3. Korkulu bağlanma modeli

Korkulu Bağlanma Stilinde birey kendi öz benliğini değersiz bulduğu gibi başkalarını da değersiz olarak nitelendirir. Korkulu bağlanan birey, kendisinin sevmeye değer

bulmadığı düşüncelerinin yanında diğer insanların reddedici tavırlara sahip olduğuna inanır. Dolayısıyla korkulu bağlanan kişiler diğer insanlarla samimi ilişki kuramazlar, kuranlar da ilişki kurduğu insanlarla sürekli problem yaşarlar (Çalışır, 2009). Başkalarından onay almak için yüksek seviye de o kimselere bağımlı yaşarlar. Başkaları tarafından ilişki kurmada reddedilme sebebiyle acı çekmeye dair olumsuz düşünceleri nedeniyle duygusal ilişki kurmaktan kaçınırlar, tereddüt içinde olurlar (Balkan- Kaya, 2009).

2.2.7.4.Kaçınan (Kayıtsız) bağlanma modeli

Kaçınan bağlanma stiline sahip yetişkinler, kendilerini değerli ve sevimliye layık bulsalar da karşı tarafı aynı pozitif duygu ve düşüncelerle değerlendirmez. Kaçınan bağlanma biçimine sahip bireyler hayal kırıklığına uğramamak ve reddedilmemek dolayısıyla acı çekmemek için duygusal ilişkilerden kaçmaktadır. Bu kaçınma davranışının altında ise bağımsız ve güçlü olmaya çalışarak olumlu benlik düşüncelerini devam ettirmek isteği vardır (Çalışır, 2009). Bağlanma Teorisinin Evlilik Üzerindeki Etkileri

Alan yazında eşler arasındaki bağlılığın ilişkide hangi konulara etki ettiği üzerine fazlasıyla tez ve makaleler yer almaktadır. Ancak temelde en önemli olan çıktılardan birisi, bağlılığın ilişki doyumunu, ilişki kalitesini arttırdığı (Stanley, Markman, & Whitton, 2002,) ve eşler arasında bağ zayıflığının evliliğin bitmesine neden olabilecek etmenler arasında olmasıdır (Scott, Rhoades, Stanley, Allen & Markman, 2013). Bağlanma teorisinin önemi, eşler arasındaki bağ kurmanın önemine etki eden diğer pozitif etmenler incelenerek görülebilmektedir. Bunlar; eşlerin fikir çatışmasından ziyade fikir birliği oluşturmaları, doğru ifade edilmiş duygusal cümle kurma yeteneği, karşılıklı uyum ve uyuşma, yakınlık, sağlıklı cinsel hayat, aktif ve doğru sorun çözebilme (Rodrigues ve Lopes, 2014), karşılıklı güven duygusu (Drigotas, Rusbult & Verette, 1999), fedakarlık (Stanley vd, 2004; Whitton, Stanley & Markman, 2007), hata söz konusu olduğunda birbirine karşı affedici olma, merhametli davranma (Finkel ve Campbell, 2001; Finkel vd, 2002), daha az şiddet eğilimi (Stanley, Whitton, ve Markman, 2004), daha az kendini düşünme, bencillikten ziyade önceliği eşine verme nezaketinde bulunma, stres ve ilişki doyumsuzluğunda daha ılımlı tepkiler verme (Rusbult, Zembrodt & Gunn, 1982;

Wieselquist vd, 1999; Ragsdale, Brandau-Brown ve Bello, 2010), sadakatin daha yoğun olduğu bir ilişki (Allen vd, 2008; Maddox-Shaw vd, 2013). Bu bilgiler ışığında bebeklikteki anne ile kurulan sağlıklı ve güvenli bağlanma, yakın ilişkiler, romantik eş ilişkisinde pek çok yönü pozitif olarak etkilemekte, evlilik ömrünü uzatmakta, eşler arasında mutluluğun inşa edilmesinde oldukça önemlidir yorumu yapılabilir.

Tanışıp görüşme ve iletişimi sürdürmeye niyetlenme ile başlayan romantik ilişkilerin bir kısmı, aile birliği ile evlilikle sonuçlanabilir. Birbirini tanıma süreci olan flört, evlilik sonrası ilişkiyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Farklı nedenlerle boşanmanın temelinde bireyin bağlanma ile ilişkili yaşantıları olabilmektedir (Seiffge-Krenke Persike & Shulman, 2015). Boşanma olmasının bir nedeni çiftlerin flört etmeden ve birbirlerini tam olarak tanımadan, yetersiz ve yanlış bir şekilde (maskesiz ve ilişkide şeffaflık olmadan) evlenmesi olabilmektedir. Bireylerin doğru partneri seçebilmelerinin romantik ilişki deneyimlerine bağlı olduğu söylenebilir (Feeney, 1999). Özabacı (2014) evlilik öncesi romantik ilişki deneyimlerinin ve geliştirilen kriterlerin bireylerin evlilik kararlarını etkilediğini belirtmektedir. Çiftler evlenmeden önce birlikte yeterince vakit geçiremezlerse veya kendilerini tam olarak açamazlarsa, beklenti ve isteklerini partnerlerine ifade etmezlerse bu durum ilişkinin ilerleyen dönemlerinde sorunlara yol açabilmektedir (Seiffge-Krenke Persike & Shulman, 2015). Işinsu'nun 2003'te yaptığı yakın ilişki süresi ve biçimi ile bağlanma stilleri arasındaki bağlantı adlı araştırmasında, kadınların erkeklere göre daha fazla kaçınan ve korkulu şekilde bağlandıkları, erkeklerin ise güvenli şekilde bağlandıkları, 5 seneden fazla süre evli kalan çiftlerin evlilik ilişkilerine bakıldığında karşılıklı güven içerisinde yaşadıkları belirtilmiştir. Evlilik doyumları incelendiğinde ise nikah öncesi flört dönemi geçiren çiftlerin, nişanlı çiftlerden ve 5 seneden uzun süre evli kalan çiftlerden ilişkilerindeki doyumun yüksek seviyede olduğu, evliliğe hazırlanan nişanlı olan çiftlerin ise 5 seneden daha fazla evli bulunan çiftlerden daha yüksek ilişki doyumuna sahip oldukları ve son olarak 5 yıla kadar evli olan çiftlerin 5 seneden daha uzun süre evli olanlardan daha mutlu oldukları gözlenmiştir (Işinsu, 2003).

2.2.8. Bağlanma Teorisinin Evlilik Üzerindeki Etkileri

Alan yazında eşler arasındaki bağlılığın ilişkide hangi konulara etki ettiği üzerine fazlasıyla tez ve makaleler yer almaktadır. Ancak temelde en önemli olan çıktılardan birisi, bağlılığın ilişki doyumunu, ilişki kalitesini arttırdığı (Stanley, Markman, & Whitton, 2002,) ve eşler arasında bağ zayıflığının evliliğin bitmesine neden olabilecek etmenler arasında olmasıdır (Scott, Rhoades, Stanley, Allen & Markman, 2013). Bağlanma teorisinin önemi, eşler arasındaki bağ kurmanın önemine etki eden diğer pozitif etmenler incelenerek görülebilmektedir. Bunlar; eşlerin fikir çatışmasından ziyade fikir birliği oluşturmaları, doğru ifade edilmiş duygusal cümle kurma yeteneği, karşılıklı uyum ve uyuma, yakınlık, sağlıklı cinsel hayat, aktif ve doğru sorun çözebilme (Rodrigues ve Lopes, 2014), karşılıklı güven duygusu (Drigotas, Rusbult & Verette, 1999), fedakarlık (Stanley vd, 2004; Whitton, Stanley & Markman, 2007), hata söz konusu olduğunda birbirine karşı affedici olma, merhametli davranma (Finkel ve Campbell, 2001; Finkel vd, 2002), daha az şiddet eğilimi (Stanley, Whitton, ve Markman, 2004), daha az kendini düşünme, bencillikten ziyade önceliği eşine verme nezaketinde bulunma, stres ve ilişki doyumsuzluğunda daha ılımlı tepkiler verme (Rusbult, Zembrodt & Gunn, 1982; Wieselquist vd, 1999; Ragsdale, Brandau-Brown ve Bello, 2010), sadakatin daha yoğun olduğu bir ilişki (Allen vd, 2008; Maddox-Shaw vd, 2013). Bu bilgiler ışığında bebeklikteki anne ile kurulan sağlıklı ve güvenli bağlanma, yakın ilişkiler, romantik eş ilişkisinde pek çok yönü pozitif olarak etkilemekte, evlilik ömrünü uzatmakta, eşler arasında mutluluğun inşa edilmesinde oldukça önemlidir yorumu yapılabilir.

Tanışıp görüşme ve iletişimi sürdürmeye niyetlenme ile başlayan romantik ilişkilerin bir kısmı, aile birliği ile evlilikle sonuçlanabilir. Birbirini tanıma süreci olan flört, evlilik sonrası ilişkiyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Farklı nedenlerle boşanmanın temelinde bireyin bağlanma ile ilişkili yaşantıları olabilmektedir (Seiffge-Krenke Persike & Shulman, 2015). Boşanma olmasının bir nedeni çiftlerin flört etmeden ve birbirlerini tam olarak tanımadan, yetersiz ve yanlış bir şekilde (maskesiz ve ilişkide şeffaflık olmadan) evlenmesi olabilmektedir. Bireylerin doğru partneri seebilmelerinin romantik ilişki deneyimlerine bağlı olduğu söylenebilir (Feeney, 1999). Özabacı (2014) evlilik öncesi romantik ilişki deneyimlerinin ve geliştirilen kriterlerin bireylerin evlilik kararlarını etkilediğini belirtmektedir. Çiftler evlenmeden önce birlikte yeterince vakit

geçiremezlerse veya kendilerini tam olarak açamazlarsa, beklenti ve isteklerini partnerlerine ifade etmezlerse bu durum ilişkinin ilerleyen dönemlerinde sorunlara yol açabilmektedir (Seiffge-Krenke Persike & Shulman, 2015). Işinsu'nun 2003'te yaptığı yakın ilişki süresi ve biçimi ile bağlanma stilleri arasındaki bağlantı adlı araştırmasında, kadınların erkeklere göre daha fazla kaçınan ve korkulu şekilde bağlandıkları, erkeklerin ise güvenli şekilde bağlandıkları, 5 seneden fazla süre evli kalan çiftlerin evlilik ilişkilerine bakıldığında karşılıklı güven içerisinde yaşadıkları belirtilmiştir. Evlilik doyumları incelendiğinde ise nikah öncesi flört dönemi geçiren çiftlerin, nişanlı çiftlerden ve 5 seneden uzun süre evli kalan çiftlerden ilişkilerindeki doyumun yüksek seviyede olduğu, evliliğe hazırlanan nişanlı olan çiftlerin ise 5 seneden daha fazla evli bulunan çiftlerden daha yüksek ilişki doyumuna sahip oldukları ve son olarak 5 yıla kadar evli olan çiftlerin 5 seneden daha uzun süre evli olanlardan daha mutlu oldukları gözlenmiştir (Işinsu, 2003).

2.3. Ebeveyn – Çocuk İlişkisi

Güvensiz bağlanma biçimi erken çocukluk yıllarında ve çocuk ile ebeveyn arasındaki doyumsuz ya da örseleyici (travmatik) ilişkiler sonucunda gelişmektedir. Güvensiz bağlanan bireyler başkalarına güvenmekte zorluk çekmekte, başkaları ile olan ilişkilerini sürekli kontrol altında tutmaya çalışmaktadırlar. Kontrollü olma davranışı genellikle başkaları ile yakın ilişkiler kurmaktan, başkaları tarafından terk edilmek veya reddedilmekten, sevilmeceğinden ya da değersiz olduğundan korkmak, yoğun yalnızlık ve soyutlanmışlık duyguları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Geçmişte düzensiz ve örseleyici ilişkilerin olması durumunda yetişkin bireyler yakın ilişkilerine de güvensiz bağlanmanın sonuçlarını farkında olmadan yansıtmaktadırlar. Bu nedenle ailede bir figüre bağımlılığın yavaş yavaş azalıp okula, akranlarına ve sosyal çevreye odaklanmanın başladığı orta çocukluk döneminde güvensiz bağlanmanın etkileri görülmeye başlamaktadır. Orta çocukluk döneminde güvensiz bağlanmanın oluşturduğu olumsuz etkilere profesyonel bir destek verilmemesi durumunda çocuk yetişkinlik döneminde de başkalarına güvenmekte zorluk çekmekte, başkaları ile olan ilişkilerini sürekli kontrol altında tutmaya çalışmakta, eşi ve çocukları ile yakın ilişkiler kurmaktan, terk edilmekten ya da reddedilmekten, anne baba olarak sevilmeceğinden ya da değersiz olduğundan korkmaktadır. Bu davranışlar boşanma sürecini başlatmakta ve bireyi de aileyi de olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle orta çocukluk döneminde ebeveyn ile çocuğun iletişimi çok önemlidir (Kenny ve Gallagher, 2002; Waters, Hamilton & Weinfield, 2000; Yalçın, 2010).

İnsan hayatındaki önemli ilişkilerin ilk temeli ebeveyn çocuk ilişkisi ile atılmaktadır. Yaşam süresince kurulacak olan tüm diğer ilişkiler için referans alınan bireylerin ebeveynleri ile kurduğu ilişkidir. Ebeveyn çocuk ilişkisinde kırgınlık, incinme, hasar ve oluşabilecek olumsuz olayları tamir etmek oldukça güç bir durumdur. Anne babanın çocukları ile kurduğu ilişkiler takdir, sevgi, ilgi, önemsenme üzerine olduğu takdirde o aileden tek başına hayattan keyif alabilen, üretken, sevmeyi bilen yetişkinler çıkacaktır (Arabacı, 2011).

Çocuk ve ebeveyni arasında iletişim bebeğin doğumu ile birlikte başlamaktadır. Bebek doğduktan sonra, ailesi ve ebeveynleri ile iletişime geçmeye ve bu iletişimden çıkardığı algıları yorumlamaya çalışır. Bu dönemde, ebeveyn ile bebek arasındaki iletişim biçimi konuşma olmadan duyuşsal bir şekilde ilerler. Çocuk konuşma yetisini kazanmadan önce,

beden hareketleri ve mimikleri ile bakım vereni tarafından onaylanma, övülme, sevgi görme, tehlike içeren yahut öfkeli bir duygusal durumları anlayarak, yorumlayarak iletişim kurarlar. Bebek büyüdükçe konuşmaya, tepkilere duygusal değil ses ve sözcüklerle karşılık vermeye başlar. Yani iletişim artık sözel olmayandan, sözele doğru bir geçiş yapar. Bu iletişim sadece bilgi değişimini değil, duyguların da paylaşılmasını sağlar (Arabacı, 2011). Orta çocukluk döneminde iletişimin ebeveynler ve çocuklar için önemli bir zorluk olduğu kesinlikle doğru olsa da bu zorluk, ergenlerin ve ebeveynlerin anlamlı bir sohbete girmedeki doğal yetersizliklerinden değil, öncelikle ilişkinin değişen doğasından kaynaklanmaktadır (Dwyer, 2005). Aileler ile çocuğun, çocukluktan yetişkinliğe geçişte etkileşimlerinin sıklığı ve içeriği değişir. Büyüyen çocuğun özerkliği, kaçınılmaz olarak kendini açma kalıplarını, yaygın olarak paylaşılan deneyimleri ve mahremiyet ve sorumluluk algılarını değiştirir.

Öfke ve zorlama ifadeleri, okul öncesi dönemden orta çocukluğa geçişte, özellikle önceden iletişim güçlüğü olan ailelerde artabilir, ancak çekişme bu yaş döneminin normatif bir özelliği değildir. Son sözler, ebeveyn-ergen iletişiminin değişen kalıplarını, çocukluktan yetişkinliğe daha geniş ilişki dönüşümleri bağlamına yerleştirir. Çocuğun erken dönemlerde güvenli bağlanma ile ilişkili geliştirdiği özelliklerin etkisi aynı zamanda ebeveyn-çocuk etkileşiminin temel özelliklerini de değiştirmektedir (Feder ve Diamond, 2016).

Ebeveynlerin çocukla ilişkilerinin yanı sıra, ebeveynlerin birbiriyle ilişkilerinin de çocuk üzerinde oldukça fazla etkisi olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, ailedeki alt sistemler arasındaki ilişkilerin sağlıklı olduğu ve yıkıcı çatışmaların olmadığı aile yapılarında çocukların psikolojik açıdan uyumlu olacakları öngörülmektedir (Halpern-Meeke ve Turney, 2016).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocuğun kişilik gelişiminde de son derece önemli bir rol oynamaktadır. Kişinin psikolojik gelişimi üzerinde çok önemli olan çocukluktaki ebeveyn-çocuk ilişkisinin etkileri, birçok kuram çerçevesinde gerek klinisyen gerekse araştırmacılar tarafından çalışılmıştır (Lau, Beilby, Byrnes & Hennessey, 2012). Birçok kuramcı tarafından farklı kavramlarla açıklansa da çocuğun yaşamının ilk yıllarının yaşamının sonraki dönemlerinde ne kadar etkili olacağı tartışmasızdır. Başka bir deyişle

yaşamın ilk yılların kişiliğin temellerinin atıldığını düşünülecek olursa bu temelin özelliklerinin önemi daha iyi anlaşılabilir (Moran, Diamond & Diamond, 2005).

Bağlanmanın önemi ve etkisi çok fazla değişmese de bağlanma davranışlarının sıklığı ve derinliği erken yaşlardan orta çocukluk dönemine doğru azalmaktadır (Dwyer, 2005). Orta çocukluk döneminde bağlanma zihinsel modelleri belirginleşerek farklı alanlardaki beklenti ve inançları daha aktif olarak yönlendirmeye başlamaktadırlar. Orta dönemdeki çocukların, zihinsel ve duygusal gelişimlerine paralel olarak, özerklik alanları da genişlemekte ve bundan dolayı orta çocukluk dönemlerinde çocuklar yeni hedeflere yönelmektedirler. Artık ilkokula başlayan çocuklar akranlarıyla daha fazla zaman geçirmek istemektedirler bu da onları bağlanma figürlerine odaklanmaktan uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla bağlanma davranışları sönmeye başlamaktadır (Meeus, Oosterwege & Vollebergh, 2002). Ancak boşanma durumunda birlikte kaldığı ebeveynine yönelik bağlanma davranışları geliştirebilmektedirler (Morin, 2021). En temel kaygı nedenlerinden olan boşanma, kaygının artmasına neden olmaktadır. Güvenli bağlanma ile kaygı arasındaki ilişkiye değersizlik duygusu ve öznel değerlendirmelerin aracılık ettiği bulunmuştur (Valarie, 2014).

Ebeveyne güvenli bağlanma biçimi kendimiz ve başkalarına ilişkin algılarımızın olumlu olduğu biçimdir. Güvenli bağlanan çocuk kendisinin sevmeye değer olduğunu, başkalarının da genel olarak kabul edici ve destekleyici olduğunu düşünür. İlişkilerinde güvenlidir ve rahattır. Çocuğun kendisi hakkında değersizlik duygularına (olumsuz benlik modeli), başkalarına ilişkin olumlu değerlendirmelerin (Olumlu başkaları modeli) eşlik ettiği biçim ise saplantılı bağlanma biçimi olarak değerlendirilmektedir (Hardt vd., 2017; Main, 1996). Çocuğa ve aileye sosyal ya da duygusal destek verileceğinde ebeveyn ile çocuğun bağlanma biçimlerinin bilinmesi, danışmanlık hizmetinin niteliği açısından önemlidir.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmada 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşleri incelenerek aile danışmanlığı alanında kaynaklık edebilecek nitelikte verilerin elde edildiği öngörülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma; 7-12 yaş aralığında çocuğu olan ve boşanmış olan anneleri ve çocukları kapsamaktadır. Ebeveynleri boşanmış çocukların yaşadıkları duygusal, sosyal problemlerin belirlenmesi ve bu çocukların güvenli bağlanma veya patolojik bağlanma durumlarının ebeveynleri ile iletişimlerini etkileme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenlerin katılımcılara göre nasıl farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, bu araştırma görüşmelerden elde edilen verilerin yorumlanmasını kapsayan nitel bir çalışmadır. Doğal araştırma olarak değerlendirilen nitel çalışmada; probleme ilişkin araştırmacının öznel görüşleri sunulmaktadır. Bu bakımdan “yorumlayıcı araştırma” veya bir konuyu belirli bir sosyal ortam içinde derinlemesine incelemesinden dolayı ‘alan araştırması’ olarak yorumlanabilir (Marshall ve Rossman, 2014). Genel olarak, yarı veya yapılandırılmamış, açık uçlu, gayri resmi görüşme, hem görüşmeci hem de yanıtlayıcı için ortaya çıkan temalara daha fazla esneklik ve yanıt verebilirlik sağlamak için nitel araştırma metodu tercih edilmiştir. Yazıya dökülmüş mülakatların analizi, kullanılan spesifik metodolojik yaklaşıma bağlanmıştır.

7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerinin incelenmesi kapsamında nitel araştırma olarak planlanan bu çalışmada problemin çözümüne ilişkin gözlem, yapılandırılmış görüşme yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Manisa Akhisar’da yaşayan 7-12 yaş aralığında çocuğu bulunan 20 boşanmış anne ve 20 çocuktan oluşmaktadır. Gelişimde bazı sıkıntılar yaşanmadığı sürece bağlanma daima başlangıçta anneye yönelik olduğundan (Bowlby, 2012) ve birçok kültürde baba çocuklar küçükken bağlanma konusunda annenin sergilediği rolü anneye göre daha az sıklıkla yaptığından (Bowlby, 2012; Kim vd., 2019) annelerle çalışmak tercih edilmiştir. Ayrıca Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramına göre 6-12 yaş orta çocukluk döneminde kişiliğin oluşumunda toplumsal etmenlerin belirleyici rolünün

etkilerinin yoğunluğu göz önünde bulundurularak araştırma kapsamında orta çocukluk döneminde bulunan boşanmış ailelerin çocukları üzerinde araştırma yapılması planlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Manisa Akhisar’da yaşayan, 7-12 yaş aralığında çocuğu bulunan 20 boşanmış anneden ve 20 çocuktan oluşmaktadır. Araştırma; tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden biri olan kartopu tekniği ile planlanmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde kartopu tekniği uygulanmış; araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan birkaç anne ve çocuk ile veri toplama aşamasına başlanmış, daha sonra bu anne ve çocukların yakın çevresindeki diğer bireylere ulaşarak örneklem sayısı artmıştır (n=20 anne ve n=20 çocuğu olmak üzere N= 40). Gönüllülük esası gözetilerek ancak araştırmaya dâhil olma kriterlerine de uygun olarak çalışma grubu seçilmiştir. Bu kriterler;

- Çalışma grubundakilerin 7-12 yaş aralığında çocuğa sahip olması,
- Çalışma grubundakilerin boşanmış ve/veya ayrı yaşıyor olması
- Çalışma grubundakilerin klinik düzeyde bir rahatsızlığının olmamasıdır.

Çalışma grubunda çocukların demografik değişkenleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışma grubundaki çocukların demografik değişkenleri (N = 20)

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kız	14	70
	Erkek	6	30
Yaş	7-11 yaş	10	50
	12-13 yaş	10	50
Doğum sırası	İlk çocuk	15	75
	En küçük	5	25
Kardeş Sayısı	Tek Çocuk	8	40
	2 kardeş	11	55
	4+ kardeş	1	5
Anne ve babanın boşanacağını çocuğa söyleyen kişi	Anne	14	70
	Baba	1	5
	Anne ve baba beraber	3	15
	Diğer	2	10
Kiminle yaşıyor	Anne ile	20	100
	Baba ile	0	0

Çalışma grubuna katılan çocukların %70'i (n=14) kadın; %30'u (n=3) ise erkektir. Yaş grupları incelendiğinde %50'si (n=10) 7-11 yaş grubundadır. Çocukların doğum sırası incelendiğinde çocukların %75'i (n=15) ilk çocuk; %25'i (n=5) en küçük çocuktur. Çocukların kardeş sayısı incelendiğinde %40'ı (n=8) tek çocuk; %55'i (n=11) 2 kardeş; %5'i (n=1) ise 4+ üzeri kardeş olduğu incelenmiştir. Anne ve babanın boşanacağını çocuğa söyleyen kişi durumu incelendiğinde %70'inin (n=14) anne; %5'inin (n=1) baba; %15'inin (n=3) ise hem anne hem baba; %10'unun (n=2) ise diğer olarak dağılım göstermiştir. Çocuğun kiminle yaşadığı incelendiğinde %100'ü (n=20) yani tüm katılımcı çocukların anne ile yaşadığı görülmektedir.

Tablo 3. Çalışma grubundaki annelerin demografik değişkenleri (N = 20)

Değişkenler		N	%
Yaş	30 yaşından küçük	3	15
	31-40 yaş	13	65
	41-50 yaş	4	20
Eğitim durumu	İlkokul mezunu	3	15
	Ortaokul mezunu	3	15
	Lise mezunu	9	45
	Üniversite mezunu	5	25
Çalışma durumu	Çalışmıyor	7	35
	Özel sektörde	12	60
	Kamu sektöründe	1	5
Aylık ortalama gelir durumu	Sabit bir geliri yok	9	45
	Orta düzeyde geliri var	11	55

Tablo 3'e göre çalışma grubundaki annelerin yaş değişkenine bakıldığında %15'i, (n=3) 30 yaşından küçük olduğu; %65'i, (n=13) 31 -40 yaş grubunda olduğu; %20'si (n=4) ise 41-50 yaş grubunda olduğu belirlenmiştir. Katılımcı annelerin eğitim durumuna bakıldığında ise %15'i, (n=3) ilkokul mezunu; %15'i, (n=3) ortaokul mezunu; %45'inin , (n=9) lise mezunu olduğu görülürken; %25'i, (n=5) ise üniversite mezunudur. Annelerin çalışma durumu incelendiğinde %35'i, (n=7) çalışmıyor iken; %60'ı, (n=12) özel sektörde bulunmakta; %5'i (n=1) ise kamu sektöründe çalışmaktadır. Annelerin aylık

ortalama geliri incelendiğinde %45’inin, (n=9) sabit bir geliri yok iken; %55’inin, (n=11) orta düzeyde bir gelirinin bulunduğu saptanmıştır.

Çalışma grubundaki annelerin evlilik durumu ile ilgili bilgiler Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Çalışma grubundaki annelerin evlilik durumu ile ilgili demografik değişkenleri

Değişkenler		n	%
Evlilik yaşı?	20 yaşından küçük	10	50
	21 yaşından büyük	10	50
Eşinizle nasıl evlendiniz?	Görücü usulüyle	7	35
	Tanışıp anlaşılarak	13	65
Boşanma davası açıldığında kaç yıllık evliydimiz?	1-5 yıl	1	5
	6-10 yıl	9	45
	11-15 yıl	7	35
	16-20 yıl	2	10
	21 yıldan fazla	1	5
Kaç kez evlendiniz?	Bir kez	19	95
	İki kez	1	5
Evliliğiniz ile ilgili ilk zamanlardaki duygunuz ne idi?	Çok mutsuzdum	1	5
	Biraz mutluydum	6	30
	Çok mutluydum	13	65
Boşanma konusunda kararı kim verdi?	Eşim	2	10
	Ben	15	75
	İkimiz birlikte	3	15
En önemli boşanma nedeniniz nedir?	Cinsel yaşamdaki sorunlar	1	5
	Eşimin sadakatsizliği	8	40
	Eşimden şiddet görmem	4	20
	Diğer	7	35
Evliyken sorunların çözümü için profesyonel yardım aldınız mı?	Evet	2	10
	Kısmen	1	5
	Hayır	17	85
Evliliğinizle ilgili şu anki duygunuz nedir?	Çok mutsuz bir evlilikti	10	50
	Ara sıra mutlu bir evlilikti	10	50
Ne kadar süredir boşanmış olarak yaşıyorsunuz?	1 yıldan az	4	20
	2-5 yıl	13	65
	6-10 yıl	3	15
Evliliğinizin devam etme ihtimali var mı?	Evet	0	0
	Hayır	20	100

Tablo 4’e göre çalışma grubundakilerin evlendiğinde kaç yaşında olduğu incelendiğinde kadınların % 50’si, (n=10) 20 yaşından küçük yaşta evlenirken; diğer %50’sinin, (n=10) 21 yaşından büyük iken evlendiği görülmüştür. Kadınların evlenme şekli incelendiğinde

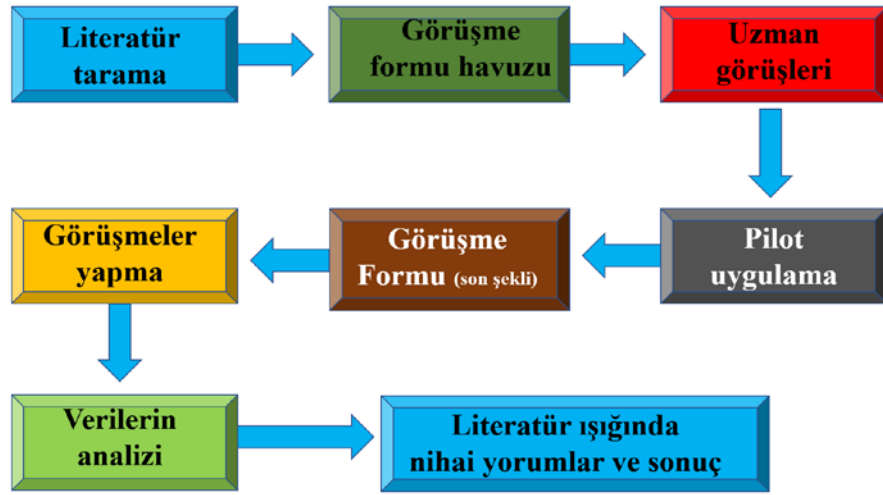
ise %35'i, (n=7) görücü usulü ile evlenirken, %65'i (n=13) tanışıp anlaşarak evlendiği görülmüştür. Boşanma davası açıldığında kadınların kaç yıllık evli olduğu incelendiğinde %5'i, (n=1) 1-5 yıl arasında; %45'i, (n=9) 6-10 yıl arasında; %35'inin, (n=7) 11-15 yıl arasında; %10'unun, (n=5) 16-20 yıl arasında; %5'inin, (n=1) ise 21 yıldan fazla evli kaldığı saptanmıştır. Katılımcı kadınların kaç kez evlendiği incelendiğinde %95'i, (n=19) bir kez iken; %5'i, (n=1) ise iki kez evlendiği görülmüştür. Çalışma grubundaki kadınların evlilikleri ile ilgili ilk zamanlardaki duyguları incelendiğinde %5'i, (n=1) çok mutsuzdum diye belirtirken; %30'u, (n=6) biraz mutluydum şeklinde belirtmekte; aynı zamanda %65'i, (n=13) ise çok mutluydum şeklinde belirtmiştir. Boşanma konusunda kararı kimin verdiğine bakıldığında ise %10'u, (n=2) eşim; %75'i, (n=15) ben; %15'i, (n=3) ise ikimiz birlikte yanıt verdiği saptanmıştır. En önemli boşanma nedeni araştırıldığında ise katılımcıların %5'i, (n=1) cinsel yaşamdaki sorunlar; %40'ı, (n=8) eşimin sadakatsizliği; %20'si ise (n=4) eşimin ailesini müdahaleleri şeklinde yanıt verdiği görülmüştür. Evliyken sorunların çözümünde profesyonel bir yardım alınıp alınmadığı incelendiğinde ise katılımcıların %10'u, (n=2) evet; %5'i, (n=1) kısmen; %85'i, (n=17) ise hayır yanıt vermiştir. Evlilikleri ile ilgili şu an ki duyguları sorulduğunda ise katılımcıların %50'si, (n=10) çok mutsuz bir evlilikte şeklinde değerlendirirken; %50'si, (n=10) ise ara sıra mutlu bir evlilikte şeklinde değerlendirmiştir. Ne kadar süredir boşanmış olarak yaşadıklarına bakıldığında ise kadınların %20'si, (n=4) bir yıldan az; %65'i, (n=13) 2-5 yıl aralığında iken; %15'i, (n=3) ise 6-10 yıl aralığında evli kaldığı gözlemlenmiştir. Katılımcı kadınların evliliğinin devam etme ihtimali incelendiğinde katılımcıların %100'ünün hayır cevabı vererek bu ihtimalin gerçekleşmeyeceğine dair yanıt verdiği görülmüştür.

3.3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Nitel çalışma olarak planlanan araştırma kapsamında önce ilgili alan yazın doğrultusunda güvenli bağlanma, boşanmanın çocuk ve ebeveyn üzerindeki etkileri ve ebeveyn-çocuk ilişkilerini içeren madde havuzu oluşturulmuştur. Madde havuzu 5 uzman görüşüne sunulmuş ve ardından dil açısından anlaşılabilirliğinin incelenmesi amacı ile 10 boşanmış anne ve çocuğuna bireysel olarak uygulanmıştır. Bu bağlamda görüşme maddeleri; anne ve çocuğun bağlanma stilleri, boşanmanın etkileri ve ebeveyn ile çocuğun iletişimlerini belirlemek üzere hazırlanmıştır.

Araştırmanın veri toplama sürecinin ilk basamağında Üniversite Etik Kurulundan 19.11.2022 tarihinde 20 kadın ve 20 çocuk ile görüşme yapabilmek ve veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için izin alınmıştır. İkinci basamağında güvenli bağlanma, boşanmanın çocuklara etkileri, ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendiren ölçeklerden de (Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği, Algılanan Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği, Anne Babaya Bağlanma Ölçeği, A ile Hayatı Ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği PARI, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Envanteri, Kerns Güvenli Bağlanma Ölçeği, Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-Orta Çocukluk Dönemi Anne Formu, Ergen Boşanma Sonrası Yaşama Uyum Ölçeği, Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, İkili İlişkiler Güven Ölçeği, Çocuklar ve Yetişkinler İçin Boşanmaya Uyum Envanteri, Ebeveyn Ve Arkadaşlara Bağlanma Envanteri gibi) veri toplama araçlarından da yararlanılarak araştırmacı tarafından görüşme soruları oluşturulmuştur. Görüşme soruları öncelikle 7-12 yaş grubunda çocuğu olan boşanmış 10 anneye uygulanmış ve soruların anlaşılabilirliği test edilmiştir. Yapılan bu “*ön uygulamanın*” ardından gerekli düzeltmeler yapılmış ve görüşme soruları boşanma, ebeveyn-çocuk ilişkileri ve güvenli bağlanma alanında çalışmaları bulunan üç farklı üniversiteden üç farklı uzmana gönderilerek görüşme sorularını değerlendirmeleri, detaylı şekilde ekleme-çıkarma yaparak soruların uygun hale gelmesi konusunda destek talep edilmiştir. Uzman görüşleri de alındıktan sonra son şekli verilen görüşme soruları araştırmaya katılmayı kabul eden gönüllü annelere ve çocuklarına uygulanmıştır. Araştırma 19.11.2021 tarihi ile 13.02.2022 tarihleri arasında gerçekleşmiş olup ortalama 4 ay sürmüştür. Katılımcılara ulaşırken öncelikle telefon ile ulaşılmıştır. Telefonda görüşmeye yapılacak olan çalışmaya dair bilgiler verildikten sonra katılım sağlayacak olan kişilerle görüşme günü, saati ve konumu belirlenmiştir.

Araştırma sürecinde izlenen yol ve araştırma süreci basamakları Şekil 4’de özetlenmiştir.

Şekil 4. Araştırma süreci

Bu çalışma kapsamında araştırma hakkında detaylı bilgi sunulan annelere Aydınlatılmış Onam Belgesi verilerek gönüllülük esasına göre sorulara cevap vermelerinin istendiği belirtilmiştir. Görüşmeciler ile yapılan veriler alanyazın ışığında yorumlanmıştır.

3.4. Veri Toplama Araçları ve Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak “Kişisel Bilgi Formu” ve yarı yapılandırılmış “Görüşme Formu” bu araştırma için hazırlanıp kullanılmıştır. Veri toplama araçlarının uygulanmasından önce araştırmaya katılmaya gönüllü olduğuna ilişkin Aydınlatılmış Onam Formunun okunması, imzalaması ve bir nüshanın kendinde kalması sağlanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Bu araştırmada örneklem grubunu tanımak ve çalışmanın hedefine ulaşmasında fayda sağlayacağı düşünülen bilgileri elde edebilmek için araştırmacı tarafından hazırlanan Form kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu “çocuk” ve “anne” formu olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Çocuk Formunda çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı, doğum sırası, anne baba eğitim bilgileri, ailesinin mali durumunu algılama durumu, anne ve babasının ayrılacağını ona kimin söylediği, kiminle yaşadığı ve birlikte yaşamadığı ebeveyni ile görüşme durumunun öğrenildiği sorular bulunmaktadır.

Anne Formu “Sosyo-Demografik Bilgiler”, “Evlilik Durumu ile İlgili Bilgiler” ve “Çocuk ile İlgili Düşünceler” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma grubuna dâhil olan annelere ilk bölümde yaşı, eğitim ve çalışma durumu ile mali durumu hakkında sorular

yöneltilmektedir. İkinci bölümde evlendiğinde kaç yaşında olduğu, eşiyle nasıl evlendiği, boşanma davası açıldığında kaç yıllık evli oldukları, kaç kez evlendiği, evliliği ile ilgili ilk zamanlardaki duyguları, boşanma konusunda kararı kimin verdiği, en önemli boşanma nedeni, evliliği süresince eşiyle sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım (aile danışmanlığı vs.) alıp almadığı, evliliği ile ilgili şu anki duyguları, ne kadar süredir boşanmış olarak yaşadığı ve evliliğinin devam etme ihtimali olup olmadığı sorulmaktadır. Çocuk ile ilişkili düşüncelerinin değerlendirildiği son bölümde ise çocukların velayeti ile ilgili düşünceleri, birden fazla reşit olmayan çocuğu var ise anne ve babaya ayrı ayrı çocukların verilip verilmeyeceği, nafaka alma durumu, boşanma sürecinden en fazla kimin olumsuz etkilendiğine ilişkin görüşleri, çocuk/çocukları için boşanma sürecinde profesyonel yardım alma durumu ve kendisinin yanında kalmasıyla ilgili çocuğunun memnuniyeti hakkındaki öngörülerini değerlendirilmektedir.

Görüşme Formu: Bu çalışma kapsamında yapılandırılmış bir form niteliğinde hazırlanan bu veri toplama aracı; öncelikle alanyazında boşanma, güvenli bağlanma ve boşanma sonrasında ebeveyn ile çocuk etkileşimini kapsayan soru havuzu şeklinde oluşturulmuştur. Daha sonra ön uygulama (pilot çalışması) yapılmıştır. Bu doğrultuda nitel aşamalar için yarı yapılandırılmış görüşme formlarında yer alacak soruların kullanılabilirliğini belirlemek adına pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Ardından uzman görüşleri ışığında cümle hatalarının düzeltilmesi, benzer soruların bir araya getirilerek anlam bütünlüğünü sağlayan yeni soruların oluşturulması, boşanmış ebeveynler ve çocuklarının yeni yaşamlarına uyumlarını ortaya çıkarabilecek yeni soruların eklenmesi gibi gerekli düzenlemelere gidilerek formda yer alacak sorular son halini almıştır. Bu aşamada anneye ve çocuğa ayrı görüşme formları oluşturularak soru maddeleri belirlenmiştir. Verilen Demografik Bilgi Formu'nda çocuğa 7; anneye 22 soru sorulmuştur. Bir diğer form olan Anne- Çocuk Formu'nda ise hem anne hem çocuk katılımcılara ayrı ayrı 15 adet soru olmak üzere tüm görüşme boyunca çocuğa toplamda 22 anneye ise toplamda 37 soru sorulmuştur. Verilerin analizinin kolaylaştırılması amacıyla, henüz görüşme maddelerinin hazırlanması aşamasındayken elde edilmesi planlanan veriler “güvenli bağlanma”, “boşanmanın etkileri” ve “ebeveyn ile çocuk etkileşimi” başlıkları ile kategorize edilmiştir. Bu kategorilere göre görüşme soruları oluşturularak katılımcıların verdikleri cevapların kodlanması kolaylaştırılmış ve daha nitelikli ve sistematik şekilde alanyazın alıntılarıyla birlikte değerlendirilme işlemleri

planlanmıştır. Araştırma sürecindeki tüm aşamalarda uzman görüşleri doğrultusunda ilerlenerek çalışma grubuna görüşme formu uygulanmıştır.

Çocuk Görüşme Formu: Çocuk Görüşme Formu'nda yer alan sorular 3 alt basamakta sunulmuştur: Güvenli bağlanma, boşanmanın etkileri ve anne- çocuk iletişimi.

Güvenli Bağlanma:

- Annenin seninle çok yakından ilgilenmesinden memnun musun? Örneğin eşyalarını toplaması, sana ne yapacağını sık sık hatırlatması ya da ne yaptığın ve arkadaşlarınla görüşmen gibi konularda annen her konuda sana müdahale etmeli mi?
- Annen ve baban ayrılmış da olsa seni çok sevdiklerini hissediyor musun? Değerli olduğunu, kararlarının alındığını, her zaman seni her konuda destekleyeceklerini düşünür müsün? Ailen senin başarılı olacağına inanır mı? (güvenli)
- Annen ile baban ayrıldıktan sonra ikisinden birinin tarafını tutmak zorundaymışsın gibi hissediyor musun? Bazen annenin sana olan duygularının sebepsiz yere değiştiğini düşünür müsün? (saplantılı)
- Annen ile baban ayrıldıktan sonra arkadaşlarında/kardeşlerinle ilişkilerin sence nasıl? Örneğin sürekli kavga eder misin? Hiç yanından ayrılmadığın bir arkadaşın/kardeşin var mı? Yokluğunu fark ederler mi mesela? Annenin seni sevmediğini hissettiğin ve terk edeceğinden korktuğun zamanlar olur mu? (korkulu)
- Annen ile baban ayrıldıktan sonra hem annen baban hem de arkadaşların/kardeşlerin hakkında çok kırdığın, üzüldüğün bir durum oldu mu? Ya da seni üzeceklerini tahmin ederek onlarla konuşmadığın veya yaklaşmadığın olur mu? Örneğin “annem ve babamın kendi sorunları var, bu yüzden onları kendi sorunlarımla rahatsız etmem” dediğin olur mu? (kaçıngan, kayıtsız)

Boşanmanın Etkileri:

- Annen ve babanın ayrılmasından memnun musun?
- Annen ile baban ayrıldıktan sonra “onlarla daha iyi geçiniyorum” diyebilir misin?

- Ailenize ne olacağı konusunda endişelerin var mı? Varsa bahsetmek ister misin?
- Büyükbaban, büyükannen ve ailenin diğer üyeleri sizinle birlikte bir şeyler yaparlar mı?
- Annen ile baban ayrıldıktan sonra kendini arkadaşlarına sık sık kızarken bulduğun oldu mu?
- Annenle babanın tekrar bir araya gelmelerini ister misin?

Anne – Çocuk İletişmi:

- Ayrıldıklarından beri annen ve babanla görüşürken seni eskisine göre daha çok eleştirirler mi? Örneğin annenle yumuşak ve arkadaşça konuşur musun?
- Ayrıldıklarından beri onlarla daha iyi mi yoksa daha kötü mü geçiniyorsun? Örneğin anne ve babanın kavgalarından usandım dediğin olur mu?
- Annen ve baban senin sorunlarını anlayabiliyor mu? Örneğin üzüldüğünü, alındığını anlayabilirler mi?
- Annene yakın olmak ve birbirinize sarılmak konusunda rahat davranırmısınız?

Anne Görüşme Formu: Anne Görüşme Formunda yer alan sorular 3 alt basamakta sunulmuştur: Güvenli bağlanma, boşanmanın etkileri ve anne- çocuk iletişimi.

Güvenli Bağlanma:

- Çocuğunuzla çok yakın ilgilendiğinizi düşünür müsünüz? Örneğin eşyalarını toplar mısınız, ona ne yapacağını sık sık hatırlatır mısınız? Onunla birlikte sarılarak mı uyursunuz? Ne yaptığı ve arkadaşlarıyla görüşmesi gibi konularda gereğinden fazla müdahale ettiğinizi düşünür müsünüz? (annenin çocuğa bağımlılığı)
- Boşanma kararında ve sonrasında çocuğunuzun sizi anladığını ve kararlarınızı, yaptıklarını onayladığını düşünür müsünüz? Çocuğunuz ne olursa olsun onu sevip koruyacağınıza inanıyor mu sizce? (güvenli)
- Boşanma öncesi ve sonrasında babasıyla yaşadıklarınızı detaylı olarak çocuğunuza anlattınız mı? Herşeyi çocuğunuzun da bilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz? Bazen çocuğun size olan duygularının sebepsiz yere değiştiğini düşünür müsünüz? (saplantılı)

- Boşanmadan sonra arkadaşlarınızla/kardeş veya akrabalarınızla ilişkileriniz nasıl? Örneğin onlarla sık kavga eder misiniz? Hiç ayrılmadığınız bir arkadaşınız veya komşu gibi birileri var mı? Yokluğunuzu bir akraba/komşu toplantısında fark ederler mi mesela? Birilerinin sizi sevmediğini hissettiğiniz ve terk edileceğinizden korktuğunuz zamanlar olur mu? (korkulu)
- Eski eşiniz veya çocuğunuza çok kırdığınız, üzdüğünüz için onlarla konuşmadığınız veya yakınlaşmadığınız oldu mu/olur mu? Örneğin “kimseyi kendi sorunlarımla rahatsız etmem” dediğiniz olur mu? (kaçıngan, kayıtsız)

Boşanmanın Etkileri:

- Boşandığınız için memnun musunuz?
- Boşandıktan sonra “eski eşinizle ve çocuklarınızla daha iyi geçiniyorum” diyebilir misiniz?
- Ailenize ne olacağı konusunda endişeleriniz var mı? Varsa bahsetmek ister misiniz?
- Kendi aileniz/akrabalarınız/arkadaş/komşu çevrenizdekilerle birlikte bir şeyler yapar mısınız?
- Boşandıktan sonra kendinizi birilerine (çocuğa, esnafa,) sık sık kızarken bulduğunuz oldu mu?
- Eski eşinizle tekrar bir araya gelmek ister misiniz?

Anne - Çocuk İletişimi:

- Boşandığınızdan beri çocuğunuz sizi eleştirir mi? Örneğin çocuğunuzla sık sık yumuşak ve arkadaşça konuşur musunuz?
- Boşandığınızdan beri çocuğunuzla daha iyi mi yoksa daha kötü mü geçiniyorsunuz? Örneğin bu çocuktan usandım dediğiniz olur mu?
- Çocuğunuzun sizi anlayabildiğini düşünüyor musunuz? Üzülmediğinizi, alındığınızı anlayabilirler mi?
- Çocuğunuza yakın olmak, her konuyu konuşmak, sebepsiz sarılmak konusunda rahat davranır mısınız?

3.5. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmaya katılan katılımcılar kartopu yöntemiyle ulaştıktan sonra ortalama 5 dakika gibi bir süreyle telefonla görüşmeler yapılmıştır. Bu telefon görüşmesinde yapılacak olan çalışma anlatılıp katılım için gönüllü olmak isteyip istemediklerine dair onay alınan katılımcılar ile görüşme günü, saati ve konumu belirlenmiştir. Görüşme günü yeniden bir telefon görüşmesi yapılarak yüz yüze görüşme yapmak için katılımcıların kendi yaşam alanlarına gidilmiştir. Anneler ile yapılan görüşmeler yüz yüze ortalama 40 dakika çocuklar ile yapılan görüşmeler ortalama 30 dakika ile sınırlandırılmış ancak görüşmenin gidişatına göre bu süre uzatılmış yahut kısaltılmıştır. Anne ile yapılan görüşmelerde çocuğun odada olmamasına dikkat edilmiştir ancak çocukla yapılan görüşmelerde annelerde katılım sağlamışlardır. Görüşmeler katılımcıların kendi yaşam alanlarında kimsenin olmadığı bir odada yapılmıştır. Covid -19 nedeniyle kimi zaman da online olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yapılırken katılımcıların izni doğrultusunda telefon ile ses kaydına alınmıştır.

3.6. Verilerin İşlenmesi ve Analizi

Araştırmadaki nitel verilerin çözümlenmesinde yarı yapılandırılmış görüşmelerin temaları ve alt temaları tümdengelimsel analiz uygulanarak değerlendirilmiştir (Yeh ve Inman, 2007). Verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerde elde edilen verilerin analizine başlamadan önce literatürde var olan kategorilere uygun veriler elde etmek için görüşme soruları kategorilere ayrılarak hazırlanmıştır. Bu şekilde, araştırma sonrasında da bu kategorilerin kodlanarak ve temalara ayrılarak analiz edilmesi kolaylaştırılmıştır. Kategorilerin oluşturulmasında uzman görüşlerinin de desteği alınmıştır. Görüşmeler sonrasında elde edilen veriler her kategori altında dikkatle değerlendirilerek kodlanmıştır. Daha sonra temalaştırma sürecine geçilmiştir. Bu analizde, birbirine benzeyen verileri belirli temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bu verileri anlaşılır biçimde düzenleyerek yorumlamak esas olduğundan (Yıldırım ve Şimşek, 2013) bu çalışmada içerik analizlerinden elde edilen temalar bir araya getirilmiş ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra ortak temalar oluşturulmuştur. Bu noktada katılımcı annelerin ve çocuklarının görüşlerine ilişkin üç ana tema (güvenli bağlanma; boşanmanın etkileri ve anne-çocuk iletişimi temaları) oluşturulmuştur. Bu ana temaların yanı sıra çocuklarla ve annelerle görüşmelerde on beş alt temaya ulaşılmıştır. Görüşmede verilen cevaplar herhangi bir program kullanılmaksızın “kod ve katılımcı” olarak

sıralanmış ve alanyazında konuyla ilişkili çalışmalardan alıntılarla katılımcı bilgileri desteklenmiştir. Aynı zamanda yapılan görüşmelerin kayıtları olduğu gibi herhangi bir değişiklik yapılmadan doküman halinde oluşturulmuştur.

7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerini belirlemek için “güvenli bağlanma” teması kapsamında yakından ilgilenildiğini ve sevildiğini hissetme, ebeveynlerden birinin tarafını tutmak zorundaymış hissi yaşama, boşanma sonrası sosyal çevreyle ilişkilerde değişme, boşanma sonrası aileden biriyle ilgili çok kırılma ve üzülmeye yaşaması gibi alt temalar ele alınmıştır. ”Boşanmanın etkileri” teması kapsamında ebeveynlerin boşanmasından memnun olma, boşanma sonrası aile bireyleriyle daha iyi geçinme, boşanma sonrası aile bireylerine ne olacağı konusunda yoğun endişe duyma, büyükanne, teyze, kuzen gibi aile bireyleriyle birlikte birşeyler yapma, boşanma sonrası sosyal çevreyle çatışma ve ebeveynlerin tekrar bir araya gelmelerini isteme gibi alt temalar ele alınmıştır. Ayrıca “anne çocuk iletişimi” teması kapsamında boşanma sonrası eskisine göre daha çok eleştirilme, boşanma sonrası ebeveynler ile olumlu iletişim, Aile bireylerinin birbirinin sorunlarını anlama ve yakın olma-sarılma gibi konularda rahat davranma gibi alt temalar ele alınmıştır. Boşanmanın 7-12 yaş çocuklara etkileri ve güvenli bağlanmanın ebeveyn-çocuk ilişkilerindeki rolü bu temalar kapsamında incelenmiştir. Belirlenen bu temalar bulgular bölümünde tablolarda verilmiştir. Aynı zamanda demografik değişkenler ile görüşmelerdeki cevapların kategorileri Frekans (n) ve Yüzde (%) olarak tablolarda özetlenmiştir.

4. BULGULAR, TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde, 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerine yönelik olarak elde edilen nitel bulgulara yer verilmiştir. Ebeveynleri boşanmış çocukların yaşadıkları duygusal, sosyal problemlerin belirlenmesi ve bu çocukların güvenli bağlanma veya patolojik bağlanma durumlarının ebeveynleri ile iletişimlerini etkileme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenlerin katılımcıların demografik özelliklerine göre nasıl farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada; annelere ilişkin bulgular ve çocuğa ilişkin bulgular olmak üzere iki ayrı bölüm halinde sunulmuştur.

Nitel bulgularla ilişkili temalar ve alt temalar Tablo 5’de özetlenmektedir.

Tablo 5. Nitel bulgularla ilişkili temalar ve alt temalar

Temalar	Kodlar ve Alt temalar
1.Güvenli bağlanma	1a. Yakından ilgilenme
	1b. Çok sevildiğini hissetme
	1c.Birinin tarafını tutmak zorundaymış gibi hissetme
	1d. Boşanma sonrası sosyal çevreyle ilişkilerde değişme
	1e. Boşanma sonrası aileyle ilişkili çok üzüntülü durum
2.Boşanmanın etkileri	2a. Ebeveyn(ler)in ayrılmasından memnun olma
	2b. Ebeveyn(ler) ile boşanma sonrası daha iyi geçinme
	2c. Ebeveyn(ler) ve aileye ne olacağı konusunda endişe
	2d. Ailenin diğer üyeleri ile birlikte bir şeyler yapma
	2e. Boşanma sonrası sosyal çevreyle çatışma
	2f. Ebeveynlerin tekrar bir araya gelmelerini isteme
3.Anne-çocuk iletişimi	3a. Boşanma sonrası eskisine göre daha çok eleştirilme
	3b. Boşanma sonrası ebeveynler ile olumlu iletişim
	3c. Aile bireylerinin birbirinin sorunlarını anlayabilmesi
	3d. Yakın olmak ve sarılmak konusunda rahat davranma

4.1. Çalışma Grubundaki Anne ve Çocuklara İlişkin Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde mevcut araştırmada boşanmış aile ortamında yaşayan 7-12 yaş grubundan oluşan katılımcılarından elde edilen nitel bulgulara yer verilmiştir. Bu doğrultuda araştırma kapsamında; “güvenli bağlanma”, “boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri” ve

“anne-çocuk iletişimi” temalara ilişkin alt temalar literatür ışığında yorumlanmıştır. Ayrıca katılımcıların kayda değer görüşlerine doğrudan yer verilmiştir. Çalışma grubundaki katılımcılardan elde edilen verilerin betimsel analizi sonucunda; on beşer alt tema olmak üzere (annelere on beş ve çocuklara on beş) açık uçlu sorulardan oluşan görüşmeler yapılmıştır.

Belirlenen temalar ayrı ayrı incelendiğinde ulaşılan bazı kodlar ve katılımcılara ait alıntılar aşağıda sunulmaktadır:

4.1.1. Birinci Ana Tema (Güvenli Bağlanma):

4.1.1.1. Birinci alt tema (1a. Yakından ilgilenme):

Çalışma grubundaki annelerin boşanma sonrasında çocuğa bağımlı olma durumunun belirlenmesi amacıyla “Çocuğunuzla çok yakın ilgilendiğinizi düşünür müsünüz? Örneğin eşyalarını toplar mısınız, ona ne yapacağını sık sık hatırlatır mısınız? Onunla birlikte sarılarak mı uyursunuz? Ne yaptığı ve arkadaşlarıyla görüşmesi gibi konularda gereğinden fazla müdahale ettiğinizi düşünür müsünüz” sorusuna annelerin %75’i (n=15) “evet müdahale ederim” koduyla cevap vermiştir.

K2: Evet, yani hatırlatırım. Birlikte de sarılırız genelde rahatız bu konuda. Arkadaşlarıyla ilgili meselelerde müdahale ederim, öğretmenini ararım. Huzursuz olmasını istemediğim için gerekeni söylerim.

K3: Uykusuz kalırım yine de her şeyleri ile ilgilenirim. Genelde sarılır yatarız. Müdahale ederim. Nereye gittiğini geldiğini bilmek isterim.

K6: Evet hepsini yapıyorum (eşyalarını topluyorum, ona ne yapacağını sık sık hatırlatıyorum, sarılarak uyuyorum, her konuda çok fazla müdahale ediyorum). Çok yoğun çalıştığım da ona yetemediğimi düşünüp üzülüyorum, pımpirikleniyorum. Ama yine de hepsini yapıyorum, bu sadece benim kuruntum. Ne yapacağı konusunda da konuşurum sürekli. Sokağa çıkarken tembihlerim, yanlış bir şey olursa gel bana söyle diye.

K7: Sürekli kucağımdadır, sarılır; bu şekilde televizyon ve çizgi film izleriz. Oyuncaklarını asla toplamaz bu konuda hep uzun uzun konuşurum.

K8: Gözümünden bile sakınırım çocuğumu.

K10: Anne olmak böyle, hem yalnız yaşamamızdan dolayı her şeyini kontrol ederim. Baba da yok tabi, insan ister istemez müdahaleci oluyor.

K11: Çok müdahale ederim ortam, insanlar çok kötü.

K15: Fazla müdahale ederim, yanlış arkadaşlık kurmasından kötü yola sapmasından korkuyorum.

K16: Evet, tabi ki onunla sarılıp uyurum.

K18: Uygun şekilde müdahale ederim. Sıkboğaz etmem. Zaten büyüdü, artık sarılarak uyumuyoruz.

K20: Tabi ki de her ihtiyacı için koştururum. Elimden gelenin fazlasını veririm, ilgilenirim. Her gece beraber uyuruz. Genelde kontrolüm altındadır. Tehlike arz eden bir durumda karışırım ya da fark ettirmeden müdahale etmeye çalışırım.

Bu çalışmada “boşanmış annenin çocuğuyla yakından ilgilenmesi” alt teması kapsamında ön plana çıkan katılımcı alıntılarıyla alanyazın karşılaştırıldığında bazı araştırmalarda annelerin boşanma nedeniyle aşırı koruyucu ve aşırı hoşgörülü bir ebeveyn tutumuna sahip olmasının çocukta sınır koyma problemleri oluşturabileceğinin vurgulandığı görülmektedir (Altuntaş ve Ziyalar, 2018; Richardson ve McCabe, 2001; Thayer ve Zimmerman, 2003). Ayrıca boşanma sonrasında anne bekçiliği (Locke, Campbell & Kavanagh, 2012) ve helikopter ebeveyn tutumunun (Odenweller, Booth-Butterfield & Weber, 2014) yaygın olduğu, bu tutumların çoğunlukla çocuğu disiplinsizliğe yönelttiği ve bazen de çocuğun boşanma stresini ve problemini daha çok yaşamasına sebep olduğu vurgulanmaktadır (Özcan, 2005). Darling ve Steinberg (1993) ebeveynlik tutumları ile ebeveynlik tarzları arasında ayırım yapmaktadır. Ebeveynlik tutumları, ebeveynlerin çocuklarını sosyalleştirmek için kullandıkları belirli davranışlar ve ebeveynlik stili, ebeveynlerin çocuklarını yetiştirdiği duygusal iklim olarak tanımlanmaktadır. Boşanma sonrasında tek ebeveynlerin çocuklara sundukları duygusal iklim genellikle annelerin kendi yaşadıkları acı veren deneyimleri kapsadığından, boşanmış anneler duygularını çocuğa odaklamaktadır ve çocuğuna bazı durumlarda gereğinden fazla koruyucu davranmaktadır (Öngider, 2013). Anneler de çocuklar gibi boşanma sürecinde yoğun ayrılık anksiyetesi yaşamaktadır. Çocukların evden ayrılan ebeveynine yönelik tamamen kaybetme korkusu yaşadıkları gibi anneler de çocuklarını kaybetme, çocuğunun kendine karşı sevgi-saygısının azalması korkusunu yaşayabilmektedir. Boşanma süreci anne için oldukça zorlu bir dönemdir. Bu yeni döneme adapte olmaya çalışırken çocuğunun farklı bir yeni durumla karşılaşması ya da çocuğunu iyi yetiştiremeyeceği kaygısı profesyonel aile danışmanları tarafından önlenmeli, annenin doğru tutumlar sergilemesi konusunda

destek olunmalıdır. Boşanma sonrası danışmanlık uygulamalarında tek ebeveyn olan annelerin, çocuğunu aşırı koruma riski ele alınıp destek olunmalı ve çocuğun cinsiyeti ve yaşına göre uygulama yöntemleri çeşitlendirilmelidir (Geniş, Toker & Şakiroğlu, 2019). Bizim yaptığımız çalışmanın çıktılarında da tek ebeveynli annelerin aşırı koruma davranışları saptanmıştır. Literatür ile benzer sonuçların elde edilmesi anne ve çocuklar açısından ayrı ayrı ele alınıp bu yönde danışmanlık verilmesi yönünde önerilerde bulunabiliriz.

Çalışma grubundaki çocuklara “Annenin seninle çok yakından ilgilenmesinden memnun musun? Örneğin eşyalarını toplaması, sana ne yapacağını sık sık hatırlatması ya da ne yaptığın ve arkadaşlarıyla görüşmen gibi konularda annen her konuda sana müdahale etmeli mi” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %40’ı (n=8) annesinin her işine müdahale etmesinden hoşlanmadığını; %30’u (n=6) annesinin ona işlerini hatırlatmasından memnun olduğunu ve %30’u (n=6) bazen memnun olduğunu ama bazı durumlarda da annelerinin aşırı müdahale etmesini istemediklerini belirtmişlerdir.

K3: Bazen müdahale edebilir, ama her konuda etmemeli.

K4: Annemin her şeye karışmasından pek memnun değilim ama idare etmeye çalışıyorum.

K6: Memnunum ama derslerime karışmasından memnun değilim. Ödev hariç memnunum.

K8: Annemin ilgisinden memnunum ama ödevler konusunda çok karışıyor.

K10: Evet memnunum, odanı topla demesi hariç.

K11: Her şeye karışıyor. İstediğim zaman istediğim şeyi yapmak istiyorum.

K12: Arkadaşlarıma çok karışıyor, gerekli yerde karışmasını isterim.

K15: Hoşlanmıyorum. İstediğimi yapmak istiyorum, bana karışmasını istiyorum.

K16: Hoşlanmıyorum, derslerime çok karışıyor.

K17: Aslında çok karışmıyor. Bazen arkadaşlarımla ilgili meselelerde karışıyor ama ben hak verdiğim için pek bir şey demiyorum.

K19: Bana karışmasından hoşlanmıyorum ama annemin fikirlerine değer veriyorum.

K20: Annemin bana müdahale etmesinden hoşlanıyorum ama bazen de çok karışıyor o zaman kızıyorum.

Boşanmanın ve tek ebeveynli bir ailede yaşamının çocuklar üzerinde duygusal, sosyal, davranışsal, psikolojik, akademik ve ekonomik etkileri vardır. Boşanmış ebeveynlerin çocukları uygun destek alamadıklarında genel olarak öfke problemleri, kurallara karşı gelme, depresyon, güvensizlik, endişe, zayıf benlik algısı, özgüven eksikliği, geç sosyalleşme gibi sorunlar yaşamaktadırlar (Geniş, Toker & Şakiroğlu, 2019; Walczak ve Burns, 2004). Boşanmış ebeveynlerin tutumlarının çocuğunun cinsiyetine göre de farklılıkları bulunmaktadır. Huure ve diğer araştırmacılar (2006) yaptıkları boşanmış ebeveynlerin uzun vadeli psikososyal sorunları konulu çalışmada, ebeveynleri boşanan kız çocuklarının daha çok ilişkisel sorunlar yaşarken erkek çocuklarının davranışsal sorunlar yaşadıklarını ortaya koymuştur.

Ebeveynlerin tutarsız davranışları, çocuklarda kaçınan bağlanma, korkulu kaçınmalı bağlanma, kaygılı bağlanma ve/veya duygusal bağlanma gibi farklı bağlanma tarzlarını oluşturabilir (Firush ve Sales, 2006). Kaçınan bağlanma oluşması durumunda bağlılık geliştiren çocuklar, çok az güven duyan, olumsuz yönde inanç ve gereksinimleri olan ve yakınlıktan kaçınan bireyler olmaktadır (Bartholomew ve Horowitz, 1991). Boşanmış ailelerde yaşanan aşırı koruyucu tutumlar veya tutarsız davranışlar, çocuklarda saplantılı bağlanma da oluşturabilmektedir. Saplantılı bağlanan çocuklar devamlı olarak diğerlerinin onayına ihtiyaç duyarlar. Yüksek oranda kaçınma ve değersizlik duygusu barındırırlar. Yakın ilişkiler kurma gayesi içinde oldukları halde aşırı yakın olma gayretleri sebebiyle yalnızdırlar (Soygüt, 2004). Çevrelerinde olan ilişkilerinde tutarlı değildirler, aşırı duygusal davranışlar gösterebilirler. Duygularını gösterme seviyeleri, ağlama aralıkları, güven düzeyleri yoğundur. Arkadaşlık ilişkilerinde daha çok dengesiz bir rolleri vardır. Stres ve sorunlarla başa çıkma yönünden zayıftırlar (Volling, Notaro & Larsen, 1998). Ebeveyne güvensiz bağlanma tarzı geliştiren çocuklar anne – babaları arasındaki evlilik çatışmalarını; diğer çocuklara göre daha çok tehdit edici olarak algılamaktadırlar; kendilerini daha çok suçlu bulmakta ve çatışmaları sıklık ve yoğunluk açısından daha negatif biçimde değerlendirmektedirler (Sardoğan, Karahan, Dicle & Menteş, 2007). Çocukların boşanmaya uyum sağlamasında en önemli etkenlerden biri, boşanma sonrasında ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları ilişkinin kalitesidir. Boşanmanın getireceği belirsizlikler, güvensizlik, kaygı ve endişe duygularını yaşayan çocuklar için ebeveynlerin tutarlı biçimde sergileyeceği tavır önemlidir.

Çalışma grubundaki çocukların %30'u annelerinin aşırı müdahaleci olmasından bazen memnun olduklarını ama bazen hoşnutsuz oluşturacak şekilde farklı davranıldığını ifade etmektedirler. Boşanmış ailelerde yaşanan sosyal, duygusal ya da ekonomik problemler nedeniyle oluşan gerginlikler, çocuklara tutarsız davranma sonucunu getirebildiği bilgisi bizim yaptığımız çalışma sonuçlarıyla uyumlu gözükmemektedir.

4.1.1.2. Birinci alt tema (1b. Sevildiğini hissetme):

Çalışma grubundaki annelerin boşanma sonrasında değerli olduğunu hissetme durumunun belirlenmesi amacıyla “Hiç ayrılmadığınız bir arkadaşınız veya yakınınız var mı? Yokluğunuzu bir akraba/komşu toplantısında fark ederler mi? Birilerinin sizi sevmediğini hissettiğiniz ve terk edileceğinizden korktuğunuz zamanlar olur mu” sorusuna annelerin %95'i (n=19) “evet sevildiğimi hissedirim” koduyla cevap vermiştir. %5' i ise “emin değilim” (n=1) cevabını vermişlerdir.

K1: Evet yokluğumu fark ederler.

K3: Evet var böyle birileri var. Yokluğumu fark ederler.

K7: Evet, komşularım ve akrabalarım var. Her zaman birlikteyiz. Onların yanında olmadığım da beni hemen çağırırlar.

K6: Evet, fark ederler. Zaten o yüzden Akhisar'dakilerle bağımız hiç kopmadı. Oraya gelince herkese uğrarım. Bir günde 6 kapı yaparım muhakkak.

K12: Evet, arkadaşım var. Her zaman yokluğumu fark eder. Haftada 2 -3 gün görüşürüz.

K13: Sevilmediğimi hissettiğim ortama girmem.

K20: Birilerinin beni sevmediğini hissettiğim zamanlar oluyordu. Boşanmadan önce böyle hislerim daha çoktu insanlara karşı. Önceden sevilmediğimi hissettiğim o insana karşı daha çok fedakârlıkta bulunur, o sevgiyi kazanmaya çalışırdım. Boşanmayla ve beraberinde gelen terapi sürecinde kendimin ve yaptıklarımın farkına vardım. Şimdi yani boşandıktan sonra ise böyle bir korku artık hissetmiyorum ve hak eden herkese gerektiği kadar sevgi veriyorum. Sevmediğini hissettiğim kişiyle bağlarımı koparabiliyorum. Sevilmediğim yerde durmamayı kendime değersizlik dolu tüm davranışları ve muameleyi layık görmemeye başladım.

Boşanma, parçalanmamış olan aile yapısında değişikliklere neden olan en önemli etkenlerden birisidir. Parçalanmış ailede her şey normalin dışında tam tersi bir gidişatta ilerlediği için aile üyeleri büyük ve derin yaralara sebep olacak şekilde etkilenmeleri

kaçınılmazdır. Ailede krize sebep olan çeşitli sorunlar aile üyeleri arasındaki sevgi ve güven bağlarını zedeleyebilmektedir. Özellikle ebeveynler arasındaki anlaşmazlıklar değerli olduğunu hissetme, sevildiğini hissetme gibi insan hayatındaki en önemli temel duygularında bozulmalara ve yıkımlara neden olmaktadır. Bu duygular ailenin tüm bireylerinde görülmekle beraber yaptığımız çalışmada bu duygular çoğunlukla anne ve çocuklarla benzerlikler olduğu söylenebilir.

Eyo (2018) sevme ve sevilme duygusunun, bir partnerle evlenmek için temel bir kriter olduğunu ve sevildiğini hissettiren partner ile boşanma gerçekleşse bile sevginin sürebildiğini belirtmektedir.

Richardson ve McCabe (2001) adölesan evliliklerin ardından boşanan çalışma gruplarında, sevilme duygusunun yerini yoğun öfke duygusunun aldığını belirlemişlerdir. Yapılan çalışmada anneler, yalnızlık ve sevilme duygularını zamanında yaşasa bile zamanla bu duygulardan arındıkları ve çevreleri tarafından sevilme hissini tattıklarını ifade etmiştir. Richardson ve McCabe (2001) çalışmasıyla yaptığımız çalışma arasında farklılık bulunmaktadır. Richardson ve McCabe(2001) çalışmasındaki kadınlarda sevilme duygusu yerini öfkeye bırakmaktadır. Bizim çalışmamızda ise kadınlar sevilme ve öfke duyguları yaşasada bu duygular yerini çevreleri tarafından seilmeye bırakmıştır. Aradaki farkın kişilerin ailesine ve sosyal çevresine bağlayabiliriz. Ergenlik dönemi evlilikleri daha çok kültürel anlamda gelişmemiş ailelerden gelen genç kızlarda görüldüğünü düşünürsek, bu ailelerin boşanma sonrası kadına ve çocuklarına kucak açmama, çevresi tarafından kabul edilmeme, dışlanma, hor görülme gibi toplumsal şiddete maruz kalması kadını daha çok öfke duygusuna itebilmektedir. Ancak bizim çalışmamızda evren Türkiye'nin Batı bölgesinde yer alan Manisa'da yer almaktadır. Diğer çalışmadaki kadınların aile ve sosyal çevresine göre daha modern görüşlü ve boşanmanın hayat içerisindeki diğer olaylar (doğum, ölüm, evlenmek) gibi boşanmanın da doğal bir olay olarak karşılandığı danışanlarla yapılan görüşmelerde belirtilmiştir. Dolayısıyla sosyal çevre ve aile yapıları kadınların boşanma sonrası yaşadıkları duygularda farklılıklara neden olabilmektedir.

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen baban ayrılmış da olsa seni çok sevdiklerini hissediyor musun?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %85'i (n=17) “sevildiğini

hissettiğini; %15'i (n=3) anneleri tarafından sevildiğini hissettiklerini fakat babaları konusunda sevidiklerinden emin olmadıklarını ya da sevilmediklerini belirtmişlerdir.

K1: *Evet, annem de babam da beni sever*

K4: *Yani babamın sevgisini hissetmiyorum ama anneminkini hissediyorum. Bir adam sevse kızını her gün gelir görür, öyle değil mi yani?*

K8: *Annemin sevgisini hissediyorum ama babamın beni çok sevdiğini hissetmiyorum. Sevseydi annemi de beni de bırakıp gitmezdi.*

K19: *Annemle babam boşandıktan sonra neredeyse babamı hiç görmedim. Bizi arayıp sormadı. Annem her zaman yanımdadır, demek ki beni en çok annem seviyor.*

Boşanma sürecinden en çok etkilenen aile bireyi şüphesiz çocuklardır. Bir çocuk fiziksel ve psikolojik gelişimini en iyi ailesinin yanında inşa eder. Çocuklar için anne ve babasının gösterdiği sevgi davranışları çok önemlidir. Boşanma sürecinde haneden kişilerin eksilmesi, çocuğun anne veya babadan, varsa kardeşinden ayrılması çocuğun alışkın olmadığı durumlardır. Boşanmada çocuk diğer ebeveynini göremeyişini sevlmeme olarak algılayabilir. Bir ayrılık durumunda çocuklara anne ve babanın ayrılmasında onların suçu olmadığını, ayrı yaşasalar da onları çok sevdiğinin söylenmesi ve davranışlarla ifade edilmesi gerekir (Doherty, Willoughby & Peterson, 2011). Sevgi mesajları ile çocuğa sevlmeye devam edileceği konusunda güven verilmelidir. Anne ve babanın ayrı yaşayarak daha mutlu olacağı, bunun bir zorunluluk olduğu açıklanmalıdır. Çocuk hangi ebeveynli ile yaşamıyorsa onu düzenli olarak görüp beraber vakit geçirecekleri konusunda açıklamalarda bulunmalıdır. Çocuğun hangi evde yaşamaya devam edeceği, okulu ve arkadaşlarıyla ilgili endişeleri, diğer ebeveynin evinde eşyalarının olup olmayacağı gibi soruları ve endişeleri giderilerek bu süreçte takip edilmelidir (Türkaslan, 2007). Çocuklar, boşanma eyleminden çok, boşanma döneminde şiddet dolu davranışlardan ve bu süreçte yaşananlardan etkilenmektedir (Thurner vd., 1983). Ebeveynler arasındaki öfke yoğunluğu ve düşmanca sözler, çocuklar tarafından sevlmeme olarak algılanmaktadır. Çocuklar, çoğu kez de aile içerisindeki kavgaların sebebini kendinde bulur ve suçluluk hissederler (Bilici, 2014). Yapılan bir çalışmada; çocukların hislerindeki değişikliklerin sebebi, boşanmadan sonraki babanın evde olmayışı ve bunun neticesinde de, eş alt sistemi ve baba-çocuk ilişkisinde farklılaşma olduğu; buna karşın, anne-çocuk ilişkisinde değişiklik olmadığı belirtilmiştir (Laver vd.,

1991). Boşanmadan sonra, anne ve çocuk arasındaki ilişki zarar görmeyip mevcut yakınlığı korunmuş olmasıyla anne-çocuk ilişkisi açısından bir süreklilik sağlamaktadır. Ayrıca, anne ile beraber kalan çocuk için, ihtiyacı olan ebeveyn sevgi, güven ve destek daha çok anne tarafından verilmektedir. Oysa diğer yanda, boşanma baba-çocuk ilişkisinde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Çocuk kaçınılmaz olarak evini ve vaktini artık babasıyla eskiden olduğu gibi paylaşamamaktadır. Boşanma sonrasında baba, eskiye göre çok daha zor ulaşılabilir bir duruma gelmektedir. Boşanma ve sonrası ile ilgili çalışmalar, boşanmayı takiben pek çok çocuğun babası ile ilişkisinde niceliksel ve niteliksel azalma yaşadığını ortaya koymuştur (Amato vd., 2009; Kamp-Dush, Taylor & Kroeger, 2008; Madden-Derdich, 2000; Willoughby vd., 2015). Nitekim yaptığımız çalışmayla diğer çalışmalar arasında benzerlikler bulunmaktadır; %15 (n=3) oranında çocuk babalarının gidişini, görüşememe durumunu seilmeme, terk edilme olarak algılamaktadır. Babalarının sevgilerinden emin olamayan çocuklar annelerinin sevgilerinden emin olduklarını belirtmektedirler. Çocukların %85'i ise net bir şekilde anneleri tarafından sevildiğini belirtmişlerdir.

Literatürde mevcut konu ile ilgili yapılmış başka araştırmalara bakıldığında, boşanma sonrasında anne-çocuk ilişkisinde önemli bir farklılaşma olmazken; baba-çocuk ilişkisinin ise, genellikle değiştiği görülmektedir (Butler, 2003; Cookston vd., 2007; Uçan, 2007).

Güvenli bağlanan bebekler, dış dünyayı tanıma, anlama konusunda daha istekli ve başarılıdır. Bu bebekler ileriki dönemlerde akranları ile ilişkilerinde daha yapıcı, daha az agresif oldukları; daha pozitif duygulanım yaşadıkları ve gelişiminin daha hızlı ve sağlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Ebeveynine veya primer bakım veren diğer kişilere yönelik oluşan bağlanmanın dış dünyayı algılayış biçimine ve yetişkinlik dönemi davranışlarına da etki ettiği düşünülmektedir (Öztürk, 2002). Güvenli bir şekilde bağlı erişkinler, ilişkilerinde daha tatmin olma eğilimi içindedirler. Güvenli bir bağlanma olan çocuklar, ebeveynlerini dışarı çıkabilecekleri ve dünyayı bağımsız olarak keşfedebilecekleri güvenli bir üs olarak görürler (Simpson & Overall, 2014). Harlow'a göre anne-çocuk arasındaki karşılıklı sevgi bağı, çocuğun yetişkinlik yaşantısına en büyük katkıyı vermektedir. Bu bağ daha sonra diğer bireylerle kurulan tüm ilişkilerde güven ve sevgi duygusunun oluşmasına öncülük eder (Karen, 1998; Öztürk, 2002; Twenge, Campbell & Foster, 2004).

Güvenli bağlanma açısından değerlendirildiğinde çocukların genellikle anneleriyle güvenli bağlanmayı kurduğu hatta boşanma durumunun anneyle olan bağlarını kuvvetlendirdiği gözlemlenmiştir (Sayer vd. 2011).

Görüşmelerin içeriğine bakıldığında ise bunun nedeni olarak babanın evden gitmesi ve ebeveynlik rollerini yerine getirmek konusunda isteksizlikleri ve yerine getirmemeleri olarak görülmüştür. Primer bakım veren anne ile bağlanma sorunu yaşamayan çocuklar babaları ile aynı bağı kuramadıkları düşünülmektedir.

4.1.1.3. Birinci alt tema (1c. Taraf tutma):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen ile baban ayrıldıktan sonra kendini ikisinden birinin tarafını tutmak zorundaymışsın gibi hissettin mi? Mesela annemi çok seviyorum, o üzülmesin onun tarafını tutmalıyım ya da babam yalnız onun tarafını tutmalıyım gibi bir şey düşündün mü hiç” gibi sorular yöneltildiğinde, çocukların %65’i (n=13) taraf tutma zorundallığı hissetmediğini, arada kalmadığını; %35’i (n=7) ise taraf tuttuklarını ya da arada kaldıklarını belirtmişlerdir.

K1: *Hissettim. Boşanma davasında özellikle.*

K3: *Evet, düşündüm. Babam annemi üzdüğü için annemin tarafını tuttum hep.*

K8: *Hissettim. Annem sahipsiz kalmasın diye hep annemin tarafını tuttum.*

K10: *Hayır, düşünmedim.*

K18: *Zorunda hissetmedim ama tercih olarak annemi seçtim.*

Boşanma her çocukta farklı şiddette olmak üzere olumsuz etki yaratabilir ancak tüm çocuklar, ebeveynleri arasında taraf tutmayabilir. Bu sürecin çatışmalı olmaması çocuğun yaşayacağı muhtemel olumsuz durumların önüne geçilebilmektedir. Çocuğun tartışmalarda aracı olarak kullanılmaması, taraf tutması için zorlanmaması hem anneyle hem babayla sağlıklı bir ilişki kurmaya devam etmesi, çocuğun en az zararlı süreci tamamlamasını sağlamaktadır (Aydın, 2009; Lucas vd., 2013; Poortman & Lyngstad, 2007). Ebeveynler aralarındaki çatışmalarda, çocukların da taraf olmasını istediklerinde çocuklarına, anlaşmazlık durumunda kavga etmenin bir yol olduğunu dolaylı yoldan öğretmektedir (Ohlsson-Wijk, 2011). Korkut (2003) çocukların boşanma kavramına yükledikleri anlamın, boşanmadan sonraki düzenlemelerin, anne ve babanın çocuğu taraf tutmaya sürüklemesi çocukların depresyon ve benlik algılarını etkilediğini

vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra çocuklar (özellikle de küçük yaştakiler), ebeveynleri arasındaki çatışmadan kendilerini sorumlu tutabilmektedirler (Wolfinger, 2003).

Yaptığımız çalışmada çocukların ebeveynlerden birinin tarafını tutmak zorunda olması taraf tutanların oranına göre yüksek çıkmıştır. Tüm bunların nedeni olarak çalışma grubundaki yaşı büyük olanlar çocukların, küçük yaşta anne ve babasını boşanma dönemindeki krizlerine şahit olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çocukların taraf tutma davranışı ölçülürken aynı zamanda annelerinin kendisine karşı duygu değişimi sorularak saplantılı bağlanma ile benzerlik bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Zaman zaman annenin kendisine olan duygu ve davranışlarında değişiklik ve güvensizlik hissetmesi, bu konuda kaygıya düşmesi saplantılı/kaygılı bağlanma stiline sahip özelliklerdir. Saplantılı bağlanma stiline sahip bireylerin benlik algılarının olumsuzdur yani sevmeye ve değer görülmeye layık olmadıklarını düşünmekte ve özgüvenleri düşük olmaktadır (Howard ve Medway, 2004) ancak başkalarına yönelik algıları olumlu olmaktadır (Permuy, Merino & Fernandez-Rey, 2010). Bu çalışmada katılımcı çocukların %95'i (n=19) annelerinin davranışlarında değişiklik hissetmediklerini, duygularında bir tutarsızlık olmadığını ifade etmişlerdir. Çocuklar tarafından verilen cevaplar ile saplantılı bağlanma stiline sahip özellikler arasında herhangi bir benzerlik bulunamamıştır.

4.1.1.4. Birinci alt tema (1d. Boşanma sonrası sosyal çevre ile ilişkilerde değişme):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen ile baban ayrıldıklarından sonra onlarla daha iyi geçindiğini düşünüyor musun” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %55'i (n=11) ilişkilerinde bir değişiklik olmayıp aynı kaldığını; %25'i (n=5) kavgaların arttığını, ilişkilerinde bozuklukların meydana geldiğini; %20'si ise daha iyi iletişimde olduklarını belirtmişlerdir.

K2: Abimle bazen kavga ediyoruz.

K4: Haliyle evet ama babamla çok görüşmüyorum zaten.

K8: Kardeşimle daha iyi geçinmeye başladık.

K11: Kardeşimle çok kavga ediyordum. Ama artık daha az kavga ediyoruz.

K13: Kardeşimle de arkadaşlarımla da iyiyiz.

K14: Kavga ederiz.

K15: *Daha çok kavga etmeye başladım. Eskiye göre biraz daha sinirliyim.*

K19: *Hayır, annem ve kardeşimle çok iyi anlaşırız. Onları çok seviyorum.*

K20: *Normal, bir değişiklik olmadı.*

İnsanın psikolojik gelişiminde en önemli bir dönem olan çocukluk ve bu dönemdeki ebeveyn-çocuk ilişkileri, birçok kuram çerçevesinde hem klinisyenler hem de araştırmacılar tarafınca incelenmektedir. Her çocuk için özellikle yaşamının ilk yıllarında ebeveyni ile olan ilişkisi çok önemlidir (Amato, 2000; Kelly, 2012). Ebeveynlerin boşanması anne-baba ve çocuklar için güç ve stres dolu bir süreçtir. Çocuklar yönünden düşünüldüğünde, boşanma dönemine kadar en fazla bağlı olduğu iki kişi olan anne ve babasına, boşanmadan sonra eşit olarak ulaşamayacak ve dünyası bir anlamda bölünecektir (Furstenberg ve Kiernan, 2001; Woodward, 2000). Boşanma sonrasında, çocuğun her iki ebeveyniyle de ilişkisinde eskisine göre farklılaşma yaşanabilir. Boşanmadan sonra çocuk artık sadece tek bir ebeveyniyle (ki genelde bu ebeveyn anne olmaktadır) aynı evde yaşayacaktır (Madden-Derdich ve Leonard, 2000). Bu sebeple, boşanmadan sonra evden ayrılmak durumunda kalan baba ile çocuğun iletişimde önemli farklılıklar meydana gelmektedir. Boşanma gerçekleşikten sonra, çocuğun hem beraber aynı evde yaşadığı hem de evden ayrılmış olan ebeveyniyle görüşme yoğunluğu, ebeveynlerin çocukla ilgili yükümlülükleri ve çocukla ilgili gerekliliklerin yapılması gibi pek çok alanda önemli farklılıklar meydana gelmektedir. Bu sebeple ebeveynlerin boşanmadan sonra çocuklarıyla ilişkilerini devam ettirirken güncel duruma uyum sağlamaları ve çocuklarıyla ilişkilerini yeniden düzenlemeleri gerekmektedir (Martin, 2006). Bu çalışma kapsamında boşanma sonrası çevre ile ilişkileri daha da iyileşen katılımcı çocuklara annesi tarafından sevilme ve terk edilme korkusu yaşayıp yaşamadıkları da görüşmeler içerisinde sorulmuştur. Bu soru ile korkulu bağlanma stiliyle benzerliğin bulunup bulunmadığı saptanmak istenmiştir. Korkulu bağlanma stiline sahip kişilerin benlik algıları ve diğerlerine ilişkin algıları olumsuzdur. Çevreleriyle yakınlık ve sosyal temas kurmak istemelerine rağmen, güven problemi yaşamakta ya da reddedilmekten, terk edilmekten korkmaktadırlar. Bu korku nedeniyle de sosyal ortamlara ve aktivitelere katılmaktan kaçınmaktadırlar (Bartholomew & Horowitz, 1991). Bu çalışma kapsamında çocukların %95'u (n=19) annelerinin kendisini sevdiğini ve terk etmesinden korkmadığını ifade ederken %5'i (n=1) yani yalnızca bir çocuk annesinin terk etmesinden korktuğunu ifade etmiştir.

K4: *Nadiren. Annem çok sinirlendi mi gideceğim, atacağım köprüden kendimi diye söylenir.*

Korkulu bağlanma stiline sahip bireylerin taşıdığı özelliklerden seilmeme ve terk edilme korkusu ile yalnızca bir katılımcının verdiği cevap benzerlik göstermektedir.

Çalışma grubundaki annelere “Boşanmadan sonra arkadaşlarınızla/kardeş veya akrabalarınızla ilişkileriniz nasıl? Örneğin onlarla sık kavga eder misiniz?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %55’i (n=11) ilişkilerinde bir değişiklik olmayıp aynı kaldığını; %25’i (n=5) çevreyle olan ilişkilerinin daha da iyileştiğini; %20’i ise daha kötü olduklarını belirtmişlerdir.

K1: *Evet bazen oluyor ama haksız yere de kızmam ben.*

K2: *Eskiye göre ilişkilerimiz daha iyi oldu.*

K7: *Hayır, kavga etmeyiz. Her şey eskisinden daha iyi.*

K11: *Daha mesafeli olduk dolayısıyla kavga etmeyiz.*

K14: *Benim tarafım yeterince iyimserdi zaten. Boşandığım için baba tarafıyla çok görüşmüyoruz, konuşmuyoruz. Mesafe girdi.*

K17: *Bu süreçten sonra insanlardan çok uzaklaştım. Aksine ihtiyacım olduğu halde uzak durdum. Aslında benim en büyük kavgam sinirim kendimle.*

K18: *Hayatımda hiç değişiklik olmadı. Ailem ve arkadaşlarım da yanımda durdu.*

K19: *Kavga etmeyiz. Boşanmadan sonra ailem bana her zaman destek oldular. Maddi manevi yanımda oldular. Yani ilişkilerimiz daha da sağlamlaştı.*

Boşanmanın çiftlerden kadına olan getirileri; eşlerin boşanma kararını nasıl aldıklarına, mahkeme sürecinin nasıl geçtiğine, çocuğun varlığına ve kimde kalacağına dair yapılan kavga ve çekişmelere, sosyal çevrenin yaşanan olaylara bakış açısına ve boşanmadan sonraki ekonomik ve sosyal duruma bağlıdır (Oğurtan, 2011: 41). Boşanma olayı kimi zaman bir eşten veya sorunlardan bir kurtuluş, kimi zamanda cana kıyma sebebi veya psikomatik rahatsızlıkların başlama nedeni de olabilmektedir. Kadının eğitim düzeyi, öz değer ve özgüveni, sosyal güvencesi, çevre ve aile desteği boşanma sonrası hayatını, insanlarla olan ilişkisini etkilemektedir (Kaya, 2016).

Boşanmadan sonra yaşanan bir diğer önemli problem ise, toplumun boşanmaya ve boşanmış kadına bakışı ile ilgilidir. Kadın üzerinde kurulan baskı hem ailesinden hem de çevreden gelebilmektedir (Yazıcıoğlu ve Kayhan, 2007: 322).

Boşanmış kadınların en çok karşılaştığı sorunlar (Oğurtan, 2011: 51) kültürler arası farklılık göstermektedir. Boşanan çoğu kadın kendi ailesi ile iletişim sorunları yaşayabilmektedir. Kendine ait düzen oluşturmuş ve evlilik nedeniyle ailesinden ayrı bir hayat tarzı geliştirmiş ve benimsemiş her boşanmış kadın bazı sebeplerden dolayı hayatının geri kalanını anne ve babası ile sürdürmeye başladığında karşılıklı kabul sorunu iletişime olumsuz yansıyabilir. Kabullenmeme durumu nedeniyle kadın ailesi ve etrafındakilerden uzaklaşabilmektedir. Nitekim yaptığımız araştırmada Katılımcı 16: *“Bu süreçten sonra insanlardan çok uzaklaştım. Aksine ihtiyacım olduğu halde uzak durdum”* şeklinde çevresi ile uzaklaşmasını dile getirmiştir. Toplumda kadının boşanmış olması nedeniyle kabul görmemesi, medeni durumundaki değişiklikten dolayı dışlanması, hor görülmesi, toplumun ve sosyal çevresinin desteğini yanında bulamaması kadının çevresi ile iletişim sorunlarına neden olabilir. Kadın dışlandığı gibi kabul görüldüğü çevre ve ailesi de olabilir. Ayrıca boşanma gibi kriz durumundan geçmiş bir kadını ailesi ve çevresi maddi manevi destekleyebilir. Desteklenen kadın ise çevresi ile bağlarını daha da kuvvetlendirebilir. Nitekim yapılan çalışmada da Katılımcı 19: *“Boşanmadan sonra ailem bana her zaman destek oldular. Maddi manevi yanımda oldular. Yani ilişkilerimiz daha da sağlam oldu”* ifadesiyle sosyal çevresi ve ailesinden gördüğü desteği dile getirmiştir. Çalışmamızda evren Türkiye’nin batısında Ege Bölgesinde bulunan bir şehir olması nedeniyle modern düşüncelere açık olması kadınların boşanma sonrası anlaşılmasına ve kabul görülmesinde önemli dış etkenlerden olduğu düşünülmektedir. Yine kadının modern düşünceyle birlikte okuma ve kendini geliştirmeye açık olması boşanma sonrası ruh sağlığı adına psikolojik destek alması gibi etkenlerde hayatındaki insanlarla daha sağlıklı bir iletişim kurma açısından önem sarf ettiği düşünülmektedir.

4.1.1.5. Birinci alt tema (1e. Aile ile ilgili üzüntülü durum):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen ile baban ayrıldıktan sonra hem annen baban hem de arkadaşların/kardeşlerin hakkında çok kırıldığın, üzüldüğün bir durum oldu mu? Ya da seni üzeceklerini tahmin ederek onlarla konuşmadığın veya yaklaşmadığın olur mu? Örneğin “annem ve babamın kendi sorunları var, bu yüzden onları kendi

sorunlarımla rahatsız etmem” dediğin olur mu?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %55’i (n=11) olmadı koduyla cevap vererek böyle bir durum yaşamadıklarını; %45’i (n=9) ise oldu koduyla cevap vererek kırıldıkları durum olduğunu belirtmişlerdir.

K1: Hayır olmadı. Ben babama yakınlaşmaya çalışıyorum, o uzaklaşıyor. Sürekli bahane buluyor. Telefonu var ama yok diyor.

K3: Bazen oldu.

K8: Hayır olmadı. Anneme anlatırım sorunlarımı.

K10: Olmuyor, hayır. Annemle sıkıntılarımı konuşurum ben.

K13: Annemle kaldığım sürelerde babamın da yanımda olmasını istediğim için üzüldüğüm oldu.

K14: Oldu, annemle babamın ayrılması.

K19: Duygularımı göstermekte biraz çekingenim o yüzden her şeyimi anlatmam. Bazen bilmesi gerektiğini düşündüğüm şeyleri anlatırım.

K20: Üzüldüğüm zamanlar oldu ama annemle konuşuruz.

Boşanma çocukların çoğu için travmatik bir yaşantı olarak değerlendirilmektedir (Kır ve Bülbül, 2012). Çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerine etki eder. Boşanma “potansiyel” bir durumdur, çünkü boşanmış bir ailenin bireyi olarak yaşamak kaçınılmaz olarak çocuklara her zaman zarar veren bir durum değildir. Önemli olan anne ve babanın evliliklerinin sona ermesini nasıl karşıladıkları, boşanmadan sonra hayatlarını ve ilişkilerini nasıl sürdükleri ve ebeveynlerin boşanma sonrasında çocukları ile ilgilenmeye devam etme stilleridir. Çocuğu yıpratacak, üzecek, içine kapanmasına sebep olacak bir ortam içinde de boşanma gerçekleşebilir. Bunun yanında ebeveynler çocuğa refah ve mutluluk ortamı sağlayarak barış ve güven dolu bir atmosfer sağlayabilir. Çocuğun duygusal ve sosyal gelişimi ebeveynlerinin tutumları, boşanma öncesi ve sonrasındaki aile içindeki atmosfere bağlıdır (Bratter ve King, 2008).

Aileyle, sosyal çevresiyle yaşadığı sorunlar karşısında içine kapanma yahut sorunlarını ebeveynleriyle paylaşma eylemi çocuğun bağlanma tarzıyla ilişkilidir. Ainsworth ve arkadaşları (1991) yaptıkları çalışmalarda anne ile çocuk arasındaki bağlanma modellerini güvenli, kaçınan ve kaygılı/kararsız bağlanma olarak üç kategoride sınıflamışlardır. Anneden ayrıldıktan sonra anneyi tekrar gördüğünde ona sıcaklık veya

yakınlık gösterildiği takdirde kolay bir şekilde sakinleşen bebekler güvenli bağlanmaktadır. Anneyi tekrar gördüğünde rahatlamakta zorluk ve kararsızlık yaşayan bebekler ise kaygılı/kararsız bağlanmaktadır. Anneyi tekrar gördüğünde ona karşı fiziksel ve psikolojik yakınlıktan kaçınan bebekler ise kaçınan bağlanan olarak tanımlanmıştır (Ainsworth vd., 1991). Bu sayede bebeğin ihtiyaçlarına ve stres belirtilerine karşı annenin duyarlı kalması ve tutarlı bir şekilde cevap vermesinin, bebeğin anneye güvenli bağlanmasında belirleyici rol oynadığı tespit edilmiş ve bulgular birçok çalışma ile de desteklenmiştir (Belsky ve Fearon, 2008; Cassidy vd., 1996; George, Cummings ve Davies, 2010; Sevim, Güldeste & Öner, 2016).

Kaçınan bağlanma da ilişki biçimine sahip olan kimseler erken dönemde ihtiyaçları olduğunda primer bakım vereninden uzak, güvenilmez ve yakınlıktan hoşlanmayan tutumlarına maruz kalmışlardır. Stres durumuyla karşılaştığında ise diğer insanların kendisine diğer kişilerin yardımcı olacağı fikrine inanmazlar ve saplantılı bir biçimde kendi kendine yetme çabası sergilerler. Bu bağlanma biçimi bazı kaynaklarda, kaygı halinin ve bağlanma ilgisinin az olmasına vurgu yapmak amacıyla kayıtsız bağlanma olarak da tercüme edilmiştir (Özer, Yıldırım v& Erkoç, 2015).

Yaptığımız bu çalışmada katılımcı çocukların %55'i (n=11) bir sıkıntı yaşamadıklarını, içine kapanmadıklarını, ailesiyle yahut primer bakım vereniyile bu durumu paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Çalışma grubundaki 11 çocuğun verdiği cevapların kaçınan bağlanma ile uyumlu olmadığı görülmüştür. Ancak çocukların %45'i (n=9) ise üzüldükleri bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Kaçınan bağlanan bireylerin ise sıkıntı durumu halinde yardım istemekten kaçtıkları, duygularını ifade etmekten uzak durduğu belirlenmiştir. Çalışmaya katılan 9 çocuk ise bu belirtiler ile uyumlu cevaplar vermişlerdir.

Boşanma sonrasında çocuğun aynı evde birlikte yaşadığı ebeveyninden duygusal destek, bilgi ve öğüt almaya ihtiyacı olmaktadır. Ancak boşanma sonrasında çocuklarıyla aynı evi paylaşan bazı ebeveynler, çocuklarına yardım edemeyecek kadar kendi sorunlarıyla ilgilenebilir.[44] Boşanma sonrasında, desteğe çok ihtiyacı olduğu bir süreçte aynı evi paylaştığı ebeveyninden ihtiyacı olan desteği göremeyen çocuklar için, arkadaşları ya da büyükanne büyükbaba gibi akrabaları önemli destek kaynakları olabilirler. Ancak çocuklara destek verebilecek arkadaşlar ya da akrabaların, anne ve babanın yerini

tutamayacakları çok açıktır. Bu nedenle çocukların boşanma sonrasındaki süreçte, en fazla anne ve babalarından destek beklediği belirtilmektedir.[44-47]

Çalışma grubundaki annelere “Boşandıktan sonra aile yahut çevrenizle ilgili çok kırıldığınız, üzüldüğünüz bir durum oldu mu? Ya da sizi üzeceklerini tahmin ederek onlarla konuşmadığınız veya yaklaşmadığınız olur mu?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %70’i (n=14) evet, oldu koduyla cevap vererek kırıldıkları durum olduğunu ve sorunlarıyla kimseyi paylaşmadığını, yakınlaşmaktan kaçtığını ifade ederken; %30’u (n=6) ise olmadı koduyla cevap vererek öyle bir durum yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

K1: Evet, olur. Yalnız kalmak isterim ama mümkün olmuyor.

K2: Boşandıktan sonra kırıldığım oldu ama o da bitti geçti şimdi.

K7: Evet eşime karşı kırgınlıklarım oldu.

K10: Eski eşime karşı olurdu, son zamanlarda bağımız koptukça uzaklaşıp kendi içime kapanırdım.

K12: Küsmem bir şey konuşmam gerekirse konuşurum. Ama kimseyi de kendi sorunlarımla rahatsız etmek istemem evet.

K17: Boşanmadan sonra çok kırgınlıklar oldu hala öyleyim diyebilirim.

K18: Eski eşime karşı küskünlükler çok olurdu.

K20: Genelde hislerimi rahatlıkla açabilen bir insanım ancak eski eşime karşı ona beni üzdüğü için ve sevmediğini hissettiğim için onunla içimdekileri hiç paylaşmazdım. Başkalarına karşı ise onun için değerli olduğumu hissettiğim kişiler dışında insanlara karşı sorunlarımla kimseyi rahatsız etmek istemem diye düşündüğüm oluyor tabi.

Evli çiftlerin, evlilik birliği içerisinde eşi tarafından yalnız bırakılma, iletişimsizlik, anlayışsızlık, vakit ayırmama, sadakatsizlik, değer vermeme, sevgi ve saygı eksikliği gibi pek çok husus boşanma sebebi olarak sunulmaktadır (Yıldırım, 2004). Katılımcı annelere yöneltilen “Sizi üzeceklerini tahmin ederek onlarla konuşmadığınız veya yaklaşmadığınız olur mu?” sorunun cevaplarına bakıldığında kendilerini üzmesinden korktukları ve yakınlaşmaktan sakındıkları kişinin açık bir şekilde eski eşleri olduğunu belirtmektedir. Eşleri tarafından üzülecek korkusu yaşamakta ve aynı zamanda sıkıntılarını onlarla paylaşmaktan kaçmaktadırlar. Bu durumu evlilik birliği içerisinde duygusal anlamda kendilerini yalnız hissetmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir.

4.1.2. İkinci Ana Tema (Boşanmanın Etkileri):

4.1.2.1. İkinci alt tema (2a. Ebeveynlerin ayrılmasından memnun olma):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen ve babanın ayrılmasından memnun musun?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %50’si (n=10) memnunun koduyla cevap vererek anne ve babalarının boşanmalarından memnun olduklarını; %35’i (n=7) memnun değilim koduyla cevap vererek anne ve babalarının ayrılmasından üzüntü duyduklarını; %15’i (n=3) ise karasızım koduyla cevap vererek ayrılmalarından hem memnun hem de memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.

K2: Annemlerin boşanmalarından memnun değilim.

K3: Bazen boşanmalarından memnun değilim. Boşandıkları için annem, ablam ve ben daha mutluyuz. Annem üzülüyor eskisi gibi ama ben babamı özliyorum o yüzden memnun değilim.

K4: Evet, boşandıkları için seviniyorum, böyle şu an daha iyi.

K5: Boşandıkları için memnunum.

K9: Boşandıkları için memnunum ama babamla da yaşamak isterdim. Onu özliyorum.

K10: Böyle daha iyi, boşandılar rahat ettik.

K12: Kim memnun olur ki bundan. Onlar için iyiye benim için sorun yok.

K15: Boşandıkları için hiç memnun değilim. Üzülüyorum.

K17: Memnunum.

K18: Memnunum, evet.

K19: Hem de çok memnunum.

K20: Bilmiyorum

Çocuklar boşanma sürecini yaşarken karışık ve yoğun birçok duyguyu bir anda iç içe yaşayabilirler. Üzüntü, kaygı, öfke, gücenme, korku ve suçluluk bunlar arasında sayılabilir. Bu süreçten olumsuz etkilenmeleri evlilik ve boşanma sürecindeki çatışmayla, çocuğun hayatındaki değişikliklerle yakından ilişkilidir (Spigelman, 1991). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki yansımaları, çocukların yaşları ve gelişimsel düzeylerine bağlı olmakla birlikte her durumda psikolojik bir bozukluğa, olumsuzluğa her zaman yol açmaz (Billick ve Perry, 1994). Laver ve Laver (1991), boşanmanın çocuk üzerindeki

kısa süreli etkilerinin genellikle olumsuz olduğu ancak 6 ile 12 ay arasında birçok çocukta bu olumsuz etkilerin azalarak çocukların boşanmaya uyum sağlayabildiklerinin görüldüğünü belirtilmektedir. Boşanma gerçekleşikten sonra evden giden ebeveyn genellikle baba olmaktadır. Bu nedenle boşanma sonrası baba ile olan iletişim çocuğun hayatında büyük bir rol oynamaktadır. Boşanmadan sonra çocuğun baba ile görüşme sıklığı, babadan gelen maddi ve duygusal destek, eğitim, kariyer ve sosyal ilişkiler gibi hususlarda babanın tavsiye ve yönlendirmeleri hem çocukluk hem de ergenlik döneminde çocuğun hayatını olumlu yönde etkilemektedir. Boşanma vakalarında baba ile çocuk ilişkisinin etkilerini incelemeye alan uzun vadeli araştırmalar da boşanma gerçekleşikten sonra baba-çocuk arasındaki ilişkinin niteliğini çocuğun psikolojik gelişimiyle ilişkilendirmiştir. Boşanmayı takiben pek çok çocuğun babası ile ilişkisinde niceliksel ve niteliksel azalma yaşadığı ortaya konmuştur (Ekmekçi, 2010). Boşanma sonrasındaki baba ile çocuk ilişkisindeki psikolojik atmosferin etkilerini inceleyen bir meta-analiz çalışmasında Amato ve Gilbreth (1999) konuyla ilgili 63 araştırma incelemiş ve boşanma sonrasında babanın çocuğuyla alakalı sorumluluklarından uzaklaştığının altını çizmiştir. Bu bulgular ışığında, babanın sadece karısından değil “çocuğundan da boşandığı” benzetmesi yapılmıştır. Tüm bu gelişmeler çocuğun babası tarafından daha az önemsendiği, daha az istendiği ve daha az sevildiği gibi değerlendirmeler yapmasına neden olabilmektedir.

Ebeveynler arası çatışmanın boşanma öncesi ve sonrasında çocuğun yeni yaşamına uyumuna negatif etki ettiği belirtilmektedir (Bing vd., 2009). Ancak, bu bakış açısı çerçevesinde yapılan bir araştırmada, boşanma sonrası tek ebeveynle yaşayan çocukların, çatışması çok evli ebeveynlerle yaşayanlara göre, psikolojik uyum açısından daha iyi olduğu bulunmuştur (Amato, 1993). Boşanma sonrasında çocuğun psikolojik uyumunu etkileyen faktörlerin araştırıldığı bir araştırmada, boşanma sonrasında anne ve baba desteğinin yeterli seviyede olduğu çocuklarda az olanlara göre, psikolojik uyumun ve okul başarısının arttığı belirtilmiştir (Jalovaara, 2012). Bu çalışmada görüşmelerin içeriği göz önünde bulundurulduğunda, ebeveynlerinin boşanmasından memnun olan çocukların yaşı diğerlerine oranla daha büyük ve boşanmanın üzerinden zaman geçtiği görülmektedir. Yine aynı şekilde bu çocuklar, evlilik birliği sürerken anne ve babalarının çatışmalarına şahit olan çocuklardır. Ancak anne ve babasının tekrar birleşmesini isteyen yahut bu konuda cevapsız kalan çocuklar ise yukarıda alan yazından alınan bilgilerde de

ifade edildiği gibi evden ayrılan ebeveyni ile uzaklaşmasından kaynaklandığı çocukların söylemleriyle de belirtilmiştir.

Sonuç olarak çocuğun anne ve babasının boşanmasına dair memnuniyeti yahut memnuniyetsizliği evlilik sürecindeki çatışma, çocuğa boşanmanın söylenmesi, boşanma sürecinin nasıl geçtiği, boşanma sonrası süreçte çocukla yakından ilgilenme gibi pek çok hususa bağlıdır.

Çalışma grubundaki annelere “Boşandığınız için memnun musunuz?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %100’ü (n=20) memnunum koduyla cevap vererek boşandığı için memnun olduğunu ifade etmiştir.

K1: *Valla çok memnunum ben. Ki bir daha da evlenmedim hayatımdan memnunum.*

K2: *Boşandığım için memnunum.*

K3: *Boşandığım için memnunum. Bu sıkıntıları çekeceğime keşke daha önce bitirseydim diyorum ama maddi yönden bazen evli olsaydım diyorum. Şimdi eşler karı koca çalıştıkları halde zor geçiniyorlar. Ben maddi açıdan çok zorlanıyorum.*

K6: *Evet, çok doğru bir karar vermişim.*

K8: *Evet, kafam çok rahat.*

K11: *Memnunum. Çok memnunum. İyi ki de boşanmışım.*

K15: *Memnunum. Eşimden kurtulduğum için memnunum ama ailem yuvam yıkılsın istemezdim.*

K19: *Elhamdülillah. Allah beni seviyor ki o pislikten beni kurtardığı için binlerce şükür.*

K20: *Çok memnunum. Hep kurtuldum gözüyle baktım.*

Görüşmelerin içeriğini bakıldığında kadınların büyük bir orada evlilik birliğini sona erdirmekten memnuniyetlerini ifade ettiklerini görüyoruz. Bu sonuçtan memnun oldukları kadar yuvalarının yıkılmasından yana olmadıklarını ancak çocuklarının ve kendi mutlulukları adına bu durumu tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Boşanmanın beraberinde gelen maddi ve manevi sıkıntılar süreci zorlaştırsa da memnuniyetlerini pekiştirmişlerdir.

4.1.2.2. İkinci alt tema (2b. Ebeveynler ile boşanma sonrası iyi geçinme):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen ile baban ayrıldıklarından sonra “onlarla daha iyi geçiniyorum” diyebilir misin?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %90’ı (n=18) daha iyi koduyla cevap vererek anne ve babalarının boşanmalarından sonra onlarla daha iyi geçindiklerini; %10’u (n=2) ise hayır koduyla cevap vererek anne ve babalarının ayrılmasından sonra onlarla iyi geçinmediklerini belirtmişlerdir.

K1: *Yani, annemle daha iyi geçiniyorum diyebilirim.*

K2: *İkisiyle de daha iyi geçiniyorum.*

K3: *Evet, onlar boşandıktan sonra daha iyi geçiniyorum.*

K5: *Şu an daha iyi geçiniyorum.*

K9: *İkisiyle de iyi geçiniyorum. Aynı.*

K12: *Aslında hangisiyle konuşsam diğeri bunu kısıyor gibi.*

K15: *Babamla görüşmüyoruz zaten annemle daha iyiyiz.*

K20: *Annemle de babamla da iyiyiz. Ama babam Ankara’da yaşıyor. Annemle birlikte daha iyi anlaşıyoruz.*

Ebeveynlerinin ayrılması çocukların ruhunda ciddi, derin ve uzun süreli yaralar açtığı gibi sürecin ebeveynler tarafından iyi yönetilmesiyle birlikte çocukların alacağı yara en aza indirilebilmektedir. Evden ayrılan ebeveynin çocuklarıyla iletişimi koparmaması ve yakından ilgilenmesi, eski hayatı ve yeni hayatı arasındaki değişikliğin minimum seviyede kalması (ev, okul, arkadaş değişikliği), maddi ve manevi her türlü sorunların çocuğa hissettirilmemesi gibi pek çok etken çocuğun ebeveynleriyle ilişkisine ve psikososyal gelişimine zarar vermeden bu süreci geçirmesini sağlar. Bu çalışmada görüşmelerin içeriğine bakıldığında çocukların ebeveynleriyle sorun yaşamadığı ve iletişimlerinin boşanma sonrası daha iyi olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumun çalışmaya katılan çocukların boşanma sonrası süreci anlayışla karşıladığı veya kriz durumlarının üzerinden bir süre geçmiş bir şekilde görüşmeye katıldıkları düşünülmektedir. Görüşmelerdeki bilgiler ışığında parçalanmış aile çocuğu boşanma sonrası ailesiyle olan ilişkilerinde daha iyi iken kimi çocuklar isteklerini yerine getirmeleri hususunda iki tarafın ilgisini fırsata çevirdiği görülmektedir.

Çalışma grubundaki annelere “Boşandıktan sonra “eski eşinizle ve çocuklarınızla daha iyi geçiniyorum” diyebilir misiniz?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %70’i (n=14) sadece çocuklarla iyiyiz koduyla cevap vererek boşandığı eşi hariç sadece çocuklarla ilişkisinin daha iyi olduğunu; %30’u (n=6) ise hem eski eşi hem de çocuklarıyla daha iyi geçindiğini ifade etmiştir.

K2: Sadece çocuklarla daha iyi geçiniyorum.

K3: Eşimin bana yaklaşımı değişti. Çocuklarımla daha huzurlu yatıyoruz artık.

K4: Eşimle değil de çocuklarla iyiyim.

K5: Çocuklarımla aynı değişen bir şey olmadı ama eski eşimle hala geçinemeyiz.

K6: Çocuğumla bir şey değişmedi iyiyiz ama eski eşimle görüşmüyoruz.

K7: Çocuklarla iyiyim, eski eşimle zaten görüşmeyiz.

K8: Çocuklarımla evet, eski eşimle hayır.

K9: Çocuklarla daha iyi geçiniyorum. Daha fazla vakit ayırıyorum onlara.

K10: Çocuğumla daha iyi geçiniyorum. Çünkü artık eskisi gibi beni sürekli olarak huzursuz eden bir durum yok. O nedenle bu çocuğa da yansıyor tabi.

K11: Çocuklarla evet ama eşimle hayır, yüzünü görmek bile istemiyorum.

K12: Evet, tabi. Çünkü aynı evde değiliz artık.

K13: Evet. Sadece çocuklarım için görüşüyorum o yüzden daha iyiyiz.

K14: Eşimle iletişimi kestim zaten, çocuklarımla daha iyiyim.

K15: Eski eşimle zaten görüşmüyoruz. Çocuklarla zaten iyiyiz.

K18: Çocuğumla daha iyi geçiniyoruz. Olumsuz olaylar azaldı çünkü.

K19: Ben çocuklarımla her zaman iyi geçinirim.

K20: Çocuğumla bir şey değişmedi. Eski eşimle zaten görüşmüyorum.

Yaptığımız çalışma ve katılımcı annelerin cevapları incelendiğinde çocuklarıyla olan bağlarının aynı yahut daha da kuvvetlendiği ifade edilirken eski eşleriyle ilişkilerinin ve iletişimlerinin koptuğu belirtilmiştir.

Boşanma gibi yıkıcı bir süreci çocuklara belli etmeden geçirmeye çalışan anneler için en zoru çocuklarına böyle bir süreçte yeterli ilgi ve sevgi verebilmektir. Aynı durum babalar

içinde geçerliiyken babalar bu durumdan bir hayli uzak yaşamakta ve çocuğa karşı yoğun ilgi genellikle anneden geçmektedir. Boşanma sonrası anneler, babanın yokluğuna, boşanma krizine şahit olan, ebeveynler arasında kalan çocuğuna bu durumu hafif atlatmak adına tüm gücüyle maddi manevi destek vermektedir. Eşiyle yollarını ayıran kadınlar ise en büyük manevi desteği çocuklarıyla ilgilenerek bulmaktadır (Kitson ve Raschke, 1981). Boşanan kadınların bu süreçte çocuklarıyla ilişkilerinin pekiştiği düşünülebilir ancak eski eşleriyle aralarına hem somut hem de soyut bir uzaklık girdiği söylenebilir (Umberson vd., 2005).

4.1.2.3. İkinci alt tema (2c. Ebeveynler ve aileye ne olacağı konusunda endişe):

Çalışma grubundaki çocuklara “Ailenize ne olacağı konusunda endişelerin var mı? Varsa bahsetmek ister misin?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %70’i (n=14) endişem yok koduyla cevap vererek ebeveynleri ve ailesi ile ilgili herhangi bir endişeye sahip olmadığını; %30’u (n=6) ise endişem var koduyla cevap vererek ebeveynleri ve ailesi ile ilgili bir endişeye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

K4: *Annem kendimi atarım diyor ya annemin ölmesinden korkuyorum. O olmayınca hiçbir şey yapamam. Yarı ölmüş sayılırım ben de.*

K5: *Aileme ne olacağı konusunda endişem tabi var. Yine rüya gibi bu da. Birisi beni dövecek gibi gözümü kapatınca, öyle hissediyorum. Herhalde sanal gerçeklikten oluyor.*

K7: *Aileme bir şey olacak korkum yok.*

K11: *Annemin tek başına çalışması yeterli olmuyor, üzülüyorum.*

K12: *Annemin ve babamın sağlığına dair korkularım var.*

K13: *Yalnız kalmaktan korkuyorum. Anneme bir şey olmasından korkuyorum.*

K15: *Bir daha bir araya gelemeyeceklerini düşünüyorum. Bu konu beni üzüyor.*

K19: *Hayır, korkum yok. Annem yanımda olsun gerisi fark etmez, önemli değil.*

Boşanma sonrası hayatında birden pek çok değişiklikle başetmek durumunda kalan ve bu duruma alışmakta güçlük çeken çocuklar içlerinde birçok duyguyu ve korkuyu yaşamaktadır. Çocukların yaşı küçük de olsa, ebeveyn sonraki hayatına ilişkin endişelerini gizlemeye de çalışsa ortamdaki huzursuzluk, sorun ve kaygı tüm aile bireyleri tarafından hissedilebilir. Küçük yaştaki çocuklar da evdeki pek çok sorunu hissetmektedir. Ebeveynlerden birinin evden ayrılması sonucunda boşanmadan sonra

meydana gelecek olumsuzlukları bilemeyen çocukta, korku ve kaygı oluşabilir. Babaların ailenin ihtiyaçlarını sağlayan, zorluklar ve sorunlarla baş eden, aileyi tehditlere karşı koruyan rolü göz önüne alınacak olursa, babanın evden gidişi, çocuğun zihninde babanın kaybı olarak algılanabilir (Cowan vd., 2007). Babanın kaybı ise, varoluş açısından son derece kritik olan güvenli aile ortamının kaybı olarak yorumlanabilir. Çoğu evlilikte, ailenin maddi gelirinin büyük bir kısmı baba tarafından sağlanmaktadır. Boşanma sonrasında babanın sağladığı maddi desteğin azalması, hatta çoğu zaman tamamen ortadan kalkmasıyla birlikte, annenin gelirinde büyük bir azalma görülmektedir. Bu durumda çocuğun bakımını da üstlenmiş olan anne, duygusal sorunların yanı sıra ciddi maddi sorunlarla da yüz yüze kalmaktadır (Öngider, 2016).

Çalışma grubundaki annelere “Ailenize ne olacağı konusunda endişeleriniz var mı? Varsa bahsetmek ister misiniz?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %60’ı (n=12) var koduyla cevap vererek boşandıktan sonra bazı konularda endişeye sahip olduğunu; %40’ı (n=8) ise herhangi bir endişeye sahip olmadığını ifade etmiştir.

K1: *Birlikte yaşadığım anne ve babamın vurma huyu var çocuklara karşı. Sürekli şikâyetle bulunuyorum ama gidecek başka yerim de yok. Anlaşamıyoruz. Bir kere kadın sığınma evine gittik, o da olmadı.*

K3: *Hayatıma biri girerse eski eşim rahatsız eder mi, çocuklarımla bu kişi anlaşabilir mi, yeniden aynı şeyleri yaşar mıyım, çocuklarımı tek başıma geçindirebilir miyim diye korkuyorum.*

K4: *Bana bir şey olursa bu çocuklar ne yapar korkum var. Anneanne, teyzeleri bakar ama başlarında ben olmadan olmaz.*

K5: *Tabi korkularım var. 2 tane erkek çocuğum var. Onların sorumluluğu var. Bir baba gibi onlar üzerinde disiplinle otorite kurabilir miyim bilmiyorum. Büyük oğlum baba da yani biri orada biri burada. Kaygılarım oluyor, olmuyor değil.*

K6: *Endişelerim yok.*

K7: *Rahatsızlıklarım var, bunlardan dolayı bana bir şey olursa çocuklarım ortada kalırsa diye korkuyorum.*

K8: *Çocuklardan biri babada biri annede olduğu için iki çocuktan biri anne ve babasına karşı daha hasret kalıyor. Anne ve baba sevgisini yeteri kadar alabilirler mi bu konuda endişeliyim.*

K9: İki küçük çocuğum var ve tüm sorumlulukları benim üzerimde. Yanlış yöne saparlar mı iyi yetiştirebilir miyim korkusu var.

K11: Evet. Çocuklarımın geleceği konusunda korkuyorum. Hayat mücadelesi içinde onlara iyi bir yaşam sunabilir miyim bilmiyorum.

K12: Endişelerim tabi var. Sağlığımı kaybetmekten korkuyorum. Kronik rahatsızlıklarım var. Sağlığım sıkıntıya düşerse aileme bakamam diye korkuyorum.

K14: Endişelerim yok. Çocuğumun bu süreci atlatacağını umuyorum.

K15: Çocuklarımın geleceği hakkında korkularım var. Nafaka ödemiyor. Geçinmekte zorluk çekiyoruz.

K16: Var zaman zaman oluyor tabi ki de. Küçük kızımın özel öğrenme güçlüğü var. Her annenin duyduğu 'bana bir şey olursa çocuklarım ne yapar' kaygısı var. Artık bu dönem çocukları teknoloji çocukları yani kişisel bakımlarından ziyade gençlik dönemlerinde onları öngöremediğim tehlikelerden koruyabilir miyim ya da yetersiz olur muyum, anlayışlı bir ebeveyn olabilir miyim gibi endişelerim var. Maddi – manevi onlara yetememek gibi kaygılarım var.

K19: Beni yaratan Rabbim her zaman bana doğru yolu gösterir. Herhangi bir endişem yok.

K20: Hayır yok. Başıma kötü bir şey gelir endişesi taşımıyorum. Gelirse den her şey Allah'tan. Zorluklarla baş etmeyi öğrendik. Psikolojik olarak daha sağlamım artık.

Boşanma süreci aile bireylerinin hepsine etki ederken, genellikle çocuğun kaldığı ebeveyn ve sorumlulukların ciddi olanını yüklenen anne olmaktadır. Çocuğun kendisinde olmasından memnun olsa da sorumluluğun getirdiği yükleri tek başına sırtlanmak durumunda kalmaktadır. Boşanma sonrası babanın da rollerini üstlenerek annelik yaparken bu konuda başarılı olma ve yeterli gelme, iş ve maddi sıkıntılar, manevi olarak hem ailesine hem çocuklarına hem de kendisine iyi gelebilmek, eski eşi tarafından rahatsız edilme, yeniden evlenme, toplum tarafından kabul görülme, sağlık problemleri ve sağlık problemleri nedeniyle yaşamını yitirme, yaşamını yitirme sonrası çocuklarının ortada kalması gibi pek çok endişe ile yaşamaktadır. Lieberman ve diğer araştırmacılar (1999), parçalanmış ailelerden gelen yetişkinlerin ebeveynlik görevlerini yerine getirirken zorlandıklarını, aynı şekilde çocuklar ile olan ilişkilerini doyurucu bulmadıklarını belirtmektedirler.

4.1.2.4. İkinci alt tema (2d. Ailenin diğer üyeleri ile birlikte bir şeyler yapma):

Çalışma grubundaki çocuklara “Büyükbaban, büyükannen ve ailenin diğer üyeleri seninle birlikte bir şeyler yaparlar mı” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %95’i (n=19) yaparız koduyla cevap vererek ailenin diğer üyeleri ile birlikte vakit geçirdiklerini; %5’i (n=1) ise yapmayız koduyla cevap vererek ailenin diğer üyeleri ile birlikte vakit geçirmediğini belirtmişlerdir.

K1: *Nenemle vakit geçiriyoruz ama dedemle değil.*

K2: *Babaannemle yaparız.*

K3: *Evet, yaparız ama yaşlılar işte, her zaman bize ayak uyduramazlar*

K4: *Yani, anneannem ve dedem arada gelir. Anneannem mesela bana bir şeyler örmeyi çok sever. O geldiğinde sürekli üstümde olur.*

K5: *En çok abimle yaparız. Bir de babamla.*

K6: *Büyükannemle bir şeyler yaparız, beni gezdirirler. Parka gideriz birlikte.*

K7: *Evet, beraber oyun oynarız. Bazen beni gezmeğe götürürler. İzmir’e dayımın yanına gideriz.*

K8: *Dedemle sürekli oyun oynarız.*

K9: *Babam beni aldığı anda babaannem ve dedemle gölete gideriz hep beraber.*

K10: *Aram iyidir ananem ve babaannemlerle. Dedelerim vefat etti yoklar.*

K11: *Dedem benimle çok oyun oynar.*

K18: *Evet hepsiyle bir şeyler yaparız, babaannem hariç. Ona da 2-3 ayda bir giderim.*

K19: *Bazen.*

K20: *Anneannem, dedem, teyzem, dayım hepsiyle sürekli bir şeyler yaparız. Özellikle teyzemle. O beni parka, sinemaya her yere götürür. Okuldan alır arabayla gezdirir.*

Pek çok araştırmada çocuğun boşanma sonrasında, psikolojik uyum, sosyal ilişkiler, akademik başarı, gibi birçok alanda sorunlar yaşayabildiği bildirilmektedir (Amato ve Gilbreth 1999; Havermans, 2014; Isaacs, 2002; Sun ve Li 2002; Wang ve Amato 2000; Wolchik vd., 2000). Sosyal kabul ve eski hayatındaki insanlarla ilişkilerine devam etmesi çocuğun yeni yaşamına geçişte destekleyici bir görev görmektedir (Martin, 2006). Yaptığımız çalışmada çocukların %95’i (n=19) aile/akraba/ arkadaş/ komşu ve

çevrelerindeki bireylerle aktivite ve etkinliklerde bulunduklarını ifade etmişlerdir. Bu oran anne ve çocuğun kendilerini çevreden izole etmedikleri ve yaşamlarına kaldığı yerden devam ettiğini, sosyal destek mekanizmalarının olduğunu gösterir. Anneanne, babaanne, dede, dayı, hala, teyze, komşu, arkadaş gibi pek çok kişi ile vakit geçirdiği, onlardan destek gördüğü ancak en büyük desteğin anne ve babasından beklediği bilinmektedir (Butler vd., 2002, Elam vd., 2016).

Çalışma grubundaki annelere “Kendi aileniz/akrabalarınız/arkadaş/komşu çevrenizdekilerle birlikte bir şeyler yapar mısınız?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %85’i (n=17) yaparız koduyla cevap vererek boşandıktan sonra da aile/akraba/arkadaş/komşu ve çevrelerindekiyle birlikte vakit geçirip bir şeyler yaptıklarını; %15’i (n=3) ise yapmayız koduyla cevap vererek yakınlarıyla herhangi bir aktivite de bulunmadığını ifade etmiştir.

K1: Hayır yapmam, ben insan içine karışmam.

K5: Evet, yaparım. Hiç yalnız kalmam beni hiç boş bırakmazlar. Gece gündüz arayıp sorarlar.

K6: Evet, arkadaşlarımla bir şeyler yaparım.

K10: Yaparız çok fazla aktifiz bu konuda, kızım

K11: İnsan içine karışmam.

K12: Evet etkinlikleri severim.

K14: Evet ailemle yaparız.

K17: Evet, gezeriz, konuşuruz, bir şeyler yaparız ara ara. Öncelik çocuklarım. Tek ilgilenen ebeveynleri benim o nedenle onları ihmal etmeden yaparız.

K18: Evet, tatile bile gideriz.

K19: Evet, yaparız ama tatil günlerinde sadece. Çünkü yoğun çalışıyorum.

K20: Evet, işimden vakit kaldığı takdirde sürekli bir etkinlik yaparım. Çok aktifimdir.

Boşanma sonrası yeni bir hayata alışmaya çalışan anne – baba ve çocuklar için zorlu günler beklemektedir. Her yeni durum ve her değişiklik insan hayatında bir krizi başlatabilir. Bu krize ayak uydurmak kişilerin içinde bulunan güç ve çevrelerindeki sosyal destek mekanizmalarıyla yakından ilişkilidir. Boşanmış bireyler toplumdan izole oldukları gibi yaşamlarına olduğu gibi devam da etmektedirler (Madden-Derdich ve

Leonard, 2000). Yaptığımız çalışmada zorlu yaşam şartları ve çocuk sorumluluğuyla birlikte hayatını sürdüren katılımcı annelere sosyal çevresiyle ve ailesiyle aktivitelere katılıp bir şeyler yapıp yapmadığı sorulduğunda %85'i (n=17) bir şeyler yaptığını dile getirmiştir. Ancak geri kalan 3 katılımcı ise insanlarla iletişim kurmaktan kaçındığını ve kimseyle bir şeyler yapmadığını ifade etmiştir. Bazı ebeveynler evin yiyecek gibi temel ihtiyaçlarını alma mücadelesi verirken bazı ailelerde annenin maddi bir sıkıntısı olmayıp sosyal aktivitelerde yer alabilme, toplum içine karışabilme olanakları bulunabilir. Nitekim yaptığımız çalışmada STK'lardan yardım alan bir katılımcı bulunurken, maddi açıdan yüksek gelire ve ferah bir yaşama sahip olan katılımcılar da bulunmaktadır. Boşanma sonucunda taraflar, sadece ortak yaşamlarını değil, aynı zamanda, evlenmeyle birleştirdikleri ekonomik güçlerini de sona erdirerek, yeniden düzenlemek zorunda kalırlar (Öngider, 2013). Tüm bilgiler ışığında annelerin boşanma sonrası sosyal çevreleri ile aktivite ve etkinliklerde bulunmasını, yaşamlarını kolaylaştırıcı ve mutlu edici bir etken olarak görebiliriz.

4.1.2.5. İkinci alt tema (2e. Boşanma sonrası sosyal çevreyle çatışma):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen ile baban ayrıldıktan sonra kendini arkadaşlarına sık sık kızarken bulduğun oldu mu?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %55'i (n=11) çatışmıyorum koduyla cevap vererek sosyal çevresiyle bir çatışma yaşamadığını; %45'i (n=9) ise çatışıyorum koduyla cevap vererek sosyal çevresiyle çatışmalar yaşadığını ifade etmiştir.

K1: *Boşanma sonrasında herkesle gayet güzel anlaşıyoruz.*

K2: *Annemlerle iyi geçiniyorum ama sadece arkadaşlarımla kötü geçiniyorum.*

K4: *Nadiren kavga ettiğim olur*

K7: *Arkadaşlarıma kızdığım, bazen kavga ettiğimiz oluyor.*

K14: *Evet, sık sık sinirleniyorum.*

K16: *Evet, oyun oynarken kızıyorum bazen onlara.*

K20: *Ben hep sinirlenirim. Annem bana kızar bu yüzden.*

Boşanma sonucunda çocuklar okulda daha fazla güçlük çekmekte; daha fazla davranış problemi yaşamakta; daha fazla olumsuz benlik kavramı yaşamakta; akranlarıyla daha fazla problem yaşamakta ve ebeveynleri ile geçinmekte daha fazla zorlanmaktadırlar

(Crescimbeni, 2017; Elam vd., 2016; Firush ve Sales, 2006; Jalovaara, 2012; Mercer, 2004; Neff ve Beretvas, 2013). Birçok araştırmadaki bu genel bulguya rağmen, bu bulguların önemli farklılıkları vardır. Ebeveynler arasındaki öfke yoğunluğu ve düşmanca tavırlar, çocuk tarafından sevilmemeye olarak algılanır. Çocuklar, çoğu zaman ev içindeki kavgaların sebebini kendinde arar ve suçluluk duyarlar. Doğduğu andan itibaren ebeveynlerini yanında gören çocuk, mevcut düzenin aynı şekilde devam etmesini bekler. Anne ve babasını ayrı görmek çocukta duygusal yaralanmalara, sinirlilik ve suçluluğa sebep olur (Oğurtan, 2011). Çocuk pozitif ve negatif duyguların nasıl ve nerede kullanılacağını evde anne babasından görerek öğrenir. Sevgi, sabırlı olma, acıma ve merhamet gibi duygular nasihatlerle anlatılacak nitelikler değildir. Çocuk bu hisleri süreç içinde ailede görerek geliştirir. Çocuk ebeveynlerinden yalnızca tatlı dil, güler yüz görerek büyümeyebilir. Öfke, kırgınlık gibi insani özellikleri de yuva içinde görerek, onların nasıl dizginlenebileceğini de öncelikle anne babasından öğrenmesi gerekir. Saldırganlığını kontrol edemeyen bir baba ya da öfke saçan bir anne, çocuğuna ölçülü olmayı öğretmez (Ömeroğlu, 1996). Düzenli ve aile içi uyumun olduğu bir ailede çocuk, suçluluk olgusuna karşı ideal bir sigortaya sahip demektir. Bunun zıddına boşanma gibi nedenlerle toplumsal işlevini yitiren aile, çocuklarına karşı sorumluluk bilincini de kaybeder. Çocukların niçin suç işlediği araştırıldığında, hiçbir toplumsal koşulun suçlulukta bozuk aile düzeni kadar etkili olmadığı tespit edilmiştir (Hökelekli, 2011).

Anne ve babanın ayrılması bunun devamındaki boşanmayı takip eden süreçte, ailede bir düzensizlik ve stres ortamı oluşur. Bu süreçte çocuklar sık sık ters hareketler ve saldırgan davranışları içeren çeşitli davranış problemleri sergilerler. Bu durum da çocuklarda depresyona neden olabilir ve sağlıklı gelişimlerini engelleyebilir. Sonuçta çocukların aile ilişkileri, okul ve akademik başarıları, arkadaşlarıyla ilişkileri ve sosyal çevresindeki kimliğini olumsuz etkiler. Bu sebeple boşanmış aile çocuklarının IQ testlerinde önemli derecede düşük puanlar tespit edilmiştir (Gibbons, 1986). Başarıdaki bu düşüklüğün nedeni, ailelerin boşanma sürecinde yaşadıkları çatışmaları çözemediklerinden, çocuklarına zayıf sosyal beceriler öğretmeleridir. Problemlerin çözümünde çocuklarına örnek olamayan anne babalar, çocuklarına çatışmalarla nasıl baş edeceğini öğretmezler (Bing, Nelson & Wesolowski, 2009).

Hopper (2001), çocuğun boşanma sonrası çevresiyle çatışma yaşamasının yeni yaşam şartları altında doğal olduğunu belirtmektedir. Bilinçli bir anne baba çocuğunun duygusal

travmalar yaşamaması için aile içi şiddet, ebeveyn çatışması gibi olumsuz aile yaşantılarını çocuğun bulunduğu ortamda yaşamamalıdır (Walczak ve Burns, 2004). Ayrılma veya boşanma kararına genellikle yıllarca süren acı ve evliliğin yürümesi için verilen mücadeleden sonra varılır. Ebeveynler, evliliklerini yürütmek için bir şekilde başarısız olduklarını kabul etmek zorunda kalsalar da bu onların ebeveyn olarak başarısız oldukları anlamına gelmemektedir. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, bir ayrılık veya boşanma sonrasında da devam eder ve çocuğun iyiliği ve ruh sağlığı için kilit bir ilişkidir. Çocuklar, kendilerini seven insanlarla çevrili olduklarında en iyi şekilde gelişirler (Yalçın, 2010). Boşanma ve ayrılık çocuklar için stresli olsa da, onları seven insanlarla çevrili olduklarında bununla başa çıkabilir ve sağlıklı ve üretken bir yaşam sürmeye devam edebilirler. Çocuklar, ayrılık veya boşanma kadar büyük bir aile değişikliğiyle başa çıkmak için güçlü ilişkilere ihtiyaç duyarlar. Bu, çocukların hem ebeveynleri hem de geniş aileleri ile ilişkilerini sürdürmeleri gerektiği anlamına gelir. Bir ilişkiyi kesmenin daha iyi olabileceği tek zaman, çocuk ve yetişkin arasında devam eden bir istismar olduğu zamandır. Ancak bu karar, aile danışmanı gibi eğitilmiş bir profesyonelin yardımıyla alınmalıdır. (Schwartz, 1993).

Çalışma grubundaki annelere “Boşandıktan sonra kendinizi birilerine (çocuğa, esnafa,) sık sık kızarken bulduğunuz oldu mu?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %60’ı (n=12) hayır yaşamadım koduyla cevap vererek boşandıktan sonra da sosyal çevresiyle herhangi bir çatışma yaşamadığını; %40’ı (n=8) ise evet yaşadım koduyla cevap vererek sosyal çevresi ile zaman zaman bir çatışma içerisinde bulunduğunu ifade etmiştir.

K6: Hayır, tam tersi olgun ve ılımlı bir insan oldum. Sokaktaki bir çöpçüyle, herhangi bir işçiyle bile oturup dertleşip konuşabilirim. Daha insancıl birisi oldum. Eski eşimin hareketlerini ve bana yaşattıklarını bile hoşgörüyle karşılayabiliyorum artık. ‘O daha iyi şekilde davranmayı bilseydi yapardı, onun bildiği öğrendiği bu kadarmış’ şeklinde düşünüyorum.

K7: Hayır, hiç öyle bir şey olmadı kimseye kızmamaya çalışırım

K9: Çok nadiren sinirlendiğim olur. Ama insan bazen dolup taşıyor, farkında olmadan sağa sola çatabiliyor.

K14: Hayır, boşanmak beni kötü etkilemedi.

K17: Evet Bir dönem, kızgınlıklarım genelde kendime kendimle çatışıyorum.

K19: Genelde sinirlenmem, sakinim. Ama sinirlenirsem de benden korkarlar. Hak edene hak ettiği gibi davranırım.

Boşanma stresini yaşamış bireyler özellikle anneler taşıdığı yükler nedeniyle boşanma sonrası çevresine karşı saldırgan ve çatışmaya meyilli bir tutum sergileyebilir. Öfke, ihanete uğramışlık duygusu ve haksızlığa uğrama hissi ile ilişkili olabilir. Öfkenin arkasında gelecek, finans, anlayışlı başka bir çift bulma konusunda birçok korku ve belirsizlik vardır. Boşanan anne veya baba ilişki memnuniyetsizliği veya belirsizliği, yaşamsal gerilimler, duygusal boşalmalar yaşayabilir (McShall ve Johnson, 2015). Danışman veya arabulucu rolleri; boşanmış bireyin öfkesini nötralize etmesine yardımcı olmayı kapsamalıdır ve öfkenin enerjisini yapıcı görevlere yönlendirmek, bireyin karar verme yeteneklerini geliştirmek, kısa ve uzun vadeli problem çözme becerileri kazandırmak ve gerçeklik duygularını hissettirmeye yönelik sorular sormayı kapsamalıdır (Meeus, Oosterwege & Vollebergh, 2002). Anneyi olumsuz ve sinirlilik hali beklediği gibi bu süreci psikolojik yardım hizmeti ve sosyal destek olarak duygularını dizginleyip doğru yönlendirmeyi de öğrenebilir. Bu çalışmada annelerin çoğunluğu boşanmadan sonra çevrelerine karşı çatışmacı bir tutum sergilemediğini ifade etmiştir. Azınlık olarak kendini çatışma içinde bulanlar olsa da bu durumun geçici olduğunu belirtmişlerdir.

4.1.2.6. İkinci alt tema (2f. Ebeveynlerin tekrar bir araya gelmelerini isteme):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annenle babanın tekrar bir araya gelmelerini ister misin?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %50’si (n=10) istemiyorum koduyla cevap vererek anne ve babalarının tekrar bir araya gelmelerini istemediklerini; %40’ı (n=8) ise istiyorum koduyla cevap vererek ebeveynlerinin tekrar bir araya gelmelerini istediğini; %10’u ise bu konuda kararsızlık yaşadığını ifade etmiştir.

K1: Hayır, Allah korusun.

K2: Babaannemle biz iyiyiz yaa.

K3: Bazen annemle babam yeniden evlensin istiyorum.

K4: Asla annemle babam bir araya gelmesin, aslaa

K5: Hayır, asla annemle babam bir daha evlenmesin

K6: Kavga ediyorlar sürekli. Rahatsız oluyorum.

K8: Tabi ki de isterim.

K10: *Kendi tercihleri, anlaşabilseler güzel olur tabi.*

K13: *İsterim ama kavga oluyor.*

K15: *Evet isterim ama anlaşabilirler mi bilmiyorum.*

K16: *Evet isterim. (Büyük bir istek ve gülmeyele)*

K17: *Anlaşacaklarsa bir araya gelebilirler tabi ki.*

K18: *Hayır, annemle babam birleşmesinler, zaten ayrılmalarını ben de istedim.*

K19: *Hayır, babam bize zarar veriyor. Hayatımda onu istemiyorum.*

K20: *Yani ben burada annemle mutluyum. Oraya gitmek istemiyorum.*

Ebeveynleri boşanmış çocukların ortak yanlarından biri de bir gün anne-babalarının tekrar barışma ümididir. Boşanma olayının üzerinden seneler geçse, hatta anne babanın her ikisi de yeniden evlense çocukların (hangi yaşta olurlarsa olsunlar) ebeveynlerini bir arada görme, yeniden evlenmelerini arzu etme durumları sürekli bir şekilde değişmeden devam etmektedir. Ebeveynler çocuklara, bir araya gelme ihtimallerinin kesin bir şekilde olmadığını belirtmek ve zaman zaman bu konuda hatırlatmalar yapmalıdırlar. Çocuklarla birlikte özel günlerde bir araya gelmeleri gibi durumlar onların bu ümitlerini besleyebilir ve yanlış düşünceler içerisine girerek ilerde hayal kırıklığı yaşamalarına sebep olabilir (Türkaslan, 2007). Yaptığımız çalışmada çocukların %40'ı ebeveynlerinin bir araya gelmelerini isterken %10'u da bu konuda kararsızlığını belirtmiştir. Bu konu çocuklar için çok önemli iken ebeveynlerin dikkat etmeleri gereken önemli bir konu olmalıdır.

Çalışma grubundaki annelere “Eski eşinizle tekrar bir araya gelmek ister misiniz?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %95'i (n=19) hayır koduyla cevap vererek boşandığı eşiyle tekrar bir araya gelmek istemediğini; %5'i (n=1) ise evet ama ailesini istemiyorum diyerek eski eşiyle bir araya gelme düşüncesini ifade etmiştir.

K1: *Yok, hayır. Eski eşimle her şey bitti artık.*

K3: *İstemem asla eski eşimle bir araya gelmeyi.*

K4: *Allah yazdıysa bozsun.*

K6: *Öyle bir düşüncem yok. Geçenlerde ortak bir yerde karşılaşmak durumunda kaldık, hiç konuşmadık. Doğru bir karar aldığımı tekrar anladım.*

K8: *Kesinlikle hayır, biten bir ilişki neden başlasın ki.*

K13: *Onunla evet ama ailesiyle hayır.*

K14: *Tekrar bir araya gelmek istemiyorum. Böyle çok daha mutluyum.*

K18: *Hayır, eski eşimle bir araya gelmek istemem. Kesinlikle hayır.*

K19: *Hayır. Ne dünyada ne ahirette Allah göstermesin. Adını dahi duymak istemiyorum.*

K20: *Asla, Rabbim korusun.*

Boşanan çiftlerin boşanma nedenlerine sevgi ve saygı eksikliği, değersizlik, psikolojik şiddet, fiziksel şiddet, ebeveynlik görevlerini yerine getirmeme, eşlik görevlerini yerine getirmeme, sadakatsizlik, bakıldığında maddi ve manevi geçimsizlik, alkolizm, madde kullanımı, kumar bağımlılığı gibi pek çok neden görülmektedir (Halpern-Meeke ve Turney, 2016). Aldatma, evlilik birliğini temelinden sarsan önemli bir boşanma nedenidir. Affedip tekrar deneyenler olduğu gibi kadınlar tarafından geri dönüşü olmayan hata olarak değerlendirilir. Yaptığımız çalışma göz önüne alındığında ise katılımcı annelerin boşanma nedenlerinde en sık gördüğümüz sebep sadakatsizlik yani aldatmadır. Çalışmamıza katılan kadınlara, “Eski eşinizle tekrar bir araya gelmek ister misiniz?” sorusu yöneltildiğinde, %95’i eski eşine geri dönmek istemediğini şiddetli bir üslupla, kelimelerin altını çizilerek ifade edilmiştir. Çalışmaya katılan kadınların çoğu yeni hayatında eski eşleri olmadığı için mutlu ve eski eşlerinden kurtuldukları için kendilerini şanslı bulmaktadırlar.

4.1.3. Üçüncü Ana Tema (Anne – Çocuk İletişimi):

4.1.3.1. Üçüncü alt tema (3a. Boşanma sonrası eskisine göre daha çok eleştirilme):

Çalışma grubundaki çocuklara “Ayrıldıklarından beri annen ve babanla görüşürken seni eskisine göre daha çok eleştirirler mi?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %65’i (n=13) hayır eleştirmez koduyla cevap vererek ebeveynlerinden eleştiri almadığını; %30’u (n=6) evet eleştirir koduyla cevap vererek ebeveynleri tarafından eleştiriler aldığını; %5’i (n=1) ise annesinin eleştirmediğini ancak babasının eleştirdiğini ifade etmiştir.

K2: *Annem beni eleştirmez ama güzel konuşuruz.*

K3: *Hayır annem ve babam beni eleştirmezler. Annemle hep iyi konuşuruz.*

K4: *Annem beni eskiden daha usluydun diye eleştirir. Annemle arkadaşça konuşuruz bahsederim çoğu şeyimden.*

K6: *Ailemdelikler beni eleştirmezler. Annemle de abla kardeş gibi konuşuyoruz.*

K8: *Evet, annem bana karşı çok tatlı konuşur.*

K12: *Evet eleştirdikleri olur. Annemle arkadaşça konuşuruz.*

K13: *Hayır eleştirmezler. Annemle arkadaşça konuşuruz.*

K15: *Annem eleştirmez de babam eleştirirdi.*

K17: *Beni eleştirirler ama çok azıcık derslerim konusunda sadece.*

K18: *Annem eleştirir ama bence bu doğal bir şey.*

K20: *Annem bana hep söylenir, yapma, etme, oyuncaklarını topla, ödevlerini yap diye ama be onu kızdırırım. Canım yapmak istemez.*

Boşanma süreci geçirmiş çocuklar kırgınlık, öfke, umutsuzluk, suçluluk gibi duygular hissederek, duygusal olarak daha narin bir hale gelirler. Daha kolay öfkelenip daha kolay kırılırlar. Gerçek hislerini olduğu gibi anlatmakta zorlanabilirler. Aynı zor dönemden geçen ebeveynlerden anneye yük daha fazla binmekte ve ister istemez çocuğunun üzerindeki baskıyı arttırabilir, sıkabilir, kolay öfkelenip eleştirebilir (Hökelekli, 2011). Yaptığımız çalışmada çocukların %65'i annelerinden eleştiri almadığını ifade ederken %30'u ise annesi tarafından eleştirildiğini belirtmiştir. Anneler tarafından eleştiri almayan çocuk sayısı, alanlara oranla daha fazladır. Bunun yanında bir katılımcı çocuktan ise "annem eleştirmez ama babam eleştirir" yanıtı alınmıştır. Çocukların belirttiği eleştiri nedenleri incelendiğinde ders çalışmak, ödev yapmak, oyun oynama süreleri ve odalarını toplama gibi nedenler görülmektedir.

Çalışma grubundaki annelere "Boşandığınızdan beri çocuğunuz sizi eleştirir mi? Örneğin çocuğunuzla sık sık yumuşak ve arkadaşça konuşur musunuz?" sorusu yöneltildiğinde, annelerin %60'ı (n=12) hayır eleştirmez koduyla cevap vererek çocuklarından eleştiri almadığını; %25'i (n=5) bazen koduyla cevap vererek çocuklarından bazen eleştiriler aldığını; %15'i (n=3) ise eleştirir koduyla çocukları tarafından eleştirilmediğini ifade etmiştir.

K1: *Bazen şikâyetçi oluyor. Sen bana bakmıyorsun ben babama gideceğim diye, kızıyor. Bazen konuşuruz.*

K2: *Çocuğum beni eleştirmez, arkadaşça konuşuruz.*

K3: *Çocuğum beni eleştirmez, Bazen işin stresi oluyor. Evde hafta sonu kalıyorum biraz tersleniyor gibi oluyorum, ikisi birden odalarına çekiliyorlar.*

K4: Yok hiç öyle eleştirmedim. Yapmaz. Nadiren arkadaşça konuşuruz.

K5: Çok yoğun değil ama ara sırada eleştirir. Olmuyor diyemem. Arkadaşça konuşuruz. Ben daha önce çalışmıyordum. Boşandıktan sonra çalışmaya başladım. En çok da benim çalışma konumu eleştiriyorlar. Bu sürece alışmaları zor oldu.

K6: Yok öyle sürekli eleştirmedim ve hep arkadaşça konuşuruz biz oğlumla.

K7: Hayır çocuğum beni hep eleştirmedim. Ama babasıyla ayrılmanızı konusunda biraz sitemkâr.

K10: Kızım beni sürekli eleştirmedim, arkadaştan bile öteyiz biz kızım.

K14: Eleştirmedim, ama istemediği bir şeyde tavır koyar.

K18: Bazen eleştiriyor. Hatta oğlum boşanmakta geç kaldığım için çok eleştirir.

K19: Oğlum benim kankim, beni arada eleştirir ama.

Aynı soru annelere sorulduğunda annelerde 3 ayrı kodda cevaplar alınmıştır. Annelerin %60'ı çocukları tarafından eleştirilmediğini ifade etmiştir, %25'i ise bazen; %15'i ise eleştirir koduyla cevap vererek çocuklarından eleştiri alabildiğini açıklamışlardır. Anneler pek çok çeşitli sebeplerden eleştiri aldığını görüşmeler içeriğinde ifade etmişlerdir. Kendisine bakmadığı için, babasıyla ayrıldığı için, derslerine ve okuluna karıştığı için, kendine ait özel alanları toplaması konusunda baskıcı olduğu ve arkadaşlarıyla görüşmesi gibi konularda anneler çocuklarından eleştiriler almaktadırlar.

4.1.3.2. Üçüncü alt tema (3b. Boşanma sonrası ebeveynler ile olumlu iletişim):

Çalışma grubundaki çocuklara “Ayrıldıklarından beri onlarla daha iyi mi yoksa daha kötü mü geçiniyorsun? Örneğin anne ve babanın kavgalarından usandım dediğin olur mu?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %75'i (n=15) daha iyi koduyla cevap vererek ebeveynleriyle ilişkisinin daha iyiye gittiğini; %25'i (n=5) ise normal koduyla cevap vererek ebeveynleriyle ilişkisinin normal olduğunu ifade etmiştir.

K1: Ayrıldıklarından buyana daha iyi geçiniyorum. Annemle babam boşandığında ben küçükmüşüm o yüzden her şeyi hatırlıyorum.

K3: Boşandıktan sonra daha iyi geçiniyoruz. Babamla annem çok kavga ederlerdi.

K4: Boşandıktan sonra annemle daha iyi geçiniyoruz.

K6: Evet boşanan annemle ve babamla daha iyi geçiniyoruz.

K7: Daha iyi geçiniyoruz.

K10: Daha iyi geçiniyoruz çünkü evde kavgalar daha az oluyor.

K13: Ayrıldıklarından beri daha iyi geçiniyoruz.

K17: Onlar kavga ederken yeter artık bıktım diye bağıryordum. Hatta kavga edecekseniz ben kaçıp gideceğim diyordum.

Görüşmelerin içeriği incelendiğinde evlilik birliği içerisinde anne ve babalarının çatışmalarına şahit olan çocuklar, ebeveynlerinin boşanmasını, ayrı yaşamalarını olgun bir düşünce ile karşılayabildiği görülmektedir. Hatta ayrı yaşayan ebeveynlerin bu şekilde mutlu olduğunu gören çocuklar anne ve babalarının tekrar bir araya gelmelerini dahi istememektedir. Buna ek olarak annesinin hayatında başka biri babasının hayatında başka birinin varlığını bilen ve mutluluklarına şahit olan küçük ama olgun ruhlu çocuklar dahi katılımcılar arasında bulunmaktadır (Hökelekli, 2011; Madden-Derdich ve Leonard, 2000). Çocuklar için huzurlu bir ev ortamı önemlidir. Huzursuz ve çatışmalı bir ortamda yaşamak istemeyen çocuklar, ebeveynlerinin boşanmasından sonra onlarla ve ailesiyle daha iyi geçindiğine dair söylemlerde bulunmuşlardır. Aynı sorular annelere sorulduğunda da aile içi ilişkilerin daha iyi olduğu desteklenmiştir.

Çalışma grubundaki annelere “Boşandığınızdan beri çocuğunuzla daha iyi mi yoksa daha kötü mü geçiniyorsunuz? Örneğin bu çocuktan usandım dediğiniz olur mu?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %85’i (n=17) daha iyi koduyla cevap vererek çocuklarıyla olan ilişkisinin boşanmadan sonra daha iyi olduğunu; %10’u (n=2) aynı koduyla cevap vererek çocuklarıyla olan iletişimde değişiklik yaşamadığını; %5’i (n=1) ise kötü geçiniyoruz koduyla cevap vererek çocuklarıyla olan ilişkisinde sorunlar yaşadığını ifade etmiştir.

K1: Kötü geçiniyoruz biz. İkimiz anlaşılamayız ama usandım dediğim olmadı.

K2: Daha iyi geçiniyoruz ya, kafam rahat olduğu için daha iyi vakit geçiriyorum.

K3: Daha iyi geçiniyoruz şu anda.

K7: Aynı, bir değişiklik yok.

K8: Daha iyi geçiniyoruz. Çünkü çocuğuma daha çok vakit ayırıyordum. Önceden haliyle eski eşime de vakit ayırıyordum.

K9: Daha iyi geçiniyoruz. Hayır, çocuklarım benim her şeyim asla öyle bir şey demem.

K10: Daha iyi geçiniyoruz.

K12: *Hayır, Niye yaptım o zaman bu çocuğu.*

K19: *İnsan evladından hiç usanır mı? Onlar benim yaşama sebebim, hayat sevincim, mutluluğum.*

Ailedeki bozulma, günlük rutinleri ve çalışma programlarını değiştirir ve tek ebeveynli ailelerde yaşayan yetişkinler ve çocuklara ek talepler getirir (Stanley, Markman & Whitton, 2002). Çoğu çocuk ekstra ev ve çocuk bakımı sorumlulukları üstlenmek zorundadır ve mali koşullar bazılarının yarı zamanlı çalışmasını gerektirir. Bu yükler, tek ebeveynli hanelerdeki çocuklar arasında daha fazla devamsızlık, geç kalma ve okuldan kaçma ile sonuçlanmaktadır (Jenkins, 2000). Bozulan ailelerdeki çocuklar saldırganlık, dikkat dağınıklığı, bağımlılık, kaygı ve geri çekilme gibi sorunlar (Howard ve Medway, 2004), okul yönetimiyle ilgili sorunları ve öğretmenlerin eleştirilerine maruz kalan sıkıntılar yaşamaktadırlar (Thurner, 1983). Furstenberg ve Nord (1985), farklı aile türlerinde ebeveyn-çocuk etkileşim modellerini incelemişlerdir ve sosyal ve eğlence etkinliklerinde birlikte geçirilen zaman açısından çok az farklılık bulmuşlardır ancak yeniden yapılandırılmış ve tek ebeveynli ailelerde yerleşik anne babaların, anne baba-çocuk etkileşimi açısından farklı olduğunu bulmuşlardır. Bozulmamış ailelerdeki ebeveynlerden ev ödevlerine yardım etme olasılığı çok daha düşüktür. Özetle, çeşitli kişisel, aile ve okul süreçleri, boşanmış çocuklar arasında akademik performansa zarar verir. Boşanan anneler ve çocukları evdeki çatışma ortamının sona ermesinden ve pek çok sebepten kaynaklı ev halkı ve ailesiyle ilişkilerinin daha da iyi olduğunu belirtmişlerdir.

4.1.3.3. Üçüncü alt tema (3c. Aile bireylerinin birbirlerinin sorunlarını anlayabilmesi):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annen ve baban senin sorunlarını anlayabiliyor mu? Örneğin üzüldüğünü, alındığını anlayabilirler mi?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %75’i (n=15) anlar koduyla cevap vererek ebeveynlerinin kendi sorunlarını anlayabildiğini; %25’i (n=5) ise annem anlar ama babam anlamaz koduyla cevap vererek ebeveynlerinden sadece annelerinin sorunlarını anlayabildiğini ifade etmiştir.

K1: *Annem anlayabiliyor ama babam anlayamaz zaten görüşmüyoruz.*

K4: *Evet annem çoğunlukla beni anlıyor. Birazını ya da anlamaya çalışıyor. Babam hiç anlamaz.*

K6: *Evet ikisi de beni anlar.*

K7: *Anlarlar. Ben üzüldüğümde annem ne oldu sana diye sorar hemen.*

K8: *Annem anlar ama babamı bilmiyorum.*

K10: *Annem ve babam beni anlarlar zaten benim yüzümden her şey anlaşılır.*

K13: *Annem anlar beraber yaşıyoruz. Babam bazen beraber olunca.*

K18: *İkisi de sezgileri düşük insanlar, zor anlarlar.*

K19: *Annem bana karşı çok ilgilidir. Her şeyi hemen anlar. Gözünden bir şey kaçmaz yani.*

Annenin varlığı ve işlevi çocuğun hayatında içinde yaşanan dünyanın yorumlanması ve toplumun temsil edilmesinde ilk örnektir. Çocuğun etrafındaki nesne ve olaylarla kurduğu ilişki annesi ile ilişkisine göre biçimlenmektedir. Çocuk annesinin gözetimi altında etrafını keşfetmekte, nasıl hareket edeceğini gözlemektedir. Bu şekilde ilk bilgilerini taklit ederek ve özdeşim yoluyla edinir. Anne çocuğunu okşayarak, severek, besleyerek ve oynayarak kurduğu diyalogla çocuğun doyumunu sağlar, aralarındaki köprüyü pekiştirir (Yavuzer, 2003). Çocuk hangi yaşta olursa olsun bir sorunla karşılaştığı zaman yol gösterecek, destekleyecek bir yetişkin arar. Kendisinin sorunlarını anlayacak, bunu konuşabileceği bir yakını olsun ister. Bu, genel olarak çocuğun örnek aldığı, hayranlık duyduğu bir bireydir. Yaklaşık ilköğretim çağına kadar kız ve erkek çocuğun gözündeki ideal insan annesidir ve onunla özdeşim kurma eğilimi vardır (Ömeroğlu, 1996). Anne – çocuk ilişkisinin sağlıklı olması, doğumun ilk günlerinden itibaren aralarında gelişmeye başlayan güvenli bağlanma ve daha sonraki dönemlerde yaşanacak sağlıklı kopmayla ilgili olmaktadır. Anne bir çocuğun hayatında başından beri yer alan bir figür olduğundan kurulan bağın da sıkı ve güçlü olması, çocuğun psiko-sosyal gelişimi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında anneyle kurulan sağlıklı ilişki ebeveyn – çocuk arasında büyük bir bağ oluşturur, birbirlerini anlama ve hissedebilme potansiyelleri artar.

Babaların yaşadığı bağlanmanın çocuğun hayatına yansımaları ilgi ve sevgisini gösterebilmesi sayesinde gerçekleşmektedir. Çocuğuna zaman ayırabilen babaların çocukları onları rol model alabilmekte ve sağlıklı iletişim kurma olasılıkları artabilmektedir (Gander ve Gardiner, 2001).

Anne ve babaların çocuğunu anlama aralarındaki ilişkinin kuvveti doğduğu andan itibaren başlamaktadır. Ancak boşanma gibi çocuğun anne yahut babasından ayrılma

durumu gerçekleşmektedir. Toplumumuzda çocuklar genelde annede kalmakta ve evden giden ebeveyn baba olmaktadır. Bu süreçteki krizi beraber atlatan anne ve çocuk birbirlerine daha sıkı sıkı bağlanırken; baba fiziksel olarak evden uzaklaşırken duygusal olarak da anneden ayrıldığı gibi çocuğundan da ayrıldığı gözlemlenmektedir.

Yaptığımız çalışma ve literatürdeki bu bilgiler ışığında değerlendirdiğimizde çocukların sorunlarını anneler anlayabilmekte ancak babalar bu konuda annelere göre biraz daha geride kalmaktadır.

Çalışma grubundaki annelere “Çocuğunuzun sizi anlayabildiğini düşünüyor musunuz? Üzüldüğünüzü, alındığınızı anlayabilirler mi?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %90’ı (n=18) anlar koduyla cevap vererek çocuklarının kendi sorunlarını anlayabildiğini; %10’u (n=2) ise anlamaz koduyla cevap vererek çocuklarının kendi sorunlarını anlayamadığını ifade etmiştir.

K1: Beni anlayabildiğini pek düşünmüyorum ama kızdığımı anlar.

K2: Evet, çocuğum benim duygularımı anlıyor.

K4: Evet, anlar. Destek olur zaten.

K7: Anlıyor gibi ama ben genelde saklarım üzüntümü kızgınlığımı.

K8: Üzüldüğümü anlayabiliyor ama alındığımı anlayacak yaşta değil henüz.

K9: Saklamaya çalışırım ama bazen anlıyor.

K10: Evet kesinlikle anlar. Çok akıllıdır beni iyi tanıyor.

K11: Şimdilik anlayabiliyor.

K12: Tabi ki de anlıyor. Her zaman duygularımı anlatırım ben ona.

K13: Kızım benim üzüldüğümü sevindiğimi hemen anlar, anlamaz mı hiç.

K14: Evet zaman zaman anlar. Ama bazen de anlamaz.

K19: Anlar, evet. Annelerine hiç kıyamazlar, ben de onlara.

K20: Evet kesinlikle anlar. Hemen yanıma gelir, sen bir şeye mi üzüldün der. Üzüldüğüm şeyi söyleyince de bana teselli verir. Kafama takmayayım diye o şeyi bana yumuşakça davranır, benim seveceğim mutlu olacağım şeyleri yapar. Kafamı dağıtayım diye oyun oynayalım gel geçer der. Çok merhametli oluyor benim üzüldüğümü anlayınca. Kızdığımda da tabi anlıyor ve kaçacak delik arıyor.

Davies ve Cummings'e (1994) göre boşanma çocuklarda bir sadakat çatışması yaratır ve bu da onların her iki ebeveynle aynı anda iyi ilişkiler kurmasını zorlaştırır. Bu, bir ebeveynle olan ilişkinin bozulmasına yol açarken, aynı zamanda diğer ebeveynle olan ilişki de düzelir. Çocuk ile sağlam bağlar kuran anneler boşanma dönemiyle de zor zamanları beraber yaşayıp anne- çocuk olarak birbirlerini daha da yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Kitson ve Raschke (1981) araştırmalarında, boşanma sürecinde ve sonrasında çocuk tarafından başarılı bir şekilde üstesinden gelinmediği takdirde, boşanma sürecinin etkilerinin yetişkinlikte bile devam edebileceği vurgulanmıştır. Stevenson ve Wolfers'ın (2007) yaptıkları çalışmada çocukların %25'inin boşanma sonrası duygusal sorunlar yaşadığı ve yetişkinlik döneminde bu oranın %20'ye düştüğü saptanmıştır. Bu oranda bir miktar azalma olsa da beliren yetişkinlerde yaşanan duygusal sorunların halen önemli düzeyde olduğu söylenebilir. Amato ve Keith (1991) tarafından boşanmanın uzun vadeli etkileri üzerine yapılan bir meta-analiz çalışmasında, ebeveynleri boşanmış yetişkinlerin refahının, ebeveynleri boşanmamış yetişkinlere göre daha kötü olduğu bulunmuştur. Ayrıca, boşanmanın en büyük etkisinin yetişkinlerin psikolojik uyumu, tutumları, davranışları ve akademik başarıları üzerinde olduğu bulunmuştur. Kuru (2018), 10-14 yaşlarındaki çocukların ebeveynlerinin boşanmasının depresyon düzeylerini artırdığını bildirmiştir. Yaptığımız çalışmada da anneler çocuklarının kendilerini büyük oranda anlayabildiğini, üzüldükleri, alındıkları bir durum olduğunda bunun farkında olabildiklerini ifade etmişlerdir.

4.1.3.4. Üçüncü alt tema (3d. Yakın olmak ve sarılmak konusunda rahat olma):

Çalışma grubundaki çocuklara “Annene yakın olmak ve birbirinize sarılmak konusunda rahat davranır mısınız?” sorusu yöneltildiğinde, çocukların %95'i (n=19) rahatım koduyla cevap vererek annelerine sarılma konusunda rahat davrandıklarını; %5'i (n=1) ise rahat değilim koduyla cevap vererek annesine sarılma konusunda rahat olmadığını ifade etmiştir.

K1: *Evet, sarılırım.*

K2: *Rahatım. Anneme sık sık sarılırım*

K4: *Pek sarılmayı sevmem ben ama arada sırada ben uyuduğumda annem sarılır, okşar, yanağımı öper öyle gider. Annem ilgilidir bana karşı.*

K6: *Rahat davranırız hatta beraber uyuruz.*

K9: Rahatız. Sürekli birbirimizi öperiz.

K11: annem de ben de rahat davranırız.

K16: Evet. Annemi öperim, sarılırım.

K19: Evet, her gece sarılma saatimiz var. O benim canım rahatça sarılırız.

K20: Evet, ben anneme sülük gibi yapışıyorum. Sürekli öperim.

Babalar ve anneler arasında karşılaştırmalar yapsalar da boşanma sonrasında çocuklarda ebeveynlerine sarılma, sevildiklerini duyma gereksinimi vardır (Sucu, 2007). Boşanmanın sonuçlarını analiz ederken en az üç ilişki söz konusudur: çocuk ile anne, çocuk ile baba arasında ve baba ile anne arasında. Her ilişkinin kalitesi ve işleyişi, kısmen üçlüdeki diğer ilişkilerin kalitesine ve işleyişine bağlı görünmektedir (Grundy, 2005). Erken çocukluk döneminden itibaren çocuklara duygu ifadelerini kullanmanın önemi konusunda farkındalık geliştirilmelidir. Özellikle başetme sorunlarının yaşanmasının sık görüldüğü boşanma sonrasında duyguların sözcüklerle ifade edilmesi ve taktıl uyarıların yoğun olduğu sarılmalar, çocukların baş etme becerilerini artırabilir.

Çalışma grubundaki annelere “Çocuğunuza yakın olmak, her konuyu konuşmak, sebepsiz sarılmak konusunda rahat davranır mısınız?” sorusu yöneltildiğinde, annelerin %95’i (n=19) rahatım koduyla cevap vererek çocuklarına yakın olma ve sarılma konusunda rahat olduğunu; %5’i (n=1) ise rahat değilim cevap vererek çocuğuna karşı bu konularda rahat olmadığını ifade etmiştir.

K1: Çocuğumla her konuyu konuşma konusunda rahat davranmam, çünkü ben kendi sevgimi pek göstermem.

K3: Evet. Hiçbir şeyimizi sıkılmadan hep konuşuruz. Evlilik teklifi geldi, büyük kızım ‘ay anne anneannemler duymasın’ der.

K8: Evet, neden rahat davranmayayım ki. Çocuğuma sevgimi hissettirim ve gösteririm.

K14: Birbirimizle konuşurken rahatız. Üzgün olduğumu gördüğümde gider konuşur, öperim. Böyleyiz yani.

K15: Sarılırım ama kendini öptürmeyi sevmez. O yüzden çok yapmam.

K18: Rahatız. Her şeyi de rahatlıkla konuşuruz. Sarılırız.

K19: Şu hayatın bana verdiği en güzel iki hediye iki oğlumdur. Varlıklarına her daim şükrederim. Biri sağ kanadım biri sol kanadım. Rabbim hayırlı uzun ömür versin, imtihan

etmesin inşallah. İki evladım yanımda olsun dağları delirim. Zorluklar, tersliler vız gelir tırs gider. Üçümüz birimiz, birimiz üçümüz için. Onlara sarılınca ne derdim kalır ne de yorgunluğum. Onları güzelce yetiştirmek topluma yararlı insan olarak desteklemekten başka derdim yok.

K20: *Tabi, rahatıdır. Bazen sarılmayı ve sevmeyi, öpmeyi abartıyoruz bile diyebilirim. Birbirimizi öpücük yağmuruna tutarız. Çok sevgi doluyuzdur.*

Boşanma sürecinde anne-babadan birinden uzaklaşmak çocukta doğal olarak endişe ve kaygıya yol açacak ve bu durumdaki çocuk, bu kaybı muhtemelen evde kendisiyle birlikte olan ebeveyne daha fazla sarılarak, onunla eskisine göre daha bağımlı bir ilişki kurarak gidermeye çalışacaktır (Öngider, 2013). Çocuklar kaygı ve endişe durumunda bunu kendisine yakın gördüğü ebeveyni ile azaltmak ister. Yanında evde kalan ebeveyni anne olunca da teması daha da artmaktadır (O'Connor ve Zeanah, 2005).

Boşanmanın babalar ve yetişkin çocuklar arasındaki ilişkiler üzerinde uzun vadeli olumsuz etkileri olduğuna dair tutarlı kanıtlar mevcuttur. Daha az sıklıkta belirtilmesine rağmen, boşanmanın annelerle ilişkiler üzerinde olumsuz etkileri de vardır (Davey, Eggebeen & Savla, 2007).

Boşanma, çocuklarda ve ergenlerde ruh sağlığı sorunları riskini artırabilir. Yaş, cinsiyet ve kültürden bağımsız olarak, boşanmış ebeveynlerin çocukları artan psikolojik sorunlar yaşarlar. Boşanmanın ardından çocuklarda uyum bozukluğunu tetiklenebilir. Araştırmalar, boşanmış ebeveynlerden gelen çocuklarda depresyon ve kaygı oranlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur (Nesrin, 2007; Ohlsson-Wijk, 2011; Poortman ve Lyngstad, 2007). Boşanmış ailelerden gelen çocuklar, iki ebeveynli ailelerden gelen çocuklara göre davranış bozuklukları, suçluluk ve dürtüsel davranış gibi daha fazla dışsallaştırma sorunları yaşayabilirler. Artan davranış sorunlarına ek olarak, çocuklar boşandıktan sonra akranlarıyla daha fazla çatışma yaşayabilir. Boşanmış ailelerin çocukları her zaman akademik olarak iyi performans göstermezler. Bununla birlikte, 2019'da yayınlanan bir araştırma, boşanmış ailelerden gelen çocukların, boşanma beklenmedik bir durumda okulla ilgili sorun yaşama eğilimindeyken, boşanmanın muhtemel olduğu ailelerden gelen çocukların aynı sonucu vermediğini öne sürmüştür (Yaşa ve Yıldırım, 2019). Ebeveynler, çocukların boşanmaya nasıl uyum sağladığı konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Çalışma grubundaki anne ve çocuklara “birbirinize yakın olmak, her konuyu konuşmak, sebepsiz yere sarılmak konusunda rahat

davranır mısınız?” sorusu yöneltildiğinde hem anneler de hem çocuklar da büyük oranda “rahatız, sarılırız, arkadaşla gibiyiz” yanıtı alınmıştır. Bu sonuçlar ışığında anne ve çocuklar bu stresli dönemde birbirlerinin stres ve kaygı giderici, sevgi ihtiyaçlarını karşıladıkları bir ev ortamı oluşturdıkları yorumu yapılabilir.

4.2. Araştırmanın Sınırlıkları

Araştırma; Manisa’nın Akhisar ilçesindeki 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve resmi olarak boşanmış anneleri sınırlıdır.

Araştırmaya katılacak çocukların okulu nedeniyle görüşme saatlerinde çoğunlukla değişiklikler yaşanmıştır. Aynı zamanda boşanmış olan annelerin çalışan kadınlar olması nedeniyle genel olarak görüşme saatleri akşam yahut iş çıkışına ayarlanmıştır. Bu nedenle görüşme saatleri konusunda ortak uygun bir saatin ayarlanmasında zorluklar çekilmiştir.

Araştırmanın hassas bir konu olması ve katılımcı olarak çocuklara da yer verilmesi nedeniyle anneler tarafından çalışmaya katılımda ikna etmekte oldukça zorlanılmıştır. Anneler gerek kendi gerek çocuklarının babası nedeniyle çalışmaya katılmak istememişlerdir. Çalışmanın amacı anlatılırken dahi çekinceleri olan anneleri çalışma konusundaki endişelerini gidermek için hem telefon görüşmesinde hem de yüz yüze görüşmelerde fazlasıyla açıklama yapmak durumunda kalınmıştır.

Covid – 19 şartları nedeniyle çalışmaya katılmayı kabul eden anneler virüs kapmaları nedeniyle pek çok kez görüşme tarihlerini ertelenmişlerdir. Dolayısıyla görüşmeler kimi zamanda online olarak gerçekleşmiştir.

Çocuklarla yapılan görüşmelerde kimisi anne ve babasının barışmasını dilediğini dile getirmekte zorlanıp kimi zamanda bu isteğini susarak, cevap vermeyerek geçiştirmiştir. Buna neden olarak görüşme esnasında annelerinden çekinmeleri olarak düşünülmektedir.

Aynı zamanda annelere yöneltilen eski eş ile tekrar barışma sorularına “hayır” cevabı genel olarak çocuklarından çekinerek cevap verilmiştir. Kimi anne ise bu tarz sorulara kaşlarını kaldırarak yanıt vermiştir.

4.3. Sonuç

Yapılan çalışmadaki görüşmelerle 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşleri nitel bir çalışma yaparak gözlemlenmiştir. Boşanma her yaş grubu çocuk için yıkıcı bir durum iken orta çocukluk

dönemine tekabül eden 7-12 yaş grubu çocuklar için de kritik, karmaşık bir süreçtir. Süreçten en çok etkilenenler, anne-baba ve çocuklardır. Aile birliği yapısının, duygusal ve ruhsal açıdan ayrılmasına neden olan boşanma ailedeki tüm bireyler için özellikle çocuklar için karmaşık olan yeni bir durumun başlangıcıdır.

Çalışmada boşanmanın 7-12 yaş grubundaki çocuklara etkileri “Boşanmanın Etkileri” adlı alt temayla incelenmiştir. Bu alt tema ise 6 basamakta incelemeye alınmıştır.

1. *Ebeveynlerin ayrılmasından memnun olma*: Çatışmalı bir evliliğe, ebeveynlerinin bu süreçteki mutsuzluğuna şahit olan çocuklar anne ve babalarının ayrılmasına karşı çıkmamakla birlikte tekrar barışmalarını da istememektedir. Yaptığımız çalışmada anne ve babasının bir araya gelmesini hala ümit eden çocukların yanı sıra bu durumu olgunlukla karşılayan yetişkin çocuklar görülmektedir. Erken yaşta anne ve babasının çatışmalarının arasında hüznün yaşamış çocuklar anne ve babalarının ayrı yaşamalarından memnuniyetlerini dile getirmişlerdir.
2. *Ebeveynler ile boşanma sonrası iyi geçinme*: Ebeveynlerle boşanma sonrası iyi iletişim kuran çocukların oranı iletişim kuramayanlara oranla fazladır. Başka bir deyişle anne ve babalarının çatışmalarının kesilmesi çocuklarda hem anne hem de babayla daha pozitif bir ilişkiyi beraberinde getirdiği söylenebilir.
3. *Ebeveynler ve aileye ne olacağı konusunda endişe*: Sıkıntılı bir süreçten geçen çocuğa ebeveynler yeteri kadarıyla özen gösterip bu karmaşık döneme ait endişelerini giderebilirse çocukta kaygı ve endişeler azalmaktadır. Yaptığımız çalışmada görüşmeye katılan ebeveynleri boşanmış çocukların ailesine ve ebeveynleri hakkında endişelere sahip olanlar, endişem yok diyen çocuklara oranla daha azdır. Buradan hareketle bu çalışmaya katılmış annelerin veya çalışmaya katılmamış diğer ebeveyn babaların çocukların endişesini azaltacak şekilde çocuklarıyla ilgilendikleri söylenebilir. Ancak bunların yanı sıra 6 çocuğun önemsiz sayılmayacak nitelikteki açıklamalarıyla da ciddi endişelere sahip olduğu gözlemlenmiştir.
4. *Ailenin diğer üyeleriyle aktiviteler yapma*: Boşanan annenin ve çocuğun kolaylıkla kabul görüldüğü ve aile bireyleriyle eski ilişkilerine devam etmekte oldukları, çocukların ise her iki ebeveyninin ailesiyle görüşüp vakit geçirdiği görülmüştür. Boşanma süreci kimi toplum ve kültürler için utanç verici olarak kabul edilmektedir. Boşanan kadınlara ayıplanan gözlerle, çocuklara ise acınan

gözlerle bakılmaktadır. Yaptığımız çalışmada Manisa bölgesinin kültüründe bu durum diğer kültürlere göre ayıp karşılanmadığı görülmektedir

5. *Boşanma sonrası sosyal çevreyle çatışma:* Çalışmada boşanma sürecinden geçmiş katılımcı çocukların sosyal çevresiyle bir çatışma yaşayıp yaşamadığı tespit edilmek istenmiş ve sonuç olarak çocukların yarısından fazlası çatışma yaşamadığını belirtmiştir. Literatürdeki bilgiler ışığında bu çalışmada boşanma sürecinden geçmiş katılımcı çocukların sosyal çevresiyle bir çatışma yaşayıp yaşamadığı tespit edilmek istenmiş ve sonuç olarak çocukların yarısından fazlası çatışma yaşamadığını belirtmiştir. Ancak görüşmelerin içeriğine ve aile danışmanının mesleki görüşlerine göre çatışma yaşamadığını belirten çocukların yaş gruplarının görüşmelere katılan diğer çocuklara göre küçük olduğu dikkat çekmektedir. Kimisinin sorulan sorunun manasını tam anlamadan cevapladığı veya yaşadığı durumu gerçekçi bir şekilde değerlendirme yetisinin eksik olduğu düşünülmektedir.
6. *Ebeveynlerinin tekrar bir araya gelmelerini isteme:* Yaptığımız çalışmada çocukların ebeveynlerinin barışmasını isteyenler ile istemeyenlerin oranı eşittir. Ebeveynlerinin barışmasını isteyen çocukların yaşı istemeyen çocukların yaşına göre çok daha küçük olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde yaşı büyük olan çocukların aile içi çatışmalara şahitliği nedeniyle ve ebeveynlerin ayrı iken daha mutlu ve huzurlu bir ortamın farkında olması sebebiyle ebeveynlerinin barışmalarından yana olmadığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü olan “Güvenli bağlanmanın ebeveyn çocuk ilişkilerindeki rolü” konusu bu bölümde yorumlanmıştır. Araştırmanın 2. bölümünü oluşturan “Güvenli Bağlanma” adlı alt tema 5 alt basamakta incelenmiştir.

1. *Yakından ilgilenme:* Boşanma sonrası çocukların ebeveynleri tarafından yakın ilgiye maruz kalıp kalmadıkları ve bu durumdan hoşnut olup olmadıkları sorulmuş ve %40’ının tamamen annenin müdahil olmasından memnun olmadığı; %30’unun ise annelerinin aşırı müdahaleci olmasından “bazen” memnun olduklarını ama “bazen” hoşnut olmadıklarını ifade etmektedirler. Annelerin baba rolünü de yüklenerek çocuğa karşı ilgi göstermede aşırıya kaçabildiği görülmüştür. Anne ve çocuk ilişkisinde annenin bu tutumu çocuğu disiplinsizliğe ve duygusal olarak onay ihtiyacı almadan bireysel hareket edememeye, yetişkin bir birey olma

yolunda olgun davranışlara ket vurabileceği düşünülmektedir. Ebeveynlerin tutarsız davranışları, çocukları kaçınan bağlanma, korkulu kaçınmalı bağlanma, kaygılı bağlanma veya duygusal bağlanma gibi farklı bağlanma tarzlarını oluşturabileceği düşünülmektedir. Boşanmış ailelerde yaşanan aşırı koruyucu tutumların ve tutarsız davranışların, çocuklarda saplantılı bağlanma oluşturabileceği düşünülmektedir.

2. *Sevildiğini hissetme*: Çocuklara sorulan sevildiğini hissetmeye dair soruya verilen cevaplar güvenli bağlanma açısından değerlendirildiğinde; çocuklar anneleri ile güvenli bağlanmayı kurduğu hatta boşanma durumunun anneye olan bağlarını kuvvetlendiği gözlemlenmiştir. Çocukların büyük oranı sevildiğini hissettiğini dile getirirken az bir kısmı ise anneleri tarafından bu duyguyu hissettikleri ancak babaları tarafından sevildiğinden emin olmadıklarını gösteren ifadeler kullanılmıştır. Görüşmelerin içeriğine bakıldığında ise bunun nedeni olarak babanın evden gitmesi ve ebeveynlik rollerini yerine getirmek konusunda isteksizlikleri ve yerine getirmemeleri olarak görülmüştür. Primer bakım veren anne ile bağlanma sorunu yaşamayan çocukların babaları ile aynı bağı kuramadıkları düşünülmektedir.
3. *Taraf tutma*: Yapılan çalışmada çocukların ebeveynlerden birinin tarafını tutmak zorunda olmayı hissedip hissetmediği aynı zamanda da annesinin kendisine olan duygularında değişiklik olup olmadığı sorulmuştur. Çocukların taraf tutmak zorunda hissetmeyenlerin oranı, taraf tutanlara oranına göre yüksek çıkmıştır. Katılımcı çocukların büyük çoğunluğunun annelerinin davranışlarında değişiklik hissetmedikleri, duygularında bir tutarsızlık olmadığını ifade edilmiştir. Çocuklar tarafından verilen cevaplar ile saplantılı bağlanma stiline sahip özellikler arasında herhangi bir benzerlik bulunamamıştır. Buna neden olarak çalışma grubundaki yaşı büyük olanlar çocukların, küçük yaşta aile çatışmalarına şahit olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çocukların taraf tutma davranışı ölçülürken aynı zamanda annelerinin kendisine karşı duygu değişimi sorularak saplantılı bağlanma ile benzerlik bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Annelerinin duygu ve davranışlarında zaman zaman değişiklik ve güvensizlik hissedilmesi bu konuda kaygıya düşmesi saplantılı/kaygılı bağlanma stiline sahip özelliklerdir. Katılımcı çocukların %95'i (n=19) annelerinin davranışlarında

değişiklik hissetmediklerini, duygularında bir tutarsızlık olmadığını ifade etmişlerdir. Çocuklar tarafından verilen cevaplar ile saplantılı bağlanma stiline sahip özellikler arasında herhangi bir benzerlik bulunamamıştır.

4. *Boşanma sonrası sosyal çevreyle ilişkilerde değişme:* Yaptığımız çalışmada çocukların çoğu çevreyle olan ilişkilerinde büyük bir değişme yaşanmadığını, aynı kaldığını ifade ederken azınlıkta kalan bir kısım çocuk ise ilişkilerinde kavga ve çatışmaların arttığını belirtmiştir. Boşanma sonrası katılımcı çocuklara annesi tarafından sevilme ve terk edilme korkusu yaşayıp yaşamadıkları da görüşmeler içerisinde sorulmuştur. Çocukların büyük çoğunluğu annelerinin kendisini sevdiğini ve terk etmesinden korkmadığını ifade etmiştir.
5. *Aile ile ilgili üzüntülü bir durum:* Yapılan çalışma da çocukların neredeyse yarısı bir sıkıntı yaşamadıklarını, içine kapanmadıklarını, ailesiyle veya primer bakım verenleriyle bu durumu paylaştıklarını ifade etmişlerdir. Kaçınan bağlanan bireylerin ise sıkıntı durumu halinde yardım istemekten kaçtıkları, içine kapanıp duygularını ifade etmekten uzak durduğu belirtilerini yaşamaktadırlar. Çalışmaya katılan bir kısım çocuk ise bu belirtiler ile uyumlu cevaplar vermişlerdir.

Çalışmamızın 2. Bölümünde yer alan “anne-çocuk iletişimi” ne dair sorulan sorular ve çıktılar aşağıdaki gibi sonuçlanmıştır.

1. *Boşanma sonrası eskisine göre daha çok eleştirilme:* Yaptığımız çalışmada çocukların yarısından fazlası annelerinden eleştiri almadığını ifade ederken azınlıkta kalan bir kısım çocuk ise annesi tarafından eleştirildiğini belirtmiştir. Anneler tarafından eleştiri almayan çocuk sayısı, alanlara oranla daha fazladır.
2. *Boşanma sonrası ebeveynler ile olumlu iletişim:* Yaptığımız çalışmada görüşmelerin içeriği incelendiğinde evlilik birliği içerisinde anne ve babalarının çatışmalarına şahit olan çocuklar, ebeveynlerinin boşanmasını, ayrı yaşamalarını olgun bir düşünce ile karşılayabildiği görülmektedir. Çocukların ebeveynleriyle iletişimini saptamak amacıyla sorulan sorulara katılımcıların büyük oranı daha iyi geçindiğini ifade ederken diğer yandan ise azınlık kısmı ilişkilerini normal olarak tanımlayarak ifade etmiştir.
3. *Aile bireylerinin birbirlerinin sorunlarını anlayabilmesi:* Yaptığımız çalışmada çocukların sorunlarını annelerin anlayabildiği ancak babaların bu konuda annelere göre biraz daha geride kaldığı görülmüştür. Babaların geride kalma nedenleri

evden fiziksel olarak ayrılması ile birlikte duygusal bir ayrılığın gerçekleşmesinden kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Babaların geride kalma nedenleri evden fiziksel olarak ayrılması ile birlikte duygusal bir ayrılığın gerçekleşmesinden kaynaklandığı gözlemlenmiştir.

4. *Yakın olmak ve sarılmak konusunda rahat davranma:* Çalışma grubundaki anne ve çocuklara “birbirinize yakın olmak, her konuyu konuşmak, sebepsiz yere sarılmak konusunda rahat davranır mısınız?” sorusu yöneltildiğinde hem anneler de hem çocuklar da büyük oranda “rahatız, sarılırız, arkadaşta gibiyiz” yanıtı alınmıştır. Bu nedenle çocuk kaygılarıyla başa çıkabilmek adına ebeveynleriyle temas halinde olarak kaygıyı azaltma eğilimi içerisinde olduğu düşünülmektedir.

4.3.1. Öneriler;

4.3.1.1. Ailelere öneriler:

- Boşanma sonrası ebeveynler arasında artık ortak hayata dair bir paylaşım kalmamıştır. Ancak tek ortak paydaları olan çocuklar hususunda uzlaşmaya varmalılar.
- Boşanma süreci çocuklar için olumsuz etkilerle dolu iken çocuğun iyilik hali göz önünde bulundurarak sağlıklı bir gelişim çatışmalardan uzak durmalılar.
- Çocuklar boşanmadan kendilerini sorumlu tutup suçluluk ve başarısız hissedebilirler. Kendilerini cezalandırılmış gibi düşünebilirler. Anne ve babasının ayrılması kendisinin de bir gün terk edileceğine dair düşüncelere sevk edebilir. Artık sevilmeceğini düşünebilir. Bu sebeple çocuğun çeşitli duygu ve endişelerini ifade etmeleri için uygun ortam hazırlayarak rahatlatılmasına yardımcı olunmalıdır.
- Çocuğun yeni yaşamına dair “nerede, kiminle yaşayacağı; okul değiştirip değiştirmeyeceği, diğer ebeveynini görüp göremeyeceği; kardeşlerinden ayrılıp ayrılmayacağı, tatil, bayram ve onun için özel sayılabilecek günlerde iki ebeveyni ile beraber olup olamayacağı...” gibi sorular çocuğun yaşına uygun bir şekilde cevaplanmalıdır.
- Çocuklara gelişim düzeylerine uygun olarak, boşanma ve boşanmanın nedenleri açıklanmalıdır. Bu durum açıklanırken ebeveynler beraber olmalıdır. Sebepler açıklanırken sıklıkla “boşanmamız sizin suçunuz değil, sizin yüzünüzden değil” mesajı verilmelidir.

- Ebeveynler boşanma şokunu yaşayan çocuklarından yetişkin gibi olmalarını veya davranmalarını beklememelidirler.
- Çocuklarla gerekli konuşmalar yapılırken maddi ve ekonomik hususlardan bahsedilmemelidir.
- Boşanma nedenleri açıklanırken ebeveynler birbirlerini suçlama ifadeleri kullanmadan konuşma yapmalılar ancak diğer ebeveynin sorumsuz davranışlarını da örtbas etmemelidir.
- Ebeveynler çocuklarını asla aralarına sokmamalı ve taraf olmaları için çocukları yönlendirmekten kaçınmalılar.
- Yeni hayat düzenleri adına ebeveynler ve çocuklar bir arada kurallar koymalı ve bu konuda tutarlı olmalırlar.
- Çocuklara sevildiğini hissettirmek adına çaba harcamalı ve bu süreçte sık sık dile getirmeliler.
- Boşanma sonrası her iki ebeveynin ailesi ve sosyal çevresiyle çocuk görüşmeye devam etmeli, diğer ebeveynler bu konuda sorun çıkarmamalıdır.
- Boşanma nedeniyle hassaslaşan çocukların her zaman olduğu gibi hataları olacaktır. Fakat ebeveynler çocuğun iyilik hali adına eleştirilerinde dikkatli olmalı, eleştirirken çocuğun “kendisini, benliğini, kişiliğini” değil “yaptığı davranış, söylediği sözü” sevmediğini, hoş bulmadığını uygun bir dil ile ifade etmelidir.
- Ebeveynler, çocuklarıyla olan duygusal ve fiziksel teması arttırmalılar.
- Ebeveynler çocuklarına ara ara özellikle çocuk için bir araya gelinen dönemlerde çocuğun umutlanmaması adına “anne- baba olarak bugün yanında olabilmek için yan yanayız, barışmayı düşünmüyoruz, barışmayacağız” mesajını kesin bir dil ile ifade ederek çocuğun hayal kırıklığı yaşamasının önüne geçilmelidir.

4.3.1.2.Uzmanlara öneriler:

- Ailenin maddi durumu ölçüsünde boşanmaya karar veren ebeveynlerin bu süreç ve sonrasında hem kendi ruh sağlığı için hem de çocukların ruh sağlığı için aile danışmanından profesyonel bir yardım almalılar. Maddi durum yeterli olmadığı takdirde Sağlık Bakanlığı’na ve Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığı’na bağlı kurum ve kuruluşlardan ücretsiz ruh sağlığı hizmetleri alabilmektedirler.

KAYNAKLAR

- Ainsworth, M.D. (1991). Attachments and other affectional bonds across the life cycle. In: C.M. Parkes, J. Stevenson-Hinde & P. Marris (eds.), *Attachment across the life cycle*. New York: Routledge.
- Akyüz, E. (1978). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-6
- Allen, J.P., Moore, C.M. & Kuperminc, G. (1998). Attachment and adolescent psychosocial functioning. *Child Development*, 69(5), 1406-1419.
- Allen, E. S., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Markman, H. J., Williams, T., Melton, J., & Clements, M. L. (2008). Premarital precursors of marital infidelity. *Family Process*, 47(2), 243-259.
- Altuntaş, G.E. ve Ziyalar, N. (2018). Ebeveyn yabancılaşıma olgusu- reddedilen ebeveyn olarak baba. *Adli Tıp Bülteni*, 23(1), 25-36.
- Amato, P.R. (1986). Marital conflict, the parent-child relationship and child self-esteem. *Fam Relat*, 35, 403-410
- Amato, P.R., Gilbreth, G.J. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: a metaanalysis. *J Marriage Fam*. 61, 557-573
- Amato, P.R. (2000). Life-span adjustment of children to their parent's divorce. *Child Div*. 4, 143-164
- Amato, P.R., Meyers, C., Emery, R. (2009). Changes in nonresident father contact between 1976 and 2002. *Fam Relat*. 58, 41-53
- Amato, PR. (2010). Research on divorce: Continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72(1), 650-666. Doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x.
- Arabacı, N. (2011). Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracının (ABÇİDA) geliştirilmesi ve anne-baba-çocuk iletişiminin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yayınlanmamış doktora tezi*. Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Aral, N. ve Sağlam, M. (2012). Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklar ile ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*. 1(2), 71-88.
- Arslan E. (2008). *Bağlanma stilleri açısından ergenlerde Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri ve ego kimlik süreçlerinin incelenmesi*. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aydın, O. (2009). Boşanma sürecinde velayet ile ilgili anlaşmazlık yaşayan ebeveynlerin çocuklarına ilişkin düşünceleri ve çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balkan-Kaya, İ. (2009). Bağlanma stillerinin evlilik ilişkisi üzerindeki etkisi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bane, M. J. (2011). Marital disruption and the lives of children. *Journal of Social Issues*, 32, 103–117.
- Banise, R. (2004). Adult attachment and marital satisfaction: Evidence for dyadic configuration effects. *Journal of Social and Personal Relationships*, 21(2), 273-282.
- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (2), 226-244.
- Belsky, J. ve Fearon, R. M. P. (2008). Precursors of attachment security. J. Cassidy ve P. Shaver, (Ed.), *Handbook of attachment theory and research* (2. baskı) içinde (295-316). New York: Guilford Press.
- Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVIII(2), 95-106
- Billick, S. B. ve Perry C.D. (1994). Role of psychiatric evaluator in child custody disputes. New York: Chapman ve Hall.
- Bing, N.M., Nelson, W.M., Wesolowski, K.L. (2009). Comparing the effects of amount of conflict on children's adjustment following parental divorce. *J Divorce Remarriage*, 50, 159-171

- Bogdan, R. C. ve Biklen, S. K. (1992). *Qualitative research for education. An introduction to theory and methods* (2.Basım). Allyn and Bacon
- Bowlby, J. (2012). *Bağlanma* (Çeviren: Tuğrul Veli Soylu) 1. Baskı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bowlby, J. (2014). *Ayrılma* (Çeviren: Müge Günay) 1. Baskı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bratter, J. ve King, R. B. (2008). But will it last? marital instability among interracial and same-race couples, *Family Relations*, 57, 160– 171
- Brennan, K. A., Clark, C. L. & Saver, P. R. (1998). Dimensions of adult attachment: an integrative overview. In J. A. Simpson & S. Rholes (Eds.). *Attachment theory and close relationships* (pp.46-76). New York: Guilford.
- Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775.
- Brown, J., Cohen, P., Johnson, J.G. (1999). Childhood abuse and neglect: specificity of effects on adolescent and young adult depression and suicidality, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 2(38), 1490– 1496
- Buğa, D. (2009). Yakın ilişkilerde istikrar: bağlanma stilleri ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından bir karşılaştırma. Yüksek Lisans Tezi. A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Butler, I., Scanlan, L., Robinson, M., Douglas, G., Murch, M. (2002) Children's involvement in their parents' divorce: implications for practice. *Child Soc*, 16, 89-102
- Butler, I. (2003). *Divorcing Children: Children's Experience of Their Parents' Divorce*. Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için bilimsel araştırma veri analizi el kitabı*. İstanbul. Pegem Yayınları
- Büyükaşahin, A. (2006). Yakın ilişkilerde bağlanım: yatırım modelinin bağlanma stilleri ve bazı ilişkisel değişkenler yönünden incelenmesi. Doktora Tezi. A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

- Can, G. (2010). Anne- yenidoğan bağının önemi. Ekşi A. Ed. Ben hasta değilim- Çocuk sağlığı ve hastalıklarının psikososyal yönü. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi. s. 1-5.
- Carver, C., Scheier, M. (1998). Perspectives on psychology, Cambridge University Press, pp.281-282.
- Cassidy, J., Kirsh, S. J., Scolton, K. L. & Parke, R. D. (1996). Attachment and representations of peer relationships. *Developmental Psychology*. 32(1), 892-904.
- Cookston, J.T., Braver, S.L., Griffin, W.A., De Luse, S.R., Miles, J. (2007). Effects of the dads for life intervention on interparental conflict and coparenting in the two years after divorce. *Fam Process*. 46, 123-137
- Cowan, C.P., Cowan, P.A., Pruett, M.K., Pruett, K. (2007). An approach to preventing coparenting conflict and divorce in low-income families: strengthening couple relationships and fostering fathers' involvement. *Fam Process*. 46, 109-121
- Crescimbeni, J. (2017). Broken homes do affect academic achievement. *Child and Family*, 1965(4), 24-28.
- Çalışır, M. (2009). Yetişkin bağlanma kuramı ve duygulanım düzenleme stratejilerinin depresyonla ilişkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 1, 240-255.
- Çelebi, Y. G. ve Odacı, H. (2018). Bağlanma stilleri, ilişkilere ilişkin bilişsel çarpıtmalar, kişilerarası ilişki tarzlar ve kişilik özelliklerinin evlilik uyumunu yordamadaki rolünün incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 18(1), 1-16.
- Dandurand, C., Bouaziz, A. R. & Lafontaine, M. F. (2013). Attachment and couple satisfaction: The mediating effect of approach and avoidance commitment. *Journal of Relationships Research*, 4,1-11.
- Davey, A., Eggebeen, D. J. & Savla, J. (2007). Parental marital transitions and instrumental assistance between generations: a within-family longitudinal analysis. *Advances in Life Course Research*, 12, 221-242
- Davies, P. T. ve Cummings, E. M. (1994). Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis. *Psychological Bulletin*, 116, 387-411. doi:10.1037/00332909.116.3.387.

- De Wolff, M. S. ve van Izendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68, 571-591
- Demulder, E.K., Denham, S. & Schmidt, M. (2000). Q-sort assessment of attachment security during the preschool years: links from home to school. *Dev Psychol.* 36(2), 274-282
- Doherty, W. J., Willoughby, B. J., & Peterson, B. (2011). Interest in marital reconciliation among divorcing parents. *Family Court Review*, 49, 313–321. doi:10.1111/fcre.2011.49.issue-2
- Drigotas, S. M., Rusbult, C. E. & Verette, J. (1999). Level of commitment, mutuality of commitment, and couple well being. *Personal Relationships*, 6, 389-40
- Dwyer, K. M. (2005). The meaning of attachment in middle and late childhood. *Human Development*. 48(1), 155-182
- Eder, R. ve Mangelsdorf, S. (1997). The emotional basis of early personality development: Implications for the self concept. *Handbook of Personality Psychology*. NT Publishing.
- Ekmekçi, H. (2010). Toplumsal, kültürel ve iletişimsel boyutlarıyla bir boşanma analizi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Elam, K.K., Sandler, I., Wolchik, S., Tein, J.Y. (2016). Non-Residential father involvement, interparental conflict and mental health of children following divorce: a person-focused approach. *J Youth Adolesc*, 45, 581–593
- Erbay, E., Gök, F. A. & Kardeş, T. Y. (2015). Aile mahkemelerine başvuran ve boşanma sürecinde olan ailelerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 139-154.
- Erdim, L. ve Ergün, A. (2016). Boşanmanın ebeveyn ve çocuk üzerindeki etkileri. *HSP*. 3(1), 78-84.
- Eyo, U. (2018). Divorce: causes and effects on children. *Asian Journal Of Humanities And Social Studies*, 6(5), 45-57. <https://doi.org/10.24203/ajhss.v6i5.5315>

- Feder, M. M. ve Diamond, G. M. (2016). Parent-therapist alliance and parent attachment-promoting behaviour in attachment-based family therapy for suicidal and depressed adolescents. *Journal of Family Therapy*, 38(1), 82–101. doi:10.1111/1467-6427.12078
- Feeney, J. A. (1999). Adult romantic attachment and couple relationships., handbook of attachment: theory, research, and clinical applications, Edited by: Cassidy, J. & Shaver, New York: Guilford Press. 355-377.
- Feeney, J. ve Hohaus, L. (2001). Attachment and spousal caregiving, *Personal Relationships*, 8, 21-39.
- Finkel, E. J. ve Campbell, W. K. (2001). Self-control and accommodation in close relationships: an interdependence analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(2), 263-277.
- Finkel, E. J., Rusbult, C. E., Kumashiro, M., & Hannon, P. A. (2002). Dealing with betrayal in close relationships: Does commitment promote forgiveness? *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 956- 974.
- Firush, R. ve Sales J. M. (2006). Coping, attachment and mother-child narratives of stressful events. *Merrill-Palmer Quarterly* 2(1), 125-150.
- Fischer, T. (2007). Parental divorce and children's socio-economic success. *Sociology*, 41, 475-495
- Fitzgerald, K. A. (2010). *Interparental conflict and emotional in security: coparenting and parent-child relationships as mediating family processes*. Masters Thesis. Western Washington University.
- Furstenberg, F.F., Kiernan, K.E. (2001). Delayed parental divorce: how much do children benefit. *J Marriage Fam.* 63, 446-457
- Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2004). Çocuk ve ergen gelişimi. (Çev. B. Onur). 5. baskı Ankara: İmge Kitabevi
- Gardner, J. ve Andrew, O. (2006). Do divorcing couples become happier by breaking up. *Journal of the Royal Statistical Society Series.* 169 (2), 319-336.

- Geniş, M., Toker, B. & Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın Çocuklara Etkisi, Çocuğa Söylenmesi ve Ebeveyn Yabancılaşması: Derleme Çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 3(3), 190-199.
- George, M. R. W., Cummings, E. M. ve Davies, P. T. (2010). Positive aspects of fathering and mothering, and children's attachment in kindergarten. *Early Child Development and Care*, 180, 107-119
- Ginther, D. ve Pollak, R. (2004). Family structure and children's educational outcomes: Blended families, stylized facts, and descriptive regressions. *Demography*, 41(4), 671-696. Doi:10.1353/dem.2004.0031
- Grundy, E. (2005). Reciprocity in relationships: socio-economic and health influences on intergenerational exchanges between Third Age parents and their adult children in Great Britain. *The British Journal of Sociology*, 56, 233-255
- Güleç D, Kavlak O. (2013). Baba-bebek bağlanma ölçeğinin Türk toplumunda geçerlilik ve güvenilirliğinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences* 10 (2), 170-81.
- Güneş, A. (2014). Güvenli bağlanma (1. Basım) İstanbul: Timaş Yayınlar
- Gündoğan, M. (2015). Eşlerin bağlanma tarzları ile çift uyum düzeyi arasındaki ilişkinin araştırılması. Tıpta uzmanlık tezi Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi. Tıp Fakültesi.
- Halat, M. I. (2009). Yakın ilişkilerde istikrar: bağlanma stilleri ve toplumsal cinsiyet rolleri açısından bir karşılaştırma. Yüksek lisans tezi. Ankara: A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halpern-Meeke, S. ve Turney, K. (2016). Relationship churning and parenting stress among mothers and fathers. *Journal of Marriage and Family*. 78(1), 715-729.
- Hardt, J., Sidor, A., Nickel, R., Kappis, B., Petrak, P. & Egle, T. (2017). Childhood adversities and suicide attempts: a retrospective study. *Journal of Family Violence*. 23(1), 716-720.
- Havermans, N., Botterman, S., Matthijs, K. (2014). Family resources as mediators in the relation between divorce and children school engagement. *Soc Sci J*, 51, 564-579

- Hazan, C. ve Shaver, P.R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process, *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 511-524.
- Hazan, C. ve Shaver, P.R. (1994). Bağlanma, yakın ilişkiler ile ilgili araştırmalar için bir çerçeve. *Psychological Inquiry*, 5(1), 1-2.
- Hetherington, E.M., Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective. *J Child Psychol Psychiatry*. 40, 129-140
- Hopper, J. (2001). The symbolic origins of conflict in divorce. *J Marriage Fam*. 63, 430-445
- Howard, M.S. ve Medway, F.J. (2004). Adolescents' attachment and coping with stress. *Psychology in the Scholls*, 41(3), 391-402
- Hökelekli, H. (2011). Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 284.
- Huurre, T., Junkkari, H. & Aro, H. (2006). Long-term psychosocial effects of parental divorce. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci*, 2, 256-263.
- Isabella, R.A. (1993). Origins of attachment: maternal enteractive behavior across the first year. *Child Dev*. 64(2), 605-621.
- Isaacs, A. (2002). Children's adjustment to their divorced parents' new relations. *J Paediatr Child Health*, 38, 329-331
- Jenkins, J.M. (2000). Marital conflict and children's emotions: the development of an anger organization. *J Marriage Fam*, 62, 723- 736
- Işınsu, M. (2003). İkili ilişki biçimi ve süresi ile bağlanma stilleri arasındaki bağlantılar. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İslamoğlu, A. H. ve Almaçık, Ü., (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Jalovaara, M. (2012). Socioeconomic resources and first-union formation in Finland, cohorts born 1969-81. *Population Studies* 66(1), 69-85. Doi:10.1080/00324728.2011.641720

- Jazayerinezhad, N., Bostani-Khalesi, Z. & Niknami, M. A. (2018). Systematic review of the effective factors in fathers adaptation. 19(4), 1-17. e64378. Doi: 10.5812/semj.64378.
- Joel, S., McDonald, G. & Shimotomai, A. (2011). Conflicting pressures on romantic relationship commitment for anxiously attached individuals. *Journal of Personality*, 79(1), 51-73.
- Kamp-Dush, C. M., Taylor, M. G., & Kroeger, R. A. (2008). Marital happiness and psychological well-being across the life course. *Family Relations*, 57, 211–226. doi:10.1111/j.1741- 3729.2008.00495.x
- Karen, R. (1998). *Becoming attached*, Oxford University Press, New York, pp. 6,17-24, 41
- Kavlak, O. ve Şirin, A. (2009). Maternal bağlanma ölçeğinin Türk toplumuna uyarlanması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 189-202.
- Kaya, T. (2016). İstanbul'da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 409-430
- Kaymak-Özmen, S. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 37(2), 27-39.
- Kelley, H. H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, J. H., Huston, T. L., Levinger, G., McClintok, E., Peplau, L. A. & Peterson, D. R. (2002). *Close Relationships*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Kenny, E.M., Gallagher, L.A. (2002). Instrumental and social/relational correlates of perceived maternal and paternal attachment in adolescence. *Journal Of Adolescence*. 25(2), 203–219.
- Kelly, J.B. (2012). Risk and protective factors associated with child adolescent adjustment following separation and divorce. In *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court* (Eds K Kuehnle, L Drozd):49-84. New York, Oxford University Press
- Keskin, G. ve Çam, O. (2007). Bağlanma süreci ruh sağlığı açısından literatürün gözden geçirilmesi, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 23 (2), 145-158.

- Kır, İ. ve Bülbül, Ö. (2012). İslahiye ilçesinde boşanma olgusu üzerine sosyolojik bir inceleme, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 99-122
- Kıral, E. (2018). Avrupa Birliği ülkelerinin boşanma oranı analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4 (1), 19-38.
- Kim, M. J., Bonn, M., Lee, C. K., Kim, J. (2019). Effects of employees' personality and attachment on job flow experience relevant to organizational commitment and consumer-oriented behavior. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. 4,156-170. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.09.010>
- Kirkpatrick, L.A. ve Davis, K.E. (1994). Attachment style, gender, and relationship stability: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 502-512.
- Kitson, G. C. & Raschke, H. J. (1981). Divorce research: What we know; what we need to know. *Journal of Divorce* 4(3), 1-37. doi:10.1300/J279v04n03_01
- Klohn, E.C., John, O.P. (1998). Working models of attachment: a theory-based prototype approach. *Attachment Theory and Close Relationships*, ed. Simpson JA, Rholes WS. New York: Guilford. pp115–140.
- Knoke, J., Burau, J. & Roehrl, B. (2010). Attachment styles, loneliness, quality, and stability of marital relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51(5), 310–325. <https://doi.org/10.1080/10502551003652017>
- Kobak, R. R. ve Hazan, C. (1991). Attachment in marriage: Effects of security and accuracy of working models. *Journal of Personality and Social Psychology*. 60(6), 861-869.
- Korkut, Y. (2003). Bir geçiş süreci olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları*, 23, 99-112.
- Köse, D., Çınar, N. & Alınkaynak S. (2013). Yenidoğanın anne ve baba ile bağlanma süreci, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 22(6), 241-242.
- Lapsey, D., Varshney, N. ve Aalsma, M. (2000). Pathological attachment and attachment style in late adolescence. *Journal of Adolescence*. 23(2), 137-155.

- Lau, S.R., Beilby, J.M., Byrnes, M.L. & Hennessey, N.W. (2012). Parenting styles and attachment in school-aged children who stutter. *J Commun Disord.* 42(2), 98-110.
- Laver, R.H., Laver, J.C. (1991). Marriage and family the quest for intimacy. Washington DC, Brown Publishers.
- Le, B. ve Agnew, C. (2003). Commitment and its theorized determinants: A meta-analysis of the investment model. *Personal Relationships*, 10, 37-57.
- Lieberman, M., Doyle, A. & Markeiwicz, D. (1999). Developmental patterns in security of attachment to mothers and fathers in late childhood and early adolescence: associations with peer relations. *Child Development.* 70(1), 202-213.
- Lindgren, K. (2001). Relationships among maternal-fetal attachment, prenatal depression, and health practices in pregnancy. *Research in Nursing and Health*; 24, 203-17.
- Locke, J. Y., Campbell, M. A. & Kavanagh, D. (2012). Can a parent do too much for their child? An examination by parenting professionals of the concept of overparenting. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 22(2), 249-265. <http://doi:10.1017/jgc.2012.2>.
- Lomas, G.I. ve Johnson, H.A. (2012). Overlooked and unheard: abuse of children who are deaf or hard of hearing and their experience with CPS and foster care. *The Family Journal*, 20 (4), 376-383.
- Lopez, F.G. ve Brennan, K A. (2000). Dynamic processes underlying adult attachment organization: Toward an attachment theoretical perspective on the healthy and effective self. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 283-300.
- Lucas, N., Nicholson, J. M., Erbaş, B. (2013). Child mental health after parent alseperation: the impact of resident/non-resident parenting, parent mental health, conflict and socioeconomics. *Journal of Family Studies*, 19(1), 53-69.
- Maddox-Shaw, A. M., Rhoades, G. K., Allen, E. S., Stanley, S. M., & Markman, H. J. (2013). Predictors of extradyadic sexual involvement in unmarried opposite-sex relationships. *Journal of Sex Research*, 50(6), 598-610.

- Madden-Derdich, D.A., Leonard, S.A. (2000). Parental role identity and fathers' involvement in coparental interaction after divorce: father's perspectives. *Fam Relat.* 49, 311- 318
- Main, M. (1996). Introduction to the special section on attachment and psychopathology: 2. overview of the field of attachment. *J Consult Clin Psychol*, 64, 237- 243.
- Martin, S. P. (2006). Trends in marital dissolution by women's education in the United States. *Demographic Research* 15, 537-560
- McShall, J. R., ve Johnson, M. D. (2015). The association between relationship distress and psychopathology is consistent across racial and ethnic groups. *Journal of Abnormal Psychology*, 124(1), 226–231. <https://doi.org/10.1037/a0038267>
- Meeus, W., Oosterwege, A. ve Vollebergh, W. (2002). Parental and peer attachment and identity development in adolescence *Journal Of Adolescence*. 25(1), 93–106.
- Mercer, R.T. (2004). Becoming a mother versus maternal role attainment. *J Nurs Scholarsh*, 36(3): 226-32.
- Moran, G., Diamond, G. M. & Diamond, G. S. (2005). The relational reframe and parents' problem constructions in attachment-based family therapy. *Psychotherapy Research*, 15(3), 226–235. doi:10.1080/ 10503300512331387780.
- Morin, A. (2021). The Psychological effects of divorce on children. verywell family. retrieved 22 february 2021, from <https://www.verywellfamily.com/psychological-effects-of-divorceon-kids-4140170>.
- Moss, E., Dubois-Comtois, K., Cyr, C., Tarabulsky, G.M., St-Laurent, D. & Bernier, A. (2011) Efficacy of a home-visiting intervention aimed at improving maternal sensitivity, child attachment, and behavioral outcomes for maltreated children: a randomised control trial. *Development and Psychopathology*, 23, 195–210.
- Muller, M.E. (1994). A questionnaire to measure mother-to- infant attachment. *J Nurs Meas.* 2 (2), 129-141.
- Neff, K. D. ve Beretvas, S. N. (2013). The Role of self-compassion in romantic relationships. *Self and Identity*, 12(1), 78–98. <https://doi.org/10.1080/15298868.2011.639548>.

- Nesrin, T. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başetme yolları. *Aile ve Toplum*. 9(3), 102-118
- O'Connor, T.G. ve Zeanah, C.H. (2005). Attachment disorders: assessment strategies and treatment approaches. *Attachment & Human Development*. 5 (3), 223-244.
- Odenweller, K. G., Booth-Butterfield, M. & Weber, K. (2014). Investigating helicopter parenting, family environments, and relational outcomes for millennials *Communication Studies*, 65(4), 407-425.
<https://doi.org/10.1080/10510974.2013.811434>
- Oğurtan, S. G. (2011). Boşandım diyemedim: Boşanmanın aile ve toplum üzerine etkileri. Konya. Çizgi Kitabevi. 41-51.
- Ohlsson-Wijk, S. (2011). Sweden's marriage revival: An analysis of the new-millennium switch from long-term decline to increasing popularity. *Population Studies* 65(2), 183-200. doi: 10.1080/00324728.2011.574724
- Okon, E. E. (2011). The sociological imagination of religion. In O. E. Etim (Ed.), *Readings in the Scientific Study of Religion* (pp. 224-246). Calabar: University of Calabar Press.
- Ollendick, T.H. ve Byrd, D.A. (2001). Anxiety disorders. In: Michel Harsen, Vincent B. Van Hasselt (Eds) *Advanced Abnormal Psychology*. New York: Kluwer.p.231.
- Orhan, K. Ş. (2010). Bebeklerde ve çocuklarda bağlanma ve ayrılma/ ayrılık kaygısı (Editör: Tarık Solmuş). *Bağlanma, evlilik ve aile psikolojisi Türkiye Bağlanma El Kitabı*. İstanbul: Sistem Kitabevi, 65-79.
- Orta, İ.M. ve Sümer, N. (2016). Anne duyarlılığı ve erken dönem bağlanma-temelli ebeveynlik destek ve müdahale programları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 54-73.
- Ortiz-Ospina, E. ve Roser, M. (2020). Marriages and divorces. *Our World in Data*, 2020. Available at: <https://ourworldindata.org/marriages-and-divorces>
- Ömeroğlu, F. (1996). Okul öncesi dönemde çocuğun terbiyesinde annenin rolü ve annelerin çocuk yetiştirme tutumları. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161.

- Özcan, B. (2005). Anne babaları boşanmış ve anne babaları birlikte olan lise öğrencilerinin yılmazlık özellikleri ve koruyucu faktörler açısından karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özdamar, K. (2002). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özer, Ü., Yıldırım, E.A., Erkoç, Ş.N. (2015). Major depresyon olgularında intihar düşünce ve davranışının bağlanma biçimi ile ilişkisi. *Arch Neurosci*. 52(3), 283–288
- Öztürk, M.O. (2002). Ruh sağlığı ve bozuklukları, Nobel Tıp Kitapevleri, s:566-570, Ankara.
- Paktuna Keskin, S. (2012). Anneye güvenli bağlanma (2. Baskı) İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Permuy, B., Merino, H., & Fernandez-Rey, J. (2010). Adult attachment styles and cognitive vulnerability to depression in a sample of undergraduate students: the mediational roles of sociotropy and autonomy. *International Journal of Psychology*, 45(1), 21-27.
- Peters, B., Ehrenberg, M. F. (2008). The influence of parental separation and divorce on father-child relationships. *Journal of Divorce & Remarriage*, 49(1-2), 78-109. Doi:10.1080/10502550801973005
- Poortman, A-R. & Lyngstad, T. (2007). Dissolution risks in first and higher order marital and cohabiting unions. *Social Science Research* 36(4), 1431-1446. Doi:10.1016/j.ssresearch.2007.02.005
- Ragsdale, J. D., Brandau-Brown, F. & Bello, R. (2010). Attachment style and gender as predictors of relational repair among the remarried rationale for the study. *Journal of Family Communication*, 10, 158-173.
- Ranson, K.E. ve Urichuk, L. J. (2006). The effect of parent-child attachment relationships on child biopsychosocial outcomes: a review, *Early Child Development and Care*, 178 (2), 129-152.

- Richardson, S. ve McCabe, M.P. (2001). Parental divorce during adolescence and adjustment in early adulthood, *Adolescence*, 36(143), 467-489
- Rodrigues, D. F. ve Lopes, D. M. (2014). Validating the measurement of components of commitment in a Portuguese sample. *Social Indicators Research*, 121(1), 273-289.
- Rostovskaya, T.K., Gnevasheva, V.A., Fomina, S.N. (2020). Moscow youth non-governmental organizations as a youth behavior regulator. *Amazonia Investiga*, 9 (25), 107-115
- Ruppert, F. (2011). Travma, bağlanma ve aile konstelasyonları, (Çeviren: Fatma Zengin) (1. Basım) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Rusbult, C. E., Zembrodt, I. M. & Gunn, L. K. (1982). Exit, voice, loyalty, and neglect: Responses to dissatisfaction in romantic involvements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(6), 1230-1242.
- Ryan, O. (2010). Attachment relationships: nurturing healthy bonds. Chicago IL: Learning Seed
- Sakman, E. (2011). Bağlanma stilleri, tehdit ve bağlanma figürü çağrıştırmalarının kognitif dikkat performansı üzerinde etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Salman, N. ve Uzunboylu, H. (2011). Eşlerin boşanma nedenleri ve eğitimi. Ankara: Pegem Yayınları.
- Sayer, L. C., England, P., Allison, P. & Kangas, N. (2011). She left, he left: How employment and satisfaction affect men's and women's decisions to leave marriages. *American Journal of Sociology* 116(6), 1982-2018. Doi:10.1086/658173
- Schaffhuser, K., Allemand, M. & Martin, M. (2014). Personality traits and relationship satisfaction in intimate couples: Three perspectives on personality. *European Journal of Personality*, 28, 120–133. <https://doi.org/10.1002/per.1948>.
- Schindler, I., Fagundes, C. P. & Murdock, K. W. (2010). Predictors of romantic relationship formation: Attachment style, prior relationships, and dating goals. *Personal Relationships*, 17, 97-105.

- Schwartz, L. L. (1993). What is a family? A contemporary view. *Contemporary Family Therapy*, 15 (6), 429-442
- Scott, S. B., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Allen, E. S. & Markman, H. J. (2013). Reasons for divorce and recollections of premarital intervention: implications for improving relationship education. *Couple and Family Psychology Research and Practice*, 2(2), 131-145.
- Seiffge-Krenke I., Persike M. & Shulman S. (2015). Gendered pathways to romantic attachment in emerging adults: The role of body image and parental support. *European Journal of Development Psychology*, 12, 533-48. doi:10.1080/17405629.2015.1044963.
- Sevim, Y., Gldeste, A. & ner, C. (2016). Boşanan erkeklerin sorunları üzerine sosyolojik bir araştırma (Elazığ ili rneği), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 293-312
- Simpson, J.A, Overall, N.C. (2014). Partner buffering of attachment insecurity. *Curr Dir Psychol Sci*. 23, 54-59 [http://dx.doi.org/ 10.1177/0963721413510933](http://dx.doi.org/10.1177/0963721413510933).
- Soygüt, K. (2004). Bir düzeltici bağlanma ilişkisi olarak psikoterapi: psikoterapi süreçlerinde bağlanma ve terapötik İttifak. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13 (7),63-77.
- Soysal, A.ř., Bodur, ř. İşeri, E. & şenol, S. (2005). Bebeklik dönemindeki bağlanma sürecine genel bir bakış. *Klinik Psikiyatri*, 8, 88-99.
- Sun, Y., Li ,Y. (2002). Children's well-being during parents' marital disruption process: a pooled time-series analysis. *J Marriage Fam*, 64, 472-488
- Spigelman, A. ve Spigelman, G. (1991). Indications of Depression and distress in divorce and nondivorce children reflected by the rorschach test. *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 26-34
- Stanley, S. M., Markman, H. J., & Whitton, S. W. (2002). Communication, conflict, and commitment: Insights on the foundations of relationship success from a national survey. *Family Process*, 41(4), 659-675.

- Stanley, S. M., Whitton, S. W., & Markman, H. J. (2004). May be I do. Interpersonal commitment and premarital or nonmarital cohabitation. *Journal of Family Issues*, 25(4), 496-519.
- Stevenson, B. ve Wolfers, J. (2007). Marriage and divorce: Changes and their driving forces. *Journal of Economic Perspectives* 21 (2), 27– 52. Doi:10.3386/w12944
- Sucu, İ. (2007). Boşanmış kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası toplumsal kabulleri (Sakarya ili örneği). Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya
- Sümer, N. (2006). Yetişkin bağlanma ölçeklerinin kategoriler ve boyutlar düzeyinde karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21 (57), 1-24.
- Şahin, G. (2015). Okul öncesi çocukların yürütücü işlevlerinin ve duygu düzenleme becerilerinin bağlanma örüntüleri açısından incelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tarhan, N. (2012). Son sığınak aile, Nobel Yayınları. Ankara. ss. 135
- Thayer, S. E. ve Zimmerman, J. (2003). Ayrılanlar için çocuk bakımı. (Ü. Türkoğulları, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Thompson, R.A. (2006). Erken dönemde bağlanma ve sonraki gelişim üzerindeki etkileri. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12 (38), 113-120.
- Turner, M., Fenn, C. B., Melichar, J., & Chiriboga, D. A. (1983). Sociodemographic perspectives on reasons for divorce. *Journal of Divorce*, 6, 25–35. doi:10.1300/J279v06n04_02
- Tuffour, I. (2017). A critical overview of interpretative phenomenological analysis. *Contemporary Qualitative Research Approach*. 2(4), X-X.
- TUİK (2021). Türkiye istatistik kurumu, evlenme ve boşanma istatistikleri 2020. 28 Ekim 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=37211&dil=1> adresinden erişildi.
- Türkaslan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla baş etme yolları. *Aile ve Toplum Eğitim- Kültür ve Araştırma Dergisi*. 9(3), 106-117

- Tyrrell, C ve Dozier, M. (1999). Foster parents; understanding of children's problematic attachment strategies: the need for therapeutic responsiveness, *Adoption Quarterly*, 2(4): 49–64.
- Twenge, J. M., Campbell, W. K. & Foster, C. A. (2004). Parenthood and marital satisfaction: a meta-analytic review. *Journal of Marriage and the Family* 65(3), 574-583. doi:10.1111/j.1741-3737.2003.00574.x
- Uçan, Ö. (2007). Boşanma sürecinde kriz merkezine başvuran kadınların retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 10, 38-45
- Ukoma, A. N. (2010). Widowhood in a Matrilineal Society: A Case Study of the Igbo of South Eastern Nigeria. *African Journal of Religion, Culture and Society*, 2(2), 96-102.
- Umberson, D., Williams, K., Powers, D. A., Chen, M. D., & Campbell, A. M. (2005). As good as it gets? A life course perspective on marital quality. *Social Forces*, 84, 493-511. Doi:10.1353/sof.2005.0131
- Üstünöz, A., Güvenç, G., Akyüz, A. & Oflaz, F. (2010). Comparison of maternal- and paternal-fetal attachment in Turkish couples. *Midwifery*, 26, 1-9.
- Van IJzendoorn, M.I. (1995). Adult attachment representations, parental responsiveness and infant attachment: A meta- analysis on the predictive validity of the adult attachment interview. *Psychol Bull*, 117, 387- 403.
- Yalçın, H. (2010). Çocuk Gelişimi. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yarnoz-Yaben, S. (2010). Attachment style and adjustment to divorce. *The Spanish Journal of Psychology*, 13(1), 210-219.
- Yavuzer, H. (2003). Ana, baba ve çocuk, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Yazıcıoğlu, Y. Kayhan, Ü. (2007). Aile yapısı ve ilişkileri. S. Ünlü (ed.). Anadolu Üniversitesi Yayınları. Eskişehir. ss. 321.
- Yaşa, C. ve Yıldırım, M. S. (2019). Ebeveynleri boşanmış yetişkin bireylerin kişilerarası ilişkilerinde bağlanma modelleri ile ayrılma kaygısının ilişkisi. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 267–278.

- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de boşanma ve sebepleri. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*. 28(1), 60-73.
- Yıldız, H. (2008). İlköğretim 3.sınıf öğrencilerinin bağlanma stillerinin annelerinin bağlanma stilleri ile karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldızhan, E. (2017). Bağlanma teorisi ve bağlanma bozukluklarına genel bir bakış. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 22(1), 68-73
- Yılmaz, S.D. ve Beji, N.K. (2010). Gebelerin stresle başa çıkma, depresyon ve prenatal bağlanma düzeyleri ve bunları etkileyen faktörler. *Genel Tıp Derg.* 20(3), 99-108.
- Valarie, K. (2014). The Legacy of a grandparent’s divorce: consequences for ties between grandparents and grandchildren. *Journal of Marriage and the Family*. 65(1), 176-187.
- Volling, B. L., Notaro, P. C., & Larsen, J. J. (1998). Adult attachment styles: Relations with emotional well-being, marriage, and parenting. *Family Relations* 47, 355– 367.
- Walczak, Y. ve Burns, S. (2004). Boşanma ve çocuk üzerine etkileri. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Wang, H., Amato, P.R. (2000). Predictors of divorce adjustment: stressors, resources, and definitions. *J Marriage Fam*, 62, 655-668
- Waters, E., Hamilton, C.E., Weinfield, N.S. (2000). The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood: general introduction. *Child Dev* 71(3), 678-683.
- Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J., & Albersheim, L. (2000). Attachment security in infancy and early adulthood: a 20-year longitudinal study, *Child Development*, 71(3), 326-346.
- Waters, E., Crowell, J., Elliott, M., Corcoran, D. & Treboux, D. (2002). Bowlby's secure base theory and the social / personality psychology of attachment styles: work(s) in progress, *Attachment and Human Development*, 4(2), 230-242.
- Weil, M. W. (1975). Extramarital relationships: A reappraisal. William Peterson College of New Jersey, 723-725.

- West, M.L., Sheldon-Kellor, A.E. (1994). Patterns of relating: an adult attachment perspective. New York: Guilford Press.
- Whitton, S. W., Stanley, S. M., & Markman, H. J. (2007). If i help my partner, will it hurt me? perceptions of sacrifice in romantic relationships. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26(1), 64-92.
- Willoughby, B. J., Hall, S. S. & Goff, S. (2015). Marriage matters but how much? Marital centrality among young adults. *The Journal of Psychology*, 149, 796–817. doi:10.80/ 00223980.2014.979128
- Wieselquist, J., Rusbult, C. E., Foster, C. A., & Agnew, C. R. (1999). Commitment, pro-relationship behaviour, and trust in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(5), 942-966.
- Wigfield, A., Eccles, J.S., MacIver, D. (1991). Transitions during early adolescence: Changes in children's domain-specific self-perceptions and general self-esteem across the transition to junior high school. *Developmental Psychology*. 27, 552–565.
- Wigfield, A., Eccles, J.S., Yoon, K.S. (1997). Changes in children's competence beliefs and subjective task values across the elementary school years: A three-year study. *Journal of Educational Psychology*. 89(3), 451–469.
- Woodward, L., Fergusson, D.M., Belsky, J. (2000). Timing of parental separation and attachment to parents in adolescence: results of a prospective study from birth to age 16. *J Marriage Fam*. 62, 162-174
- Wolfinger, N.H. (2003). Family structure homogamy: the effects of parental divorce on partner selection and marital stability. *Soc Sci Res*. 32, 80-97
- Wolchik, S.A., Wilcox, K.L., Tein, J.Y., Sandler, I.N. (2000). Maternal acceptance and consistency of discipline as buffers of divorce stressors on children's psychological adjustment problems. *J Abnorm Child Psychol*, 28, 87-102
- Yeh, J. C. ve Inman, A. G. (2007). Qualitative data analysis and interpretation in counseling psychology: strategies for best practices. *The Counseling Psychologist*, 35(3), 369–403.

Zhu, P., Sun, M. S., Hao, J. H., Chen, Y. J., Jiang, X. M., Tao, R. X. (2014). Does prenatal maternal stress impair cognitive development and alter temperament characteristics in toddlers with healthy birth outcomes. *Dev Med Child Neurol.* 56(3), 283–289.

EK 1

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU-ÇOCUK

Bu çalışmada 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşleri değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçlarının, anne babası ayrı yaşayan çocuklar için yapılacak çalışmalarda büyüklere yardımcı olacağı öngörülmektedir. Her sorunun altına veya yanına cevap seçenekleri sıralanmıştır. Bunlardan uygun olanı bulup, işaretlemelisin. Verdiğin cevaplar gizli tutulacak, araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Sonuçların güvenilir olması vereceğin cevapların içtenliğine bağlıdır. Katkıların için çok teşekkür ederim.

1. Cinsiyetin:

- a. Kız b. Erkek

2. Yaşın:

- a. 10 yaş b. 11 yaş c. 12 yaş d. 13 yaş e.14 yaş ve üzeri

3. Doğum sıran:

- a. İlk çocuğum b. Ortanca veya ortancalardan biriyim
c. Son çocuğum

4. Sahip olduğun kardeş sayısı:

- a. Tek çocuğum
b.1 kardeşim var
c.2 kardeşim var
d.3 ve fazla kardeşim var

5. Anne-babanın ayrılacağını sana kim söyledi?

- a. Annem söyledi
b. Babam söyledi
c. Annem ve babam birlikte söylediler
d. söyledi (belirtir misin?)

6. Şu anda kiminle yaşıyorsun?

- a. Annemle b. Babamla c.Akrabalarım

7. Birlikte yaşamadığın ebeveynin ile görüşüyor musun?

- a. Evet b. Hayır

EK 2

DEMOGRAFİK BİLGİ FORMU-ANNE

Bu çalışmada 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşleri değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçlarının, anne babası ayrı yaşayan çocuklar için yapılacak çalışmalara yardımcı olacağı öngörülmektedir. Her sorunun altına veya yanına cevap seçenekleri sıralanmıştır. Bunlardan uygun olanı bulup, işaretlemelisiniz. Verdiğiniz cevaplar gizli tutulacak, araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Sonuçların güvenilir olması vereceğiniz cevapların içtenliğine bağlıdır. Katkılarınız için çok teşekkür ederim.

SOSYO-DEMOGRAFİK BİLGİLER

Yaşınız

- a. 30 yaşından küçük
- b.31-40 yaş
- c. 41-50 yaş
- d. 51 yaş ve üzeri

Eğitim durumunuz:

- a.Okur-yazar
- b.ilkokul mezunu
- c.Ortaokul mezunu
- d.Lise mezunu
- e.Üniversite mezunu

Çalışma durumunuz:

- a. Çalışmıyorum
- b. Özel sektörde çalışıyorum
- c. Kamu sektöründe çalışıyorum
- d. Kendi işimde çalışıyorum
- e. Emekliyim

Aylık ortalama gelir durumunuz:

- a. Sabit bir gelirim yok
- b.Orta düzeyde gelirim var
- c.Yüksek düzeyde gelirim var

EVLİLİK DURUMU İLE İLGİLİ BİLGİLER

Evlendiğinizde kaç yaşındaydınız?

- a.20 yaşından küçük

b.21 yaşından büyük

Eşinizle nasıl evlendiniz?

a. Görücü usulüyle

b.Tanışıp anlaşılarak

Boşanma davası açıldığında kaç yıllık evliydimiz?

a.1-5 yıl

b.6-10 yıl

c.11-15 yıl

d.16-20 yıl

e.21 yıl ve üzeri

Kaç kez evlendiniz?

a.Bir kez

b.İki kez

c.Üç ve daha fazla

Evliliğiniz ile ilgili ilk zamanlardaki duygunuz ne idi?

a.Çok mutsuzdum

b.Biraz mutluydum

c.Çok mutluydum

Boşanma konusunda kararı kim verdi?

a.Eşim

b.Ben

c.İkimiz birlikte

Size göre en önemli boşanma nedeniniz nedir?

a.Ekonomik sıkıntılar

b.Cinsel yaşamdaki sorunlar

c.Eşimin sadakatsizliği

d.Eşimden şiddet görmem

e.Kendi ailemin müdahaleleri

f.Eşimin ailesinin müdahaleleri

g.Diğer (belirtiniz.....)

Evliliğiniz süresince sorunların çözümüne yönelik profesyonel yardım (aile danışmanlığı vs.) aldınız mı?

a. Evet

b.Kısmen

c. Hayır

Evliliğiniz ile ilgili şu anki duygunuz nedir?

a. Çok mutsuz bir evlilikti

b. Ara sıra mutlu bir evlilikti

c. Mutlu bir evlilikti

Ne kadar süredir boşanmış olarak yaşıyorsunuz?

a. Bir yıldan az

b. 2-5 yıl

c. 6-10 yıl

d. 11 yıldan fazla

Evliliğinizin devam etme ihtimali var mı?

a. Evet

b. Belki

c. Hayır

ÇOCUK/ÇOCUKLARINIZ İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Çocuk sayınız nedir?

a. Tek çocuk

b. 2-3 çocuk

c. 4 çocuk ve üzeri

Çocukların velayetinin size verilmesi ile ilgili düşünceniz nedir?

a. Çocuklarımın velayetinin bende olmasından çok memnunum

b. Çocuklarımın velayetinin babasında olmasından çok memnunum

c. Şu anki durumumuzdan bazen memnunum bazen değilim

d. Diğer:

Birden fazla reşit olmayan çocuğunuz var ise anne ve babaya ayrı ayrı verilebilir mi?

a. Evet

b. Hayır

Nafaka alıyor musunuz?

a. Evet

b. Hayır

Boşanma sürecinden en fazla kimin olumsuz etkilendiğini düşünüyorsunuz?

a. Kendim

b. Eşim

c. Çocuk/çocuklar

d. Diğer (belirtiniz.....)

Çocuk/çocuklarınız için boşanma sürecinde profesyonel yardım aldınız mı?

a. Evet

b. Hayır

Çocuğunuz sizin yanınızda kalmaktan size göre memnun mudur?

a. Evet

b. Kısmen

c. Hayır

EK 3

AYDINLATILMIŞ ONAM FORMU

7-12 Yaş Aralığındaki Çocuklar ve Annelerinin Boşanma Sonrası Ebeveyn – Çocuk İlişkilerine Yönelik Görüşleri

Bu çalışmaya katılıp katılmama kararı tamamen size aittir. Katılmak isteyip istemediğinize karar vermeden önce araştırmanın neden yapıldığını bilgilerinizin nasıl kullanılacağını çalışmanın neleri içerdiğini ve olası yararlarını, risklerini ve rahatsızlık verebilecek konuları anlamanız önemlidir. Lütfen aşağıdaki bilgileri dikkatlice okumak için zaman ayırınız. Eğer çalışmaya katılmaya karar verirsiniz imzalamanız için size bu Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu verilecektir. Çalışmadan herhangi bir zamanda ayrılmakta özgürsünüz.

Çalışmanın Konusu ve Amacı:

Bu çalışmanın amacı, 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerinin incelenmesidir.

Çalışma süresi:

Görüşmelerin anneye yaklaşık 40 dakika, çocuk ile ise 25-30 dakika süreceği öngörülmektedir.

Çalışma İşlemleri:

Çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz takdirde; ebeveyn olarak evlilik durumunuz ile ilgili sorular ve çocuğunuzla iletişiminiz ile ilgili soruları içeren görüşmeye katılmanız istenecektir. Size ve çocuğunuza herhangi bir müdahale yapılmayacak olup sadece boşanmanın size ve çocuğunuza sorularına cevap vermeniz istenecektir. Sizinle görüşmeler gerçekleştirildikten sonra çocuğunuzla da görüşülecektir. Çocuğunuzla görüşmede hangi sorular sorulacağını inceleyebilirsiniz ve eğer isterseniz çocuğunuz ile görüşme sırasında (çocuğun cevaplarına müdahale etmeden) yanımızda bulunabilirsiniz.

Çalışmaya Katılmamanın Olası Yararları Nelerdir?

Yapılan çalışmaya katılmanız, kullanılan anketin doldurulmasının sonrasında alınan sonuçlar, 7-12 yaş aralığındaki çocuklar ve annelerinin boşanma sonrası ebeveyn – çocuk ilişkilerine yönelik görüşlerine yönelik aile danışmanlığı destek programlarının

oluşturulmasına ışık tutacaktır. İstenmesi durumunda sizinle araştırma sonuçları paylaşılacaktır.

Çalışmaya Katılmamanın Olası Riskleri Nelerdir?

Yapılan çalışmaya katılımın ya da kullanılan anketin doldurulmasında herhangi bir kimlik bilgisi istenmemektedir; herhangi bir müdahale yapılmamaktadır. Dolayısıyla bir risk oluşması söz konusu değildir. “Bu formu imzalayarak araştırmaya katılım için onay vermiş olacaksınız. Bununla birlikte kimlik bilgileriniz çalışmanın herhangi bir aşamasında açıkça kullanılmayacaktır. Görüşmede verdiğiniz cevaplar yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacaktır. Bilgileriniz hiç kimse ile ya da ticari bir amaç için paylaşılmayacaktır.

Çalışmaya Katılma Onayı

Bu çalışmaya katılım gönüllük esasına dayalıdır. Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederim. Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak ve yanıtlanmasını istediğiniz sorularınız için araştırmayı yürüten Aslı SAĞLIK ve Doç. Dr. Hatice YALÇIN ile iletişim kurabilirsiniz. Araştırmaya katılımınız ve haklarınızın korunmasına yönelik sorularınız varsa ya da herhangi bir şekilde risk altında olduğunuza veya strese maruz kalacağını inanıyorsanız KTO Karatay Üniversitesi İlaç ve Tıbbi Cihaz Dışı Araştırmalar Etik Kurulu’na (4441251) telefon numarasından ulaşabilirsiniz. “Bu bilgilendirilmiş olur belgesini okudum ve anladım. Bu araştırmaya katılmayı kabul ediyorum ve bu onay belgesini kendi hür irademle imzalıyorum. Bu onay, ilgili hiçbir kanun ve yönetmeliği geçersiz kılmaz. Araştırmacı saklamam için bu belgenin bir kopyasını çalışma sırasında dikkat edeceğim noktaları da içerecek şekilde bana teslim etmiştir”

<i>Ebeveyn Adı Soyadı:</i>	<i>Tarih ve İmza:</i>
<i>Adres ve Telefon:</i>	
<i>Araştırmacı Adı Soyadı:</i>	<i>Tarih ve İmza:</i>
<i>Adres ve Telefon:</i>	

EK 4

ÇOCUK GÖRÜŞME FORMU

GÜVENLİ BAĞLANMA

Annenin seninle çok yakından ilgilenmesinden memnun musun? Örneğin eşyalarını toplaması, sana ne yapacağını sık sık hatırlatması ya da ne yaptığın ve arkadaşlarınla görüşmen gibi konularda annen her konuda sana müdahale etmeli mi?

Annen ve baban ayrılmış da olsa seni çok sevdiklerini hissediyor musun? Değerli olduğunu, kararlarının alındığını, her zaman seni her konuda destekleyeceklerini düşünür müsün? Ailen senin başarılı olacağına inanır mı? (güvenli)

Annen ile baban ayrıldıktan sonra ikisinden birinin tarafını tutmak zorundaymışsın gibi hissediyor musun? Bazen annenin sana olan duygularının sebepsiz yere değiştiğini düşünür müsün? (saplantılı)

Annen ile baban ayrıldıktan sonra arkadaşlarında/kardeşleriyle ilişkilerin sence nasıl? Örneğin sürekli kavga eder misin? Hiç yanından ayrılmadığın bir arkadaşın/kardeşin var mı? Yokluğunu fark ederler mi mesela? Annenin seni sevmediğini hissettiğin ve terk edeceğinden korktuğun zamanlar olur mu? (korkulu)

Annen ile baban ayrıldıktan sonra hem annen baban hem de arkadaşların/kardeşlerin hakkında çok kırdığın, üzüldüğün bir durum oldu mu? Ya da seni üzeceklerini tahmin ederek onlarla konuşmadığın veya yakınlaşmadığın olur mu? Örneğin “annem ve babamın kendi sorunları var, bu yüzden onları kendi sorunlarımla rahatsız etmem” dediğin olur mu? (kaçıngan, kayıtsız)

BOŞANMANIN ETKİLERİ

Annen ve babanın ayrılmasından memnun musun?

Annen ile baban ayrıldıklarından sonra “onlarla daha iyi geçiniyorum” diyebilir misin?

Ailenize ne olacağı konusunda endişelerin var mı? Varsa bahsetmek ister misin?

Büyükbaban, büyükannen ve ailenin diğer üyeleri seninle birlikte bir şeyler yaparlar mı?

Annen ile baban ayrıldıktan sonra kendini arkadaşlarına sık sık kızarken bulduğun oldu mu?

Annenle babanın tekrar bir araya gelmelerini ister misin?

ANNE-ÇOCUK İLETİŞİMİ

Ayrıldıklarından beri annen ve babanla görüşürken seni eskisine göre daha çok eleştirirler mi? Örneğin annenle yumuşak ve arkadaşça konuşur musun?

Ayrıldıklarından beri onlarla daha iyi mi yoksa daha kötü mü geçiniyorsun? Örneğin anne ve babanın kavgalarından usandım dediğin olur mu?

Annen ve baban senin sorunlarını anlayabiliyor mu? Örneğin üzüldüğünü, alındığını anlayabilirler mi?

Annene yakın olmak ve birbirinize sarılmak konusunda rahat davranır mısınız?

EK 5

ANNE GÖRÜŞME FORMU

GÜVENLİ BAĞLANMA

Çocuğunuzla çok yakın ilgilendiğinizi düşünür müsünüz? Örneğin eşyalarını toplar mısınız, ona ne yapacağını sık sık hatırlatır mısınız? Onunla birlikte sarılarak mı uyursunuz? Ne yaptığı ve arkadaşlarıyla görüşmesi gibi konularda gereğinden fazla müdahale ettiğinizi düşünür müsünüz? (annenin çocuğa bağımlılığı)

Boşanma kararında ve sonrasında çocuğunuzun sizi anladığını ve kararlarınızı, yaptıklarınızı onayladığını düşünür müsünüz? Çocuğunuz ne olursa olsun onu sevip koruyacağınıza inanıyor mu sizce? (güvenli)

Boşanma öncesi ve sonrasında babasıyla yaşadıklarınızı detaylı olarak çocuğunuza anlattınız mı? Herşeyi çocuğunuzun da bilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz? Bazen çocuğun size olan duygularının sebepsiz yere değiştiğini düşünür müsünüz? (saplantılı)

Boşanmadan sonra arkadaşlarınızla/kardeş veya akrabalarınızla ilişkileriniz nasıl? Örneğin onlarla sık kavga eder misiniz? Hiç ayrılmadığınız bir arkadaşınız veya komşu gibi birileri var mı? Yokluğunuzu bir akraba/komşu toplantısında fark ederler mi mesela? Birilerinin sizi sevmediğini hissettiğiniz ve terk edileceğinizden korktuğunuz zamanlar olur mu? (korkulu)

Eski eşiniz veya çocuğunuza çok kırdığınızı, üzüldüğünüz için onlarla konuşmadığınızı veya yaklaşmadığınızı oldu mu/olur mu? Örneğin “kimseyi kendi sorunlarımla rahatsız etmem” dediğiniz olur mu? (kaçıngan, kayıtsız)

BOŞANMANIN ETKİLERİ

Boşandığınız için memnun musunuz?

Boşandıktan sonra “eski eşinizle ve çocuklarınızla daha iyi geçiniyorum” diyebilir misiniz?

Ailenize ne olacağı konusunda endişeleriniz var mı? Varsa bahsetmek ister misiniz?

Kendi aileniz/akrabalarınız/arkadaş/komşu çevrenizdekilerle birlikte bir şeyler yapar mısınız?

Boşandıktan sonra kendinizi birilerine (çocuğa, esnafa,) sık sık kızarken bulduğunuz oldu mu?

Eski eşinizle tekrar bir araya gelmek ister misiniz?

ANNE-ÇOCUK İLETİŞİMİ

Boşandığınızdan beri çocuğunuz sizi eleştirir mi? Örneğin çocuğunuzla sık sık yumuşak ve arkadaşça konuşur musunuz?

Boşandığınızdan beri çocuğunuzla daha iyi mi yoksa daha kötü mü geçiniyorsunuz?
Örneğin bu çocuktan usandım dediğiniz olur mu?

Çocuğunuzun sizi anlayabildiğini düşünüyor musunuz? Üzöldüğünüzü, alındığınızı
anlayabilirler mi?

Çocuğunuza yakın olmak, her konuyu konuşmak, sebepsiz sarılmak konusunda rahat
davranır mısınız?

ETİK KURUL/KOMİSYON İZNİ/MUAFİYETİ

T.C.
KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ
İLAÇ VE TIBBİ CİHAZ DIŞI ARAŞTIRMALAR ETİK KURUL KARARI

Toplantı Sayısı: 9

Toplantı Tarihi: 19.11.2021

Karar Sayısı: 2021/024: Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN'ın, "Boşanmanın 7-12 Yaş Çocuklara Etkileri ve Güvenli Bağlamanın Ebeveyn-Çocuk İlişkilerinde Rolü" başlıklı araştırma projesi çalışması ile ilgili 01.11.2021 tarihli dilekçesi ve ekleri görüşüldü.

Görüşme sonucunda araştırma projesi çalışmasının Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN'ın sorumluluğunda yürütülmesinin uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Not: Çalışma ile ilgili gerekli izin ve yasal sorumluluk araştırmacılara aittir.

Sorumlu Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Hatice YALÇIN

Yardımcı Araştırmacı: Aslı GÜMÜŞ

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Aslı SAĞLIK

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : 2018, KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet

Yüksek Lisans Öğrenimi : 2022, KTO Karatay Üniversitesi, Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Tezli Yüksek Lisans Programı (Halen)

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri : Yok.

İŞ DENEYİMİ

Stajlar : 2018, Stajyer Sosyal Hizmet Uzmanı, Manisa Akhisar Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü

Projeler : Yok.

Çalıştığı Kurumlar : 2019, Sosyal Hizmet Uzmanı, Hilaliye Eğitim Kurumları

Tarih: 11.08.2021